

**OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE
ANTALYA HAPİSHANESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşegül YAŞAR

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE
ANTALYA HAPİSHANESİ**

Danışman:

Doç. Dr. Arif KOLAY

Hazırlayan:

Ayşegül YAŞAR

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan..... (İmza)

Üye..... (İmza)

Üye..... (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Antalya Hapishanesi” başlıklı çalışmamın, bilimsel ahlak ve teamüllere uygun bir biçimde tamamlandığını, istifade edilen kaynakların bilimsel ahlak ve teamüllere uygun olarak kaynakçada gösterildiğini, ilgili kaynaklara atıfta bulunarak yarar sağlandığını ifade eder ve şerefimle doğrularım.

..../..../2019

Ayşegül YAŞAR

Özgeçmiş

Ayşegül YAŞAR 10.08.1992 tarihinde Balıkesir’de doğdu. İlköğretimini Turplu Mahallesi İlköğretim Okulunda, ortaöğretimini Aktarma Naile Erol Gülcan okulunda, lise öğrenimini Balıkesir Kurtdereli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 2011 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girdi ve 2015 yılında mezun oldu.

Öncelikle çalışmamın her aşamasında anlayışı ve yardımıyla bana destek olan danışman hocam Doç. Dr. Arif KOLAY’a ve tez yazım sürecimde beni motive edip, desteğini hiç eksik etmeyen ve kendilerini tanımaktan büyük onur duyduğum değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Naim SÖNMEZ’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca yardımlarından dolayı sevgili arkadaşım Cansel KEDERLİ’ye ve öğrenim hayatım boyunca beni maddi-manevi olarak her açıdan destekleyen ve her zaman yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE ANTALYA HAPİSHANESİ

YAŞAR, Ayşegül

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arif KOLAY

Ağustos, 2019, 146 sayfa

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Antalya Hapishanesi, başlığını taşıyan tezde, Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen hapishane reformu sürecinin Antalya hapishanesine etkileri saptanmıştır. Hapishaneler ile alakalı kaleme alınmış, Gültekin Yıldız'ın Mapusane ve Emine Gürsoy Naskali ile Hilal Oytun Altun'un editörlüğündeki makaleler derlemesi olan Hapishane Kitabı adlı eserlerini ana kaynak olarak kabul edebiliriz. Konuyla alakalı pek çok makale de yazılmıştır. Bunlar arasında Ali Rıza Gönüllü'nün, Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Isparta Hapishanesi (1867-1920) ve Nurgül Bozkurt'un, 20. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu isimli çalışmaları yer alır. Bunun yanında kaleme alınan tezler de mevcuttur. Ufuk Adak'ın, 19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler ve Nazmiye Akbey'in 19. Yüzyılın Sonları 20.Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi adlı çalışmaları da oldukça önemlidir. Bizim de Antalya hapishanesini ele aldığımız çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, suçun kaynağına inerek ilk hangi duygularla ne zaman baş gösterdiğini ve nasıl geliştiğinin yanında, suç, ceza ve hapishane kavramlarını İslam Tarihi'nden başlayıp, Osmanlı Devleti'ne kadar getirerek tanımlarının yanı sıra, bu kavramların gelişimleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Bunun yanında Avrupa'daki hapishanelerden ve oluşturulan çeşitli hapishane modellerinden bahsedilmiştir. Daha sonra suç, ceza ve hapishane kavramları tamamen Osmanlı Devleti açısından incelenmiştir. Hadd, ta'zir ve kısas suçlarının neler olduğu, bu suçu işleyen kişilere ne gibi cezaların uygulandığı, İslam Tarihi'nden de faydalanarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yasaların tamamının tabanında, İslam Hukuku yer aldığından dolayı, aralarındaki bağ yadsınamazdır. Daha sonra zindandan hapishaneye geçiş sürecinin yaşandığı, Tanzimat Dönemi'ndeki ceza anlayışının ne gibi değişikliklere uğradığını 1840,1851 ve 1858 tarihlerinde çıkarılan Ceza Kanunnameleri üzerinden değerlendirilmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'nde hapishaneler adına gerçekleştirilen ıslahatlara yer vermiştir.

İkinci bölümde, ilk olarak hapishanenin bulunduğu yer olan Antalya şehri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra hapishanenin yeri ve yeniden inşası sürecinden erişebildiğimiz arşiv kaynaklarındaki bilgiler kadarıyla bahsedilmiştir. Hapishanenin geçirdiği tamir süreci, genişletilmesi, ek oda inşaatları ve bunun yanında gasilhane, abdesthane gibi mahkumlar için yapılan inşa faaliyetlerine de yer verilmiştir. Hemen ardından, tayinat konusundan ve yaşanan sorunlardan detaylıca bahsedilmiştir. Son olarak da hapishane yönetiminde kimlerin olduğu, görevleri maaşları ve tayinleri mevzusu değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri ışığında, Antalya hapishanesindeki mahkumlar tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, hapishane, Osmanlı Devleti, reform, mahkum

ABSTRACT

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE ANTALYA HAPİSHANESİ YAŞAR, Ayşegül

Master Thesis, Department of History
Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Arif KOLAY
August, 2019, 146 pages

The effects of Prison Reform process on Antalya Prison that occurred in the late 19th century is detected in the thesis that carries the name of “Antalya Prison in late Ottoman Empire.” We may accept the Works written about prisons as a main source such as Gültekin Yıldız’s “Mapusane” and also the book named “Hapishane Kitabı” which is a compilation of articles under the editorship of Emine Gürsoy Naskali and Hilal Oytun Altun. There are many articles written on the subject. Ali Rıza Gönüllü’s “Isparta Prison in the Late Ottoman Empire (1867-1920)” and Nurgül Bozkurt’s “General Situation of Kütahya Prison in Early 20th Century” takes place among these articles. Besides that there are also thesis written on the subject. Ufuk Adak’s “Prison in the city of Aydın in the Late 19th and early 20th Centuries” and Nazmiye Akbey’s “Sinop Prison in the Late 19th and Early 20th Centuries” are also important. Our thesirs that we reviewed Antalya Prison includes three chapters.

In the first section, besides how crime appeared in the first place and how it developed, there are also informations given about the concept of crime, punishment and prison and how these concepts developed during the time starting with the history of Islam and further with the Ottoman Empire. It is also mentioned about the prisons in Europe and various models that are created. Furthermore, the concepts of crime, punishment and prison are analyzed from the stand point of Ottoman Empire. The crimes of hadd (penalty given by sharia), ta’zir (penalties that are applied by the Islamic Law for the crimes that have no certain punishments when they are committed) and talion are tried to be stated benefited from the history of Islam by giving the depictions and investigating how the perpetrators of these crimes are punished. Since the Islamic Law is the base of the legislation of Ottoman Empire, the bound between them is undeniable. Later on, changes in the concept of punishment in Tanzimat Reform Era are evaluated from the stand point of Penal Laws that are enacted in 1840, 1851 and 1858. Then, the reforms that are made in the name of prisons in Ottoman Empire took place in the theses.

In the second section, brief information is given about the city of Antalya which is the city where the prison stands. Then the informations about the location of the prison and the rebuilding process of the prison stands. Then the informations about the location of the prison are mentioned benefited from the sources of archives. The repairing process of the prison, its expansion, the constructions of the additional rooms and also the constructions of gasilhane (the place where dead people are washed before funeral), washroom for the inmates are also mentioned. Right after, the problems that occurred and the matter of appointment are mentioned in detail. Lastly, the governing body of the prison, their wages and appointment issues are evaluated. In the third section, in the light of the documents we accessed, the inmates of the Antalya prison are tried to be dealt with in all its parts.

Keywords: Antalya, prison, Ottoman Empire, reform, convict.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ'NDE SUÇ, CEZA VE HAPİSHANE

1.1. OSMANLIDA SUÇ VE CEZA	9
1.2. HAPİSHANE SİSTEMİNE GEÇİŞ.....	31
1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME SÜRECİNDE HAPİSHANE ISLAHATI	34

İKİNCİ BÖLÜM ANTALYA HAPİSHANESİ

2.1. ANTALYA ŞEHİRİ.....	52
2.2. ANTALYA HAPİSHANESİNİN YERİ VE İNŞASI	54
2.3. ANTALYA HAPİSHANESİ'NİN TAMİRATI, GENİŞLETİLMESİ MESELELERİ HAKKINDA	61
2.4. ANTALYA HAPİSHANESİNİN TAYİNAT VE İAŞESİ	65
2.5. ANTALYA HAPİSHANESİNİN YÖNETİMİ	73
2.5.1. Hapishane Müdürü.....	74
2.5.2. Gardiyanlar	81
2.5.3. Katipler	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MAHKUMLAR

3.1. KAPASİTE PROBLEMİ VE MAHKUMLARIN BAŞKA HAPİSHANELERE NAKİLLERİ	86
3.2. MAHKUMLARIN AFFI VE TAHLİYELERİ	89
3.3. SAĞLIK PROBLEMLERİ (SALGIN HASTALIKLAR)	934

3.4. ASAYİŞ PROBLEMLERİ	99
3.4.1. Firar Olayları.....	99
3.4.2. Hapishane İçi Diğer Sorunlar	103
3.5. NİSA HAPİSHANESİ.....	106
3.6. MAHKUMLARIN KAZA HAPİSHANELERİNE AİT YOKLAMA CETVELLERİ VE MERKEZ HAPİSHANE İZAHAT VARAKASI	110
SONUÇ.....	118
EKLER.....	121
KAYNAKÇA	132
DİZİN	146

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Muharrem 1330 Tarihli Antalya Hapishanesi Tamirâtı İçin Malzeme Listesi	64
Tablo 3.1: Temmuz 1330 (1914) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.....	111
Tablo 3.2: Antalya Sancağına Tabi Kaş Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	112
Tablo 3.3: Teke Sancağının, Elmalı Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	112
Tablo 3.4: Antalya Sancağına Tabi Alaiye Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	113
Tablo 3.5: Teke sancağı, Akseki Kazası Hapishanesinin Dört Aylı Yoklama Cetveli.	113
Tablo 3.6: 1 Teşrin-i Sani 1330 (1914) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	114
Tablo 3.7: 1 Mart 1331 (1915) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.....	114
Tablo 3.8: 1 Temmuz 1333 (1915) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.....	115
Tablo 3.9: 20 Teşrin-İ Sani 1335 (1919) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli	115
Tablo 3.10: 6 Mart 1334 (1918) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.....	116
Tablo 3.11: 11 Kanun-ı Sani 1332 Yılına Ait İzahat Varakası.	117

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
BEO.	Bâb-ı Âli Evrak Odası
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DH.EUM.AYŞ.	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi
DH.EUM.ECB.	Dahiliye Emniyet-i Umumiyet-i Ecnebiye
DH.H.	Dahiliye Hukuk Kısmı Belgeleri
DH.İD.	Dahiliye İrade Evrakı
DH.KMS.	Dahiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH.MB.HPS.	Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı
DH.MB.HPS.M.	Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrakı
DH.MKT.	Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı
DH.MUI.	Dahiliye Muhaberât-ı Umûmiye Kalemi Evrakı
DH.ŞFR.	Dahiliye Şifre Kalemi Evrakı
DH.TMIK.S.	Dâhiliye Nezareti Tesri-i Islahat Komisyonu
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
M.	Miladi

MKT.MHM.	Sadaret Mühimme Kalemi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
S.	Sayı
ŞD.	Şura-yı Devlet Evrakı

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsan, sadece kendi varlığını kabul ettiği dünyada iktidarını öncelikle hayvanlar üzerinde kurmaya çalışmıştır. İlk insan ile vahşi hayvan arasındaki “avcı” ve “avlanan” ilişkisi, yerini “muktedir” ve “madun” a bırakır. Muktedir madunu kapmaz, ama kapatır. Göçebe bir hayat süren çoban, bakımından sorumlu olduğu hayvanlarını, yerleşik yaşayan köylü ise yetiştirdiği bitkileri ve akarsuyu kapatarak onları evcilleştirerek efendisi olup yönetmeye çalışır. Göçebe yaşamı benimseyen kişi için hayat, toprak ve mekandan çok, hareket ve zamanda varlık bulur. Yok olmaması ve devamlılığını sürdürmesi için zamanın akışı ile denge içinde hareket etmek zorundadır. Bundan dolayı göçebe çobanın sahibi ve efendisi olduğu hayvanlar, mekandan daha çok zamanda kapatılırlar. Bu bağlamda düşünürsek eğer, ilk öğretmen de atın efendisi olan atlı göçebe çobandır. İlk öğretme görevi ise kırbaç, kamçı, koşum takımı, boyunduruk ve tasmadır. Aklını kullanabilirliğini, doğa ve kendi dışında tuttuğu canlılar üzerinde, zorla hüküm kurma yöntemiyle kullanan ve bu süre zarfında hem yöneten hem de öğreten yönü ile tanışan insan, bir süre sonra dikkatini diğer insanlara çevirir. Avcılık ve çobanlıkla geçici olarak devam ettirdiği önderlik vazifesini, yeni bir arayışla genişletmek ve kalıcı hale getirmek istemektedir. Bu da hayat mücadelesinin ve savaşın artık “insan ve insan” arasında yapılacağının göstergesidir. İktidar olmak, olağan ve zaruri ihtiyaçlarını karşılama istekleri, insanların gereksinim duyduğu şeyleri elde etmeye çalışmaya ve yoksun olduğu şeyi bir diğerrinin elinden çekip almaya davet ederken, karşısındaki kişiyi de elindekini vermemek için karşı koymaya sürükler. İnsan, zihniyle tutum sergileyerek, duygu ve dürtülerine rağmen itaat etme yolunu seçebileceği gibi, düşüncesine göre de uygun bulduğu anda isyan etme potansiyeli de taşır.¹ Böylece cezanın, hapsin ve bu tezin ana karakteri olan insanın, nasıl suç işlemeye yöneldiğini, buna nasıl alet olduğunu görmekteyiz.

Tarihsel açıdan oldukça yeni bir yaptırım cezası olan hapis, insanlık tarihinin doğuşundan bu yana var olan bedene yönelik cezaların yerini alan bir uygulama olmuştur.² İnsanlar yaşadıkları toplumun evrensel hukuk kuralları dışına çıkıp, suç

¹ Gültekin Yıldız, *Mapusane - Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, , (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 2-4.

² Emel Demir, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2013, 1.)

sayılan fiillerini işledikleri zaman, bunun bedelini tarihin her evresinde türlü şekillerde ödemişlerdir. Bu kurallara göre kesin suçlu kabul edilen kişiler, çeşitli mekanlarda cezalarını çekmişlerdir. Cezalarının infaz edildiği en önemli yerlerden birisi de hapishaneler olmuştur.³

Arapça bir kelime olan habs, sözlükte alıkoyma, bir yere kapatarak dışarı çıkmasına mani olma ve bireyin bir mekanda tutma hali anlamına gelmektedir.⁴ Hukuk dilinde ise sanık (maznun) veya suçlunun, herhangi bir mekanda zorla alıkonularak özgürlüğünü kısıtlamak anlamını taşır. Hapishane, hürriyeti bağlayıcı cezaların en başında gelen ve en yaygın olanıdır. Bu cezaların yerine getirildiği yere habs, mahbes, hapsedilen kişiye de mahbus denilmektedir.⁵

Hapis insanlığın var olduğu tarihten bu yana bedene yönelik cezaların yerini alan daha beşeriyetçi bir uygulamadır.⁶ “2 Mart 1757’de, Paris’te Damiens adlı kişiye yapılan, cezadan uzak bir infazın anlatımı, bedene yönelik cezaların dehşet verici durumunu gözler önüne serer: “Damiens, Paris Kilisesi’nin cümle kapısının önünde, suçunu herkesin karşısında itiraf etmeye mahkum edilmişti; buraya elinde yanar halde bulunan iki libre ağırlığındaki bir meşaleyi taşıyarak, üzerinde bir gömlekten başka bir şey olmadığı halde, iki tekerlekli bir yük arabasında götürülecektir; sonra aynı yük arabasıyla Greve Meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkarılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek ve babasını öldürdüğü bıçağı sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine, erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen bal mumu ile kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektirilerek parçalatılacak ve vücudu ateşle yakılacak, kül haline getirilecek ve bu küller rüzgara savrulacaktır”. Gazete d’ Amsterdam (1 Nisan 1757), “sonunda onu parçaladılar, bu sonuncu işlem çok uzun sürdü, çünkü kullanılan atlar çekmeye alışık değillerdi; bu yüzden dört tane yerine altı tane at koymak gerekti, bu da yetersiz kaldı; talihsizin kalçalarını kopartmak için sinirlerini kesmek ve eklemlerini baltayla parçalamak gerekti... Çok küfürbaz olmasına rağmen ağzından tek bir sövgü lafı çıkmadı; sadece korkunç acılardan dolayı dehşet çığlıklar atıyordu ve

³ Ali Rıza Gönüllü, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)” , *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.29, (2011): 351.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Lugat*, (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1996), 304.

⁵ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, (1997): 54.

⁶ *Türk Ansiklopedisi*, 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960, 308-309.

çoğu zaman Allah'ım bana acı; İsa beni kurtar diyordu. Seyirciler ileri yaşına rağmen, zavallı adamı teselli etmek için bir anını bile ziyan etmeyen Saint Paul papazının mahkumun üstüne titremesinden büyük ders aldılar” şeklinde anlatılmaktadır.⁷ Yaşanmış olan bu olaydan da anlaşıldığı üzere kişinin işlediği suçtan dolayı verilen ceza, ceza değil azaptır, işkencedir. Hapis bu tarz bir cezalandırma yönteminin yanında oldukça hümanist bir sistemdir.

Hapis cezasının, bedeni cezalar kadar olmasa da eski medeniyetlere kadar uzanan bir geçmişi vardır. Bu cezalandırma yönteminin tarihi süreç bakımından şahsi intikam, kolektif sorumluluk, sürgün ve toplumdan dışlanma, kısas ve diğer bedene yönelik cezalar, mali ceza ve uzlaşma evrelerinden çok daha sonra yaygınlık kazanıp kurumsallaşmıştır. Yine hapsin, ilk dönemlerde suçluyu cezalandırmadan çok cezası belirleninceye kadar tutulması amacı güdülmektedir. Ayrıca yerleşik hayatın ve devlet otoritesinin hakim olduğu dönem ve bölgelerde daha yaygın şekilde bilinip uygulandığı söylenebilir.⁸

Türk toplumlarında, İslamiyet'ten önceki dönemlerde örf ve adet hukuku kabul gördüğünden dolayı çok çeşitli ceza türleri ve hapis şekilleri vardı. İslamiyet'in kabulünden sonra ise İslam ceza hukuku uygulanmaya başlanmış ve bu yöntem Cumhuriyet Dönemi'ne kadar devamlılığını sürdürmüştür. İslam ceza hukukunda da suç işlemiş kimseyi hapis ile cezalandırmak vardır.⁹

Kuran-ı Kerim'de Hz. Yusuf ve Hz. Musa dönemlerindeki Mısır anlatılırken, hapis ve zindana değinilmiş ancak kesin bir cezalandırma ve belli bir suçun cezası olarak hapisten hiç söz edilmemiştir.¹⁰ İslamiyet'in kabulünden sonra hapis cezalarının ne şekilde uygulandığına bakıldığında, Hz. Peygamberin, maddi durumu iyi olduğu halde borçlarını ödemeyenleri, cinayet suçundan zanlı durumda olanları, savaşta esir düşenleri ve katilleri hapsettiğine dair bilgiler mevcuttur.¹¹ Peygamberimiz mekan olarak ise mescit, dehliz gibi kapalı alanların yanı sıra Mescid-i Nebevi'nin direğine

⁷ Michel Foucault , *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitapevi, 1992), 3.

⁸ Bardakoğlu, *Hapis*, 54.

⁹ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, 8. Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993, 294.

¹⁰ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2019), 13.

¹¹ Timur Demirbaş, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (İstanbul: Kitapevi Yayınları 2018), 28.

bağlamak¹² suretiyle de cezalandırdığı yönünde rivayetler de vardır.¹³ Takip eden dönemde ise, Hz. Ömer, Mekke’de hapishane olarak kullanmak için dört bin dinara Safvan b. Ümeyye’nin evini satın alarak, cinayet işlemiş bir kişiyi iki ay buraya kapatmıştır. Yine Hz. Osman’ın katl ve hırsızlık suçlarından dolayı müebbet hapse mahkum ettiği Dabi b. Haris burada ölmüştür.¹⁴ Hz. Ali ise, ilk defa hapishane olarak kullanılması için bir bina inşa ettirmiştir. Nafi adını verdiği bu hapishaneden hırsızların zorlanmadan firar etmeleri üzerine Hz. Ali, Mehis isminde daha güvenli bir hapishane yaptırmış ve buraya durumları olduğu halde borçlarını ödemeyen statü bakımından önemli kişileri (Küfe Kadısı Şureyh, Mısır Kadısı Hayr bin Nu’aym vs. gibi) hapsetmişti. Ancak İslam hukukunda hapishanelere örnek teşkil eden bu mekanların, özgürlükten yoksun bırakarak, yargılandığı yer anlamında, hapishane olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Zira, İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı ceza yoktur. Bundan dolayı bu yerleri, cezaların infazına kadar suçluların tutuldukları ve borcu olanların borcunu ödemeleri için hapsedildikleri yer olarak vasıflandırmak daha doğru bir tespit olacaktır.¹⁵

Avrupa’da hapishane modern bir kurum olarak kabul edilmektedir. Hapsin gidişatına bakıldığında, Romalılarda belirlenen hapis cezası daha çok köleleri kapatmak için tanzim edilmiştir. Mahkumları, açık cezaevi tarzında kapalı işyerlerinde çalıştıran Romalılar, bunlara ek olarak kalelerin bodrum katlarını da cezalandırmak maksadıyla kullanmışlardır.¹⁶ Bugünkü manada ilk hapishane 1595’te Amsterdam’da¹⁷ erkekler için yapılmış olup, bunu 1597’de Spinnhaus’da inşa edilen kadınlara özel hapishane takip etmiştir. Bu kurumların kuruluş amacı dilencilik ve serserilikle tamamıyla savaşıyordu. Zira burada kalanlar belirli işlerde çalıştırılarak eğitilmeleri düşünülmüştür. Ne kadar başarılı olduğu tartışılrsa da, o dönem Amsterdam cezaevleri, kıta Avrupa’sının ilk

¹² Hz. Peygamber bir cinayet suçlusu olan Sumame Bin Üsale’yi mescidin duvarına bağlamıştır. Bunun yanında Tay kabilesinde, Hatem’in kızı Sufine mescitte kadınlara mahsus bir odaya hapsedilmişti. Hz. Peygamber, Beni Kurayza Yahudilerinden esir aldıkları kişileri Haris’in kızının evine hapsetmiştir. A.g.e., 28.

¹³ Bardakoğlu, Hapis, 55.

¹⁴ Nazmiye Akbey, “XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015, 3.)

¹⁵ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 28-29.

¹⁶ Jülide Akyüz Orat, “Hapishane Islahatı Bağlamında Çerkes Hapishanesinin Modernleşme Çalışmaları”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.17, S.66, (Şubat 2011): 82.

¹⁷ Bu konuda araştırma yapan yazarların bir kısmı Avrupa’daki ilk hapishanenin kuruluş tarihi ve yerini 1555 Londra olarak bildirmektedir. Bkz; Özgür Yıldız, “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.9, S.17, (Kış 2015): 92.

modern cezaevleri olmuştur. Bütün Avrupa ve daha sonraki süreçte de Kuzey Amerika için bu hapishaneler örnek teşkil etmiştir.¹⁸

Avrupa’da hapishaneler, 1780-1865 tarihleri arasında daha derli toplu bir vaziyete gelerek, düzenli bir hal aldı. Çeşitli yeniliklerle biçimlenip, geliştirilen batı hapishaneleri daha sonra bu reformlarını dünyaya yaydı. 19. Yüzyılın ilk yarısında Amerikan eyalet hapishaneleri gittikçe yaygınlaşmaya başladı. 1820’ de Connecticut’ta, 1830’lu yıllarda New Jersey, Ohio ve Michigan’da ve 1840 yılında Wisconsin ve Minnesota’da ilk eyalet hapishaneleri oluşturuldu. Birçok Batı Avrupa ülkesinde 19. yüzyılın bitişine yakın ıslah evleri fabrikalarla bağlantı kurdu. Mahkumlar üretime katkı sağlamaları amacıyla ayakkabı, üniforma ve sepet fabrikalarında çalıştırılmaya başlandı.¹⁹

Amsterdam cezaevleri hem Kuzey Amerika hem de Avrupa için örnek teşkil etmiştir. Yalnız zaman ilerledikçe yeni hapishane modelleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hapishane modellerinden biri de Pensilvanya Sistemidir.²⁰ Bu sistem hücre ve tecrit esasına dayanıyordu. Hükümlülerin bu modeldeki tek meşguliyetleri İncil okumak idi.²¹ Mahkumların diğer mahkumlarla bağlantı kurmasına izin verilmezdi. Ayrıca belli bir süreliğine hücreden çıkarılan mahkumlar, koridorda dolaşırken diğer mahkumlar tarafından tanınmaması için yanında göz yerleri delikli kukuleta taşımak mecburiyetindeydiler.²² Ancak sürekli hücrede kalan mahkumun beden ve ruhen sağlığı tehlikeye gireceğinden, intihara teşebbüs etmeleri ve aynı zamanda, sürekli hücrelerinde vakit geçirip, insanlardan uzak kaldığından ve tahliye edildikten sonra normal hayata uyum sağlaması oldukça zor olacağından dolayı bu sisteme karşı eleştiriler artmaya başlamıştı.²³ Bunun önüne geçmek isteyen yetkililer ise, New York’un Auburn bölgesinde 1823’te başka bir sisteme dayalı hapishane inşa

¹⁸ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 13.

¹⁹ Yıldız, *Mapusane*, 92.

²⁰ İngiltere’de dini görüşleri sebebiyle, ağır cezalara uğradıklarından dolayı Pennsylvania’ya göç edenlerden olan Pennsylvania eyaletinin de kurucusu Quakers, Pennsylvania sisteminin kurulmasında önderlik etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Emel Demir, “*Osmanlı Devleti’nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2013, 8.)

²¹ Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri*, 16.

²² Mehmet Emin Artuk, Mehmet Emin Alşahin, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Geçmişi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.2, (2015): 161.

²³ Demir, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Reformu*, 8.

etmişlerdir.²⁴ Bu yöntem Auburn cezaevinde uygulandığı için Auburn Sistemi adı verilmiştir. Bu modele göre; mahkumlar gece hücrelerine çekilir ve yalnız kalırlar. Gündüz ise toplu halde çalışırlar, fakat birbirleriyle konuşmaları, sohbet etmeleri yasaktır.²⁵ Bu sistemde ailelerin mahkumları ziyaret etmelerine ise izin verilmemiştir. Konuşma yasağı, mahkumların sağa-sola değil de sadece önlerine bakmaları, ses çıkarmadan yürümeleri, işyerlerinde karşılıklı oturmamaları yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kurallara uymayan kişiler ise kırbaçlanırdı. Bu sistemle mahkumların ıslah ve terbiye yoluyla tekrar topluma kazandırılması amaçlanmaktaydı.²⁶ Ancak uygulamada karşılaşılan bazı zorluklardan dolayı giderek bu sistemden de vazgeçilmiştir.²⁷ Bu yüzden bu hapishane yöntemi de başarısız olmuştur.

Bentham, Hukuk ve Ceza Mevzuatı adlı yapıtında, özgürlüğü kısıtlayıcı cezaları desteklemiştir. Mahkumların bu sistem ile akıllanmaları ve doğru yolu bulmaları için, bu konu hakkında bilimsel incelemelerde bulunmuştur. Yaptığı bu araştırmalar sonucunda Panopticon ismini verdiği bir hapishane modelini tavsiye etmiştir.²⁸ Bu sisteme göre yapılacak hapishaneler çember biçimindeydi. Binanın ortasında bir kule ve bu kulenin, çemberin iç tarafına bakan oldukça büyük pencereleri vardı. Etrafta yer alan binalar hücrelere ayrılmıştı. Geriden vuran ışık sayesinde mahkumları hücrelerinde zorlanmadan izlemek mümkündü.²⁹ Betham ayrıca, mahkumların tahliye edildikten sonra hayatını daim ettirebilmek için sanat dallarından herhangi birisinin öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Hükümlülerin din ve ahlak eğitimlerinin itina ile verilmesi ve hapishanede tutukluluk süresince çalışarak elde ettikleri kazançlarının bir miktarını, suç mağdurlarının zararlarını ödemeye ayrılması gerektiğini de ifade etmiştir.³⁰

Bir diğer hapishane modeli olan, İngiliz-İrlanda Sistemi (Dereceli Sistem) ise 1840'lı yıllarda Norfolk Adası'nda tutuklu bulunan mahkumlar üzerinde denenmiştir. Pensilvanya ve Auburn sisteminin başarılı olduğunu düşündükleri taraflarını alarak

²⁴ Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri*, 16-17.

²⁵ Türk Ansiklopedisi, 311.

²⁶ Artuk, Alşahin, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi*, 166-168.

²⁷ Bu sistemin muvaffakiyete erişmesi için, mahkumları sürekli gözetecek pek çok hapishane memurlarına gereksinim duyulmaktaydı. Çok hapishane memuru demek çok masraf ve giderlerin artması demektir. Hapishane yönetimi bunu göze alamamış ve bu yüzden bu sistem yerini başka hapishane modellerine bırakmıştır. Bkz: Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu*, 9.

²⁸ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 21.

²⁹ Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri*, 17.

³⁰ Artuk, Alşahin, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi*, 168.

oluşturulan bu modele göre, mahkumun içerde göstermiş olduğu iyi hali ve çalışma gayreti üzerinden puanlanarak ona göre ceza müddeti kesinleştirilmiştir.³¹

Umumi bir kaide olarak hapse koyma, toplumun emniyeti için tehlike oluşturan, şiddete meyilli kimseler adına doğru bir uygulamadır. Hür bırakıldığında yaşamı tehlikeye girecek bir suçluyu korumak, kollamak için hapis, gerçek bir çözüm olarak görülür. Ancak bu bahsedilen şeyler, birçok kez olduğu gibi, hapishaneye kapatmak için bir sebep olarak gösterilmemelidir. Örneğin, Bangladeş'te, Pakistan'da, Ürdün'de onların düşüncelerine göre, *ailelerinin namusuna leke sürmüş kadınlar* olarak adlandırılan kişiler, giderek çoğalan bir şekilde hapishaneye kapatılmaktadırlar. Klan kanunlarına karşı bu kadınları korumak devletin vazifesidir. Ancak korumak bir yana dursun, sanki büyük bir suç işlemiş gibi muamele görmektedirler. Dolayısıyla hapishaneye kapatmak, yalnız hakka ve hukuka uygun kaideler çerçevesinde ve sadece toplumu her türlü maddi manevi şiddetten korumak için başvurulması gereken bir uygulama olmalıdır.

Hapishanenin Doğuşu adlı kitabında Michel Foucault; Hapishanelerin ilk olarak, veba ve cüzzam hastası olan insanların taşıdığı virüsü, diğer kişilere bulaşmasına mani olmak için kurulduğunu dile getirmiştir. Karantina altına alma ile çıkılan bu yolun sonunda, suçlu olduğu kesin olmayan ya da suçlu kimselerin bedensel olarak en hafif, ancak ruhsal ve zihinsel manada ise en ağır cezalandırma biçimine tahavvül ettiğini (dönüştüğünü) belirtmektedir.

Foucaulta göre hapishane: *“biraz daha sıkı bir kışla, hoşgörüsüz bir okul, iç karartıcı bir atölye ve nefret verici bir çözümdür”*.³²

Aslında özgürlükten mahrum bırakma kendisi başlı başına bir ceza olmalıdır. Hapishanenin şartları ayriyeten mahkumlar üzerinde ceza olarak kullanılmamalıdır. Hapishaneye giren herkesin bir gün cezasını çekip çıkacağı gerçeği de unutulmamalıdır. Çoğunlukla bu gerçek göz ardı edildiğinden dolayı, hapishaneler dünyanın öbür ucunda dahi bir gerileme okulu olarak kabul edilir.³³

³¹ Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri*, 16-17. Daha ayrıntılı bir bilgi için bkz: Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 21-22; Artuk, Alşahin, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi*, 169-171; Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu*, 9-10.

³² Foucault, *Hapishanenin Tarihi*, 292.

³³ Ahmed Othmani, *Hapishaneden Çıkış – Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 58-59.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE SUÇ, CEZA VE HAPİSHANE

1.1. OSMANLIDA SUÇ VE CEZA

İnsanoğlu dünyaya ayak bastığı ilk andan bu yana suç kavramı da onunla birlikte yaşamıştır. İnsanın olduğu her yerde suç da onunla beraberdir. Bu da bize, suçun ve insanlık tarihinin yaşıt olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca dini açıdan bakacak olursak bu savı destekleyecek örnek bulmak mümkündür. İnsanın Allah tarafından dünyaya gönderilmesi de işledikleri bir suç yüzden değil midir? İlk insanlar olan Hz. Adem ve Hz. Havva'nın büyük oğlu Kabil'in, küçük oğlu Habil'i öldürerek dünyadaki ilk suçu işlemiş oldu. Çok eskiye dayanan bir olgu olan suçun, sosyolojik, psikolojik ve hukuksal anlamda bir yeri olduğu gibi tarihi bir tarafı da bulunmaktadır.³⁴ Suç ile ilgili yapılan araştırmaların en başında, kimi gelişmemiş boylarda suçun ve suçluluğun neredeyse bilinmediği saptanmıştır. Yapılan bu araştırmalar sonucu, bize suçun medeniyetin bir laneti olmadığını açıkça göstermektedir.³⁵ Eğer suç uygarlıkla alakalı olsaydı, geri kalmış kabilelerde suç işleme oranında rekor bir patlama yaşanırdı.

Suçun tanımına baktığımızda, Türkçe kökenli bir sözcük olduğunu görmekteyiz. Lügâta, adetlere ve ahlak kaidelerine karşıt davranış veya cemiyette haksız sayılıp yazılı ya da yazısız kurallarla yasaklanan ve kanuna bağlanan davranış anlamına gelmektedir.³⁶ Arapçada da suç kelimesinin yerine kullanılan ve aynı anlamı taşıyan bazı kelimeler vardır. Buna örnek olarak “el-cerime” sözcüğü verilebilir. Bu ve bunun gibi benzer kaynaklardan üreyen başka kelimeler, sözlükte, suç, çalışmak ve günah anlamları taşır.³⁷ Farklı dallarla ilişkili olan suçun, yapılan diğer tanımlarına da bakacak olursak; hukuk ve suç bilimi bakımından, ceza kanunlarının bozulması, ekonomik yönden kar elde edip kazanma ve zarar etme hesabı, toplumsal bakımdan ise davranış kurallarının bozularak çiğnenmesi, olarak ifade edilmektedir. Daha net ve genel bir tanım yapmak gerekirse, kişileri yahut kuruluşları, şiddet ve kandırma suretiyle, maddesel ve ruhsal olarak, ziyana sebebiyet veren ve bundan dolayı bu gibi

³⁴ Mehmet Salih Erkek, “Osmanlı Temeşvar’ında Suç ve Suçlular (1652-1653)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, S.32, (Aralık 2017): 423.

³⁵ H. Oppenheimer, “İlk Suçlar”, çev. Devrim Aydın, *Ankara Barosu Dergisi*, S.4, (2016): 272.

³⁶ Mehmet Boynukalın, “Suç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, (2009): 453.

³⁷ Rıfat Uslu, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.37, (Nisan 2015): 1049.

eylemleri yapana, cezai müeyyideleri yürürlüğe koyan yasaya, sağtöreye, sosyal ilkelere³⁸ karşı yapılan ters davranışlardır.³⁹

Bir arada hayatını daim ettirmek zorunda olan insanlar, toplumda yaşayan canlıların huzurunu bozmamak için bazı kuralları ve usulleri kabul edip ayak uydurmakla yükümlüdür. Bu madde, kişilerin kendi rahatları ve devamlılıkları için gereklidir. Böylece insanlar, beraber yaşam sürmek için olması gereken kaidelere karşı gelip, yasalara uymayanları ve buna eğilimli olanları, bu düşüncelerinden uzaklaştırmak ve toplumda yaşayan insanların dirliğini ve düzenini korumak için bir takım yaptırımlarda bulunup cezalar tatbik etmişlerdir.⁴⁰

Ceza, Allah'ın yarattığı ademoğluna etkisi için, çok öncesinde belirlemiş olduğu bir vasıta olarak kabul edilmektedir. Allah, Adem ile ilk anlaşmasını yaparken, *“hakikat (iyiliği ve kötülüğü idrak etme) ağacının meyvesinden yememesini”*⁴¹ öğütlemiş, yoksa cezalandırılacağını söyleyerek onu ikaz etmişti. Böylece ceza kanununun başlangıç noktasını tanrının yasası olarak görebiliriz. Bu yasayı önce bozan ve ilk cezalandırılan yine kendi yarattığı kulu olan Adem olacaktı. Neticede, buyruğa uymamanın sonucu olarak, ilk kanunun itaatsizlik yapılarak çiğnenmesi durumunda, ona yöneltilen bir ceza olmuştur. Bu ceza ise Adem'in işlediği suçun, ebediyete kadar devam etmemesi için konulmuştur. Böylelikle cezanın önüne geçilebilmesi ve diğer insanların da suça karışmalarına mani olmak için caydırıcı hedeflere yer verilmiştir.⁴² Kuran-ı Kerim'de de *“Ey İman edenler! Öldürülenlerin hakkını almak için üzerinize kısas farz kılındı: Özgüre karşılık özgür, köleye karşılık köle ve dişiye dişi.”*⁴³ (Bakara 2/178) buyruğuyla, cezayı haklı, doğru olarak gösterir.

Ceza, Arapça bir kelimedir. Sözlükte iyilik yahut kötülük karşılığında verilen bedel veya ödül, manasına gelmektedir.⁴⁴ İslam kaynaklarında ise ceza, sözcük olarak

³⁸ İbrahim Hakan Göver, Dolunay Şenol, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Suç: Sosyolojik Bir Analiz”, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, C.7, S.2, (2017) 194.

³⁹ Suç olgusu hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz: Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004), 25-28; İsmail Güllü, “Suç Olgusuna Eleştirel ve Teorik Bir Yaklaşım”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.16, (2014): 104-107.

⁴⁰ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, 294.

⁴¹ İlham Rahimov, “*Suç ve Ceza*”, çev. Tuğrul Veli, (İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2014) 69.

⁴² A.g.e., 69-70.

⁴³ Muhammet Hamdi Yazır, “*Kur'an-ı Kerim Meali*”, (İstanbul: Martı Yayıncılık, 2015), 16.

⁴⁴ Hüseyin Kazım Kadri, “*Türk Lügati*”, C.2, (İstanbul: Devlet Matbaası Yayınları, 1928) 300.

iki anlamda kullanılır. Umumi manada ceza, dünya veya ahiret ile ilgili istek uyandırıcı veya vazgeçirici yaptırımlardan oluşmaktadır. Hususi manada ise, dünyada hukuksal olarak suç işlemiş kimseye tatbik edilecek maddesel ve ruhsal yaptırımı ifade eder.⁴⁵ Genel olarak baktığımızda cezalar, insanların iyileştirilmesi, bir arada yaşayan bireylerin gözetim altında tutulması ve var olan nizamı muhafaza etmek için konulmuştur. Hukuk sisteminde maksat, bireyin suç işlemesini bekler vaziyette olup onu acımasızca cezalandırmak değildir. Amaç sadece mücrimi yakalayarak, toplumda yaşayan insanları onun yapacağı kötülüklerden ve fenalıklardan muhafaza etmek ve suçluyu iyileştirerek, doğru yola sevk etmektir.⁴⁶ Bu, tıpkı vahşi bir hayvanın evcilleştirilmeye çalışılması kadar zor ve meşakkatlidir.

İnsanları, toplumsal kurallara veya kanunlara muvafık olarak yaşamaya ve davranmaya mecbur kılan şey, sergiledikleri tutum ve davranışlarla, sözü edilen kanunu çiğnemeleri durumunda ceza alacak olmaları kaygısıdır. Bundan dolayı yapılmış olan suç tarifleri kurallar haricinde bir de yaptırımı da içinde bulundurur. Suçun karşılığı olarak, önceden düşünüldüğü ve karar verilmiş olan yaptırımları, ceza olarak görebileceğimiz gibi, bunu bir emniyet önlemi olarak da kabul edebiliriz. Çünkü suç ve cezayı içine alan kararları, yasalarla tanzim etmek yeterli değildir.⁴⁷ Ayrıca suç tarifinin suçun öğeleri⁴⁸ ile beraber net ve anlaşılır olması gereklidir ki, toplumda yaşayan farklı düşünce yapısına sahip kişiler tarafından da kolaylıkla anlaşılabilir.

Osmanlı İmparatorluğu, Türk devletleri içerisinde en uzun süre hayatta kalan ve varlığını sürdüren devletlerden birisi olmuştur. Üç kıtada dil, din, ırk olarak farklı düşüncelere sahip kimseleri egemenliği altında bulundurmıştır. Kurmuş olduğu akılcı ve adil yönetim sistemiyle, sahip olduğu toprakları çok uzun yıllar problemsiz bir şekilde idare etmeyi başarmıştır. Osmanlı, bir Türk-İslam devleti olduğundan, hem Türk ananeleri, hem de İslam kurumlarını, yapısına mühim bir şekilde sentezlemiştir.⁴⁹ Hukuk tarihçileri, Osmanlı Devleti'nin tatbik ettiği yasaların tümünün tabanında, İslam

⁴⁵ Adil Bebek, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7(1997): 469.

⁴⁶ İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.31, S.1, (1990): 368.

⁴⁷ Neslihan Göktürk, vd., *Ceza Hukukuna Giriş*, ed. İzzet Özgenç, İlhan Üzülmüş, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2476, 2012), 5.

⁴⁸ Suçun öğeleri hakkında Bkz: Uğur Alacakaplan, *Suçun Unsurları*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1975), 8-10; Göktürk, vd., *Ceza Hukukuna Giriş*, 19-20; Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1050-1051; Boynukalın, *Suç*, 455.

⁴⁹ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları 2007), 169.

Hukuku'nun yer aldığı konusunda aynı düşüncelere sahiptirler. Osmanlı Devleti'nin kurulmasının hemen arkasından özgün bir hukuk sisteminin kullanılmaya başlanmış olduğunu düşünmek yanlıştır. Çünkü devletin kurucuları kendilerinden çok önce var olmuş Türk-İslam devletlerinden, çoğu şeyi kendi benliklerine kattıkları gibi, onların hukuk düzenlerinin de mirasına ortak olmuşlardır.⁵⁰

Osmanlı'nın hukuk sistemini besleyen iki ana kaynak vardır. Bunlardan ilki, İslam Devleti olarak kurulmasından dolayı, Kur'an, sünnet ve kıyasa dayanan, aynı zamanda İslam Hukuku eserlerinde fazlasıyla değinilmiş kurallar topluluğu olan, şer-i hukuktur.⁵¹ Şer-i şerif veya şer-i hukukta denilmektedir. Osmanlı yasalarında, şer'i hukuk kelimesinin yerine şer-i ya da şer-i şerif terimleri tercih edilirdi. Bu hukuk kavramının kabul görmesi için, bir kimse veya heyetin onayına gerek yoktu. İslam hukukunu besleyen bir diğer ana kaynak ise, örfi hukuktur. Kendisinden evvelki Türk İslam Devletleri'ndeki gibi örf ve adetlerden beslenir. Aynı zamanda yönetimde çıkan sorunları çözmek amacıyla geliştirilmiştir. Basit ama kullanışlı bir hukuk sistemidir.⁵² Kaynağını padişahın buyruğundan alan bu temel esaslar, öteki alanlardaki yeniliklerle beraber belirli bir zaman sonra net bir toplama erişince, örfi hukuk ismiyle sözü edilmeye başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemi önemli tarihçilerinden olan Tursun Bey, örfi hukuku şu şekilde tanımlar; "Allah'ın koyduğu genel kuralların padişahlar tarafından, akla, fikre ve ilime dayandırılarak gerçekleştirilmesidir." Tursun Bey tarafından yapılan bu tarif, Osmanlı ceza hukukunun sadece şer-i veya örfi ceza hukukuna dayandırılmaması ve bunların ikisinin de bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğinin göstergesidir. Ancak kadılar baktıkları davalarda, suçun çeşidine ve kanıtlanma biçimine göre, bu iki hukuk sisteminden (şer-i ve örfi) birisini tatbik etmek zorundaydılar. Kadılara yollanan türlü buyruklar, kanunnameler ve adaletnamelerde⁵³

⁵⁰ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, (İstanbul: Eren Yayıncılık 2004), 15.

⁵¹ Nazmiye Akbey, "19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015, 9.)

⁵² Murat Şen, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl.6, S.31, (Ocak-Şubat 2000): 686-687.

⁵³ Kökeni bakımından, eski İran İmparatorluklarına kadar giden Ortadoğu devlet ve hükümdar zihniyetinin, en göze çarpan özelliğidir. Burada devleti yöneten kişinin kesin otoritesi, yapılan haksızlıkların giderilmesinde bir önlem olarak kabul edilir. Eziyete son vermek, güçlünün, güçsüzü ezmesine izin vermemek, insanların can ve mal güvenliğini temin etmek gibi şeyler öncelikli olarak görülür. Diğer taraftan Türkler ve Moğolların geleneğinde de adalet, mutlak bir adettir. Bu fikir, eski İran devlet düşüncesiyle de uyularak, Ortadoğu'da kurulmuş, Türk-İslam devletlerinde de etkili olmuştur. Halil İnalcık, "Adaletname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, (2009): 346.

yargının şer' ve yasaya muvafık olarak karar verilmesi ve uygulanması buyrulmaktadır.⁵⁴

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, suçluları idare etmek ve uygulanan cezalar hakkında bir düzen sağlanması için, üç Osmanlı ceza kanunnamesi çıkarılmıştır. Bunlar; Fatih, Yavuz Selim ve Kanuni Sultan Süleyman kanunnameleridir.⁵⁵ Bu birbirinden önemli üç kanunu karşılaştırdığımızda, Fatih Kanunnamesi kararlarına, diğer kanunlara göre farkla daha çok riayet edilmiştir. Fatih kanunnamesi, bulunduğumuz kuşağa kadar gelebilmiş en sabık (eski) ceza kanunnamesidir. İçinde bulunan kimi hükümler 1453 yılı öncesiyle ilgili olmakla beraber, kanunname 1488 tarihini taşır.⁵⁶ İlk üç bölümü ceza hukukuyla alakalıdır. Birinci bölüm zina, ikinci bölüm bir insanı yaralamak veya yaşamına son vermek, üçüncü bölümde ise, içki içmek, hırsızlık yapmak ve bir kimseye o şeyi yapmadığı halde iftirada bulunmak suçlarını içerir.⁵⁷

⁵⁴ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Ceza Hukuku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, (2009): 478.

⁵⁵ Halil İncalcık Osmanlı'nın ilk dönemlerinde çıkartılan kanunnamelerin sayısını üç olarak aktarırken, Mehmet Akman, Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal adlı makalesinde, bu sayıyı dört olarak vermiştir. Mehmet Akman, Halil İncalcıktan farklı olarak II. Bayezid'ı da bu kesimin içine katmıştır. Bkz: Mehmet Akman, "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.5, (2005): 489-490.

⁵⁶ Yunus Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar Temel Sorunlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 121.

⁵⁷ Akman, *Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine*, 489; Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 481; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C.1, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995), 331-332.

Osmanlı kanunnamelerinden, farklı bir kökeni olan, Alaüddevle Bozkır Bey'in⁵⁸ ceza kanunnamesi ile Osmanlı Devleti'nin yasalarını mukayese edersek eğer, Alaüddevle Kanunnamesi'nde de aynı esasta yasaların geçerli olduğunu görürüz. Bu da bize, ceza alanında sadece şeriatla ilgili esasların değil, örfi kararların da, Osmanlının çok öncesinde geçerli olduğunu gösterir.⁵⁹

Kanunnamelerde ve ceza hukuku ile alakalı karar ve buyruklarında, İslam hukukunda bulunan kısas ve had suçlarıyla alakalı teferruatlı bir düzenleme yapılmamıştır. Bu düzenlemenin yapıldığı yerlerde de işlenen suçların karşılığında, daha çok cezaların paraya dönüştürüldüğü görülmektedir.⁶⁰ Ancak Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Fermanı'ndan sonra kabul edilen ceza yasalarında, umumi olarak suçlar üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar şu şekildedir; Hadd suçları, kısas suçları ve ta'zir suçları.

Hadd Suçları; Hadd sözcük anlamı itibariyle men' etmek anlamını taşır.⁶¹ Mastar anlam olarak, mani olmak, iki şeyin arasını ayırmak şeklinde zikrolunur. İsim olarak ise had, iki şeyin birbirine karışmasını engelleyen şey, bir objenin uç ve yan bölümü ve sınır olarak tanımlanmaktadır. Hadd'in terim anlamına baktığımızda, ceza yaptırımının tatbik edilmesini icap eden, yakışsız eylemleri yapmamaları adına

⁵⁸ Alaüddevle Bey, Dulkadirli Beyliği'nin son beyidir. Doğum tarihi ve yeri belirsizdir. Fatih Sultan Mehmet'in yardımı ile kardeşi Şahbudak'ı bertaraf etmiş ve beyliğin başına geçmiştir. Bundan sonra onu 36 yıl sürecek uzun ve zorlu bir siyasi yaşam beklemektedir. Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler sürdüren Alaüddevle, kızı Ayşe Hatun'u, o dönem Osmanlı şehzadesi olan II. Bayezid'e vererek akrabalık ilişkileri kurar. II. Bayezid döneminde, Osmanlı-Memlük savaşında, Alaüddevle Bey ülkesinin devamlılığı için iki taraflı bir siyaset izler ve Osmanlı Devleti'ne yardım etmek istemez. Bu durum Bayezid'in savaşı kaybetmesine neden olur ve dikkatleri üzerine çeker. Bu sırada yavaş yavaş gücünü toplayan Safevi Devleti, gözünü Dulkadirli Beyliği'ne diker. Birçok sebebi bahane gösteren Şah İsmail, Dulkadirli Beyliğine savaş ilan eder. Şah İsmail Maraş'ı ve Elbistan'ı yakıp yıkarak Dulkadirli eserlerinin neredeyse tamamının yok olmasını sağlar. Osmanlı Devleti, Şah İsmail'in, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaptığı yıkımdan ve yürüttüğü faaliyetlerden oldukça rahatsız olur. Çünkü bu durum Osmanlı'nın sosyo-kültürel yapısını oldukça sarsmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in 1512'de tahta geçmesinden sonra, devletin doğusunda meydana gelen ve toplumu olumsuz etkileyen, Şiilik ve Safevi sorununu halletmek için, 1514 yılında İran'a sefer düzenler. Sultan Selim Alaüddevle'nin, Şah İsmail ile olan düşmanlığını bildiğinden ve aynı mezhepten oldukları için, Dulkadirli Beyi'ni kendi tarafında savaşa davet eder. Ancak Alaüddevle Bey, Sultan Selim'in bu teklifini yaşını bahane ederek reddeder. Ancak, padişahın teklifini geri çevirmesinin asıl sebebi, Şah İsmail'e ittifak kurmuş olmasıdır. Sultan Selim'in, yeğeni Şehsuvar oğlu Ali'yi gözetim altında tutmasına kızmaktadır. Bundan dolayı tarafsız kalmamış ve Osmanlı ordusuna yem ve erzak satışını yasaklamış, ordu için lazım olan araç-gereçleri yağma ettirmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail Çaldıran'da çarpışır ve Safeviler önemli kayıplar vererek savaşı kaybederler. Savaştan zaferle ayrılan Sultan Selim, Dulkadirli Beyi'nin yaptıklarını unutmamıştır. Öcünü almak için Sinan Paşayı görevlendirir. Alaüddevle, Sinan Paşa'ya Göksum Savaşında yenilmiş ve oğulları ve akrabalarıyla birlikte öldürülmüştür; İbrahim Solak, "916 H/1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi", *Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15 (2006): 523-526.

⁵⁹ Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S.2 (1958): 122.

⁶⁰ Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 478.

⁶¹ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 312.

kişilere mani olmak için, Allah'ın hakkı olarak, ona hürmet ederek ve emirlerine uyarak farz kılınan belli cezalar demektir. Bu tanımda Allah hakkı olarak ortaya koymasının nedeni, bu cezaların Allah'ın bir buyruğu olarak yerine getirilmesidir. Yine bu cezaların tatbik edilmesinde, kişi veya toplum tarafından yapılacak herhangi bir araya girmemüdahale, olmaması gereklidir. Hadd cezaları bu hususiyetiyle, kul hakkı olan kısas cezalarından, niceliğinin belirlenmiş olmasıyla da, niceliği belirlenmemiş olan ta'zir cezalarından ayrılmaktadır.⁶²

Hakimin bu cezaları hiç eksiltmeden ve çoğaltmadan olduğu gibi aslı nasılsa öyle uygulaması gereklidir. Bunları kafasına göre, rastgele diğer cezalarla değiştirme izni yoktur. Çünkü hadde kişisel haklar daima ikinci planda kalmıştır. Bu türden cezaların sürerliğini düşürmek yahut bağışlamak devlet başkanının dahi yetkisi değildir. Bu gruba giren suçlarda, İslam hukukunda önceden kararlaştırılmış olan cezaların verildiği bilinmektedir.⁶³

Hadd ve kısas davalarında, bizzat olayı görmüş kişinin şahitlik etmesi gerekliydi. Başkası adına şahitlik edenler ile kadı mektupları bu davalarda kanıt olarak kabul edilmezdi. Bu davalarda şahitlik etmiş kişilerin, ölüm veya kayıp olmaları durumunda, hakim o kimselerin ifadelerine dayanarak karar veremezdi. Cezanın uygulanması konusunda da aynı durum geçerliydi. İnfaz edilmeden önce şahitlik edenlerde, gözleri görmeme ya da konuşamama gibi şahitlik etmeye engel bir hal oluşursa infaz hemen durdurulurdu. Daha sonra davanın sonucu yenilenmesi için yeni şahitler dinlenmesi lazım gelirdi.⁶⁴

Hanefilere göre haddi gerektiren suçlar, zina ve zina iftirası (Kazf) şarap içmek (Şürb),⁶⁵ hırsızlık yapmak (Sirkat), yol kesmek (Hırabe), dinden çıkmak (Ridde), isyan ((Bağy) devlet başkanına isyan etmek) şeklindedir.⁶⁶ Şafilere göre hadd gerektiren suçlar, kişinin aleyhine yapılan suçlar, dinden çıkma, zina, namusa iftira, hırsızlık,

⁶² A.g.e., 311-312; Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 373.

⁶³ Ali Bardakoğlu, "Hadd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14 (2009): 547.

⁶⁴ Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler Ansiklopedisi*, C.10 (2002): 75.

⁶⁵ Kimi İslam hukukçuları, sarhoşluk veren uyuşturucu maddeleri kullanmayı, şarap içme suçundan farklı bir suç olarak kabul etmişlerdir. Şarap içen kişinin, sarhoş olmadığı takdirde, sarhoşluk veren maddeleri kullanmış kişinin ise ancak sarhoş olduğu ve kendinden geçtiği vakit cezalandırılmasını gerektiğini belirtmişlerdir. Bkz. Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 374.

⁶⁶ Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1051; Akbey, *19. Yüzyılın Başları 20. Yüzyılın Sonlarında Sinop Hapishanesi*, 11; Riyad Maydani, Şamil Dağcı, "İslam Ceza Hukukunun Genel Prensipleri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.1 (1990): 64.

isyan etmek, yol kesmek ve içilmesi yasak olan şeyleri tüketmektir. Malikilerde ise, cana ve bedene yönelik işlenen suçlar, zina, namusa yönelik iftira atmak, hırsızlık yapmak, dinden çıkmak, isyan, yol kesmek ve yağma yapmak, içki içmek olmak üzere sekiz tanedir. Hanbeliler de ise, Şafi ve Malikilerdeki suç çeşitleriyle aynıdır.⁶⁷

Hadd suçlarının cezalarının uygulanmasında kuşkusuz hak-hukuk, doğruluk ve dürüstlük esastır. Suçlunun verilen cezaya dayanamayacak halde olması durumunda, cezalar ertelenebilir ya da hafifletilebilir. Buna örnek olarak, Hz. Ömer'in kıtlık nedeniyle yiyecek yemek bulamayıp, aç kalıp, hırsızlık yapan kişilere hadd uygulamamasını verebiliriz.⁶⁸

Ta'zir Suçları; Sözlükteki anlamı, mani olmak edeplendirmek (terbiye vermek); destek olmak, itibar etmek şeklindedir.⁶⁹ Terim anlamı ise hakkında net bir ceza saptanmamış, şer'i bir hat bulunmayan suçlardan ötürü, uygulanması lazım gelen ceza demektir. Ta'zir cezaları kul hakkının korunmasını hedef gösterir ve fesadı gidermek, kötülöklere engel olmak amacını üstlenmiştir.⁷⁰ Bu sözcük, Osmanlıda iki farklı manada kullanılmıştır. İlki, had cezalarının yerine getirilmesi doğrudan devlet başkanına ait olduğundan, bu cezalar siyaset olarak anılmaktadır. İkincisi ise, ta'zir cezası olarak kabul gören, sopa ve para cezası dışındaki cezalara da siyaset cezası denilmektedir. Böylece siyaset, ta'zir cezalarının önemli bir kısmı için kullanılmıştır.⁷¹ Osmanlı ceza hukukunun en mühim kısımlarından birini bu suçlar oluşturur. Kısas ve had suçları, dışında kalan geniş bir sahanın tanzim edilmesi, ta'zir ismi altında devlet başkanına bırakılmıştır. Kısas ve had suçlarının öğelerinde ya da kanıtlama şartlarında bir noksan olması durumunda, bu suçları ta'zir suçuna dönüşmektedir. Bu da, ta'zir suçunu kapsayan alanın çok geniş bir sahayı içine aldığını gösterir.⁷² Osmanlı Devleti'nde hukukun her alanında olduğu gibi ta'zirde de İslam hukuku tatbik edilmiştir. Kaynağını padişahın buyruklarından alan bu uygulamalar, diğer sahalardaki düzenlemelerle beraber zaman içinde belli bir seviyeye erişince "örfi hukuk" ismiyle

⁶⁷ Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1051-1052; Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 374; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın başlarında Sinop Hapishanesi*, 11; Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 479; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 312.

⁶⁸ Bardakoğlu, *Hadd*, 550.

⁶⁹ Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.40 (2011): 198.

⁷⁰ Ertuğrul Gazi Tuncay, "İslam Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.3, (2017): 83; Sami Ergin, "İslam Hukukunda Ta'zir Suçları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2007, 4.)

⁷¹ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 326; Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1056.

⁷² Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, s.479-480; Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 372.

anılacaktır. Buradaki örfi hukuk söylemi, örf ve adet hukuku manasında söylenmemiş, devletin koyduğu hukuk kuralları anlamında ifade edilmiştir.⁷³

Ta'zir cezasının kaynağı olan suç, eğer kul hakkıyla alakalı ise, hak sahibi caymadığı süre zarfında cezanın verilip uygulanması zorunludur. Özellikle dine, genel ahlaka ve halkın iyiliğine yönelik suçlarda olduğu üzere, bu hakları muhafaza etme ve yapılacak fenalıklara engel olma tasasının ağır bastığı durumlarda, ceza verilmesi vaciptir. Suçu işleyen kişinin iyi hali, işlediği suçtan dolayı pişman olup tövbe etmesi ve suçun hafifliği gibi nedenlerle, bağışlamanın daha mutabık görüldüğü hallerde de ceza verilmeyeceği ifade edilmektedir.⁷⁴

Ta'zir cezası, içinde bulunulan duruma göre, dayak, tokat atma, azarlama, kulak çekme, hapis cezası, yahut hakimin kızgın bir yüz ifadesiyle bakması gibi çeşitli tarzlarda olabilmektedir. Dayak cezasının en azı üç, en fazlası ise otuz değnektir. Çünkü verilen bu cezalarda esas olan şey, tatbik edilecek cezanın, hadd cezalarına dönüşmemesidir. Ancak İmam Ebu Yusuf'a göre ta'zir cezasının ölçüsü, özgür kişilere göre uygulanan had cezasına göre kararlaştırılmalıdır.⁷⁵

9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde, recm ve kısas gerektiren suçların dışında, ta'zir suçları külfet derecesine göre, kabahat, cinayet ve cünha olarak üçe ayrılmıştır. Kabahat; suçunun cezası bir günden bir haftaya kadar hapistir. Aynı zamanda yüz kuruşa kadar para cezası gibi ağır olmayan cezaları kapsayan suçlardır. Cünha; yedi günden fazla hapis cezası ve geçici süreliğine sürgün, memurluktan uzaklaştırma ve para cezaları gibi orta ağırlıktaki cezaları gerektiren suçlardır. Son olarak cinayet; suçunun cezası, ebedi suretle ya da geçici olarak kürek çekirme, daimi olarak sürgün ve memurluktan çıkarılma, medeni haklardan yararlanamama gibi oldukça ağır cezaları içine alan suçlardır. Kabahat suçları azarlamayı, cünha suçları eğitmeyi, cinayet suçları ise kaygı verip korkmasını sağlamayı hedefler.⁷⁶

Yeni ceza kanununda cinayet suçlarına, daha çok idam ve hapis cezasının yanında bir de kürek cezası verilmiştir. Cünha ve kabahat suçu için ise, para cezası, kalebentlik ve sürgün cezaları uygulanmıştır. Yine cünha için te'dip kabahat suçları için

⁷³ Esra Yakut, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukuku'nda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2 (2006): 29-30.

⁷⁴ Başoğlu, *Ta'zir*, 200.

⁷⁵ Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 376.

⁷⁶ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın başlarında Sinop Hapishanesi*, 12.

de takdir amacıyla, bir haftadan üç seneye kadar hapis cezaları gerekli görülmüştür. Hapis suçuyla cezalandırılacak söz konusu, hafif ve orta dereceli suçlardan en önemlileri arasında olan yaralama, silah çekme, ırza geçme, zorla tecavüz, hırsızlık ve yankesicilik, kız kaçırma, çocuk düşürme, asker, jandarma-polis ve mülkiye tarafından cebren konuta girilmesi, rüşvet almak ve kötüye kullanmak, yalancı şahitlik yapmak, devlet dairesinde çalışan memurlarda dahil olmak üzere suçlu ve mahkum gizleme, ruhsatsız matbaa açmak, devlet tarafından yasaklanmış yayınları basıp dağıtmak ve evrakta sahtecilik gibi eylemler yer alıyordu.⁷⁷

Kıyas Suçları; Kıyas sözlükte, ardından gitmek, iz sürmek; kesmek, eşitlemek, misilleme yapmak anlamlarını taşır. İsim olarak ise, kesin denklik, herhangi bir şeyin her iki tarafının da eşit olması demektir.⁷⁸ Hukuk terimi olarak ise; katilin, öldürdüğü kimseye karşılık olarak, öldürme, yaralama yahut kesilmiş bir organ karşılığında aynı şekilde karşılık verilip cezalandırılmasıdır.⁷⁹

Kıyas suçunun uygulama şekli toplumlara göre farklılık gösterir. Yaşama ve vücut bütünlüğüne karşı, bilerek ve isteyerek işlenen suçların karşılığı olarak kıyasla cezalandırılmasının, günümüze kadar gelmiş en eski hukuk belgelerine sahip olan, İlkçağ kavim ve uygarlıklarına kadar ulaşan uzun bir mazisi ve geniş bir uygulama sahası vardır.⁸⁰

Hırsızın elini kesmek, katili idam etmek gibi, kıyasa mahkum olan bir kişi, bazı koşullarda diyet adıyla belli bir miktar para ödeyerek, bu cezadan kendini kurtarabilirdi. Başkasına karşı yapılan suçlarda, diyetin kabulü için öncelikle, mağdur durumda olanın veya mirasçılarının razı gelmesi şartı aranmaktaydı.⁸¹ Kıyas cezaları da hadd cezalarında olduğu gibi azaltılamazlar ve arttırılamazlardır. Kişilere ait haklardan olduklarından

⁷⁷ Yıldız, *Mapusane*, 193.

⁷⁸ Şamil Dağcı, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25 (2002): 488.

⁷⁹ Selahattin Bağdatlı, *Hukuk Sözlüğü*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2002), 386; Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, (Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları, 1992), 503.

⁸⁰ Dağcı, *Kıyas*, 488.

⁸¹ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügâtı*, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015), 289. Fatih'in Kanunnamesinde bu konuyla ilgili, “Eğer adam öldürürse yerine kıyas etmeseler, kan cürmi bay olup bin akçeye kadar, gücü yeterse dört yüz akçe, eğer kişi orta halliyse yüz akçe, şayet yoksulsa elli akçe alına” şeklinde ifade etmiştir. Yakut, *Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta'ziri Gerektiren Suçlar*, 30.

dolayı, mağdur olan zat isterse suçluyu bağışlayabilir. Onun bu affi, suçluya uygulanacak cezayı hafifletirdi.⁸²

Eğer bir kişi bilerek ve isteyerek adam öldürdüyse kısas cezası uygulanır. Çünkü cana yönelik yapılan kısas candır. Ancak hukukçular, kastı belirlemede bazı ölçütler koymuşlardır. Sonuç olarak, eğer suçu işleyen kişi eylemini, kesici, delici ve parçalayıcı bir aletle yapmışsa, bu onda öldürme isteğinin zaten var olduğunu gösterir. Böylece kastın olup olmadığını cinayeti işleyen kişinin kullandığı araçlara bakarak tespit etmek mümkündür. Kılıç bıçak, ok, keskin taş, mızrak, sivri ağaç dalı gibi aletler cinayet aleti olarak kabul edilir. Canlı canlı yakarak öldürmek, kasten insan öldürmeye, döverek öldürmek ise kasıt benzeri öldürme sınıfına girer. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; kısas cezasının verilebilmesi için, suçu işleyen kimsenin, suçu bilerek ve isteyerek yapmış olması gerekmektedir. Aksi durumda, kısas cezası uygulanmaz.⁸³

Kisası gerektiren suçlar ise şöyledir:

- Bir kişiyi haksız yere, yaralayıcı bir aletle bilerek ve isteyerek öldürmek,
- Bir kişiyi yaralayıcı alet olarak kabul görmeyen bir şey ile haksız yere bilerek ve isteyerek öldürmek,
- Bir kişiyi kasten değil, yanlışlıkla öldürmek,
- Bir kişiyi öldürmek amacı gütmekten, bile isteye yaralamak ya da dövmek,
- Bir kişiyi öldürmek amacı gütmeksizin yanlışlıkla yaralamaktır.⁸⁴

1858 Ceza Kanunnamesi'ne onay verilmesinden sonra, İstanbul Zaptiye Müşiriyeti'nde kabahat suçları için Meclis-i Zabıta, cünha suçu için Divan-ı Zaptiye ve en önemlisi, cinayet suçları için ise Meclis-i Tahkik Komisyonu kurulmuştur. Böylece şer'i mahkemelerden ayrılmanın zemini yavaş yavaş oluşturulmaya başlanmıştır.⁸⁵

⁸² Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1060.

⁸³ İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Dergi Park*, C.52, S.1, (2003): 170-171; Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 92.

⁸⁴ Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 375; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın başlarında Sinop Hapishanesi*. 11.

⁸⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 222-223.

1858 Ceza Kanunnamesi'nde ikinci kişiler aleyhine yapılan suçlar, insan öldürme, yaralama (cerh), çocuk düşürme ve düşürtme (ıskat-ı cenin), ırza geçme, hırsızlık (sirkat), yalancı şahitlik (şahid-zor)'tir.⁸⁶

İnsan Öldürme; Hukuk açısından katl, bir kimseyi, silah veya öldürücü bir aletle bilerek ve isteyerek yaşamına son vermektir. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde ise, bir kimseyi silah kullanarak, zehirleyerek ya da başka yollarla hayatına son vermek olarak tarif edilmiştir Yaşama hakkı, insanların başka haklardan faydalanabilmesinin ön koşuludur. Çünkü yaşamına son verilen kişi, kendine ait diğer tüm haklarından yoksun olacaktır. Bundan dolayı kişilerin yaşamına karşı yöneltilen saldırılar, bununla birlikte onun sahip olduğu tüm hakları ihlal etmektedir.⁸⁷

İslam hukukunda kasıtlı cinayet suçu, önceden planlanmış veya planlanmamış olsun, ortada suçu hafifletici sebepler bulunsun veya bulunmasın, muhakkak kısas cezasıyla cezalandırılırdı. İslam hukukunda hakim, verilen cezayı hafifletme veya diğer cezalarla değiş tokuş yapma izini yoktu.⁸⁸

Ancak mağdur olan kişi, ırzına ve malına yönelik yapılan tecavüzden, başka kurtulma olanağı olmadığı için, saldırıda bulunan kişiyi öldürdüğünde ceza ve ıslah mesuliyeti yoktur. Fakat saldırgandan, farklı kurtulma olanağı var iken, o öldürme seçeneğini kullanmışsa meşru müdafaa sınır aşmış kabul edilir ve sorumlu olur.⁸⁹

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'ne göre, cinayet suçu işleyen kimseler, küçük düşürücü ve eziyet verici cezalardan olan, ayakları demirlere geçirilmiş durumda, aşağılık işlerde zoraki çalıştırılma anlamına gelen, kürek cezasına mahkum olurlardı. Bu kişiler toplumda, artık namusları bitmiş ademler olarak görülürlerdi. Kürek cezası almış kimselere aynı zamanda, göz önüne serme metodu da uygulanırdı. Divan Kararnamesi'nin bir özetini kalın harflerle yazarak suçlunun göğsüne asmak suretiyle, kalabalık bir yere götürülerek herkesin görmesi sağlanır, suçlu burada iki saate yakın kalırdı. Daha sonra da ayaklarında demir prangalarla ceza yerine götürülürdü.⁹⁰

⁸⁶ Sadi Nuri Akgündüz, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku'nun Kaynakları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.8, (Güz 2016): 11.

⁸⁷ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları 2002), 29.

⁸⁸ Ergin, *İslam Hukukunda Ta'zir Suçları*, 17.

⁸⁹ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 107.

⁹⁰ Yıldız, *Mapusane*, 183-184; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın başlarında Sinop Hapishanesi*, 16; Sadi Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku'nun Kaynakları*, 10.

Yaralama (Cerh); Kişinin öldürme amacı gütmeksizin, karşısındaki kişiye acı çektirmesi, sağlığına zarar verecek şeyler yapması ve akıl sağlığının bozulmasına neden olması yani algılama idrak yeteneğini bozmasıdır. Bir başka ifade ile ölümle sonuçlanmayan, yalnız dövmek, yaralamak, itmek, çekmek, kesmek gibi ona fiziksel olarak acı ve ızdırap veren eylemlerin yapılmasıdır. Eğer kişi bu fiilleri kasıtlı bir şekilde yaptıysa, mağdura verdiği zarar kısasla suçluya da tatbik edilir. Buradaki yegane koşul, kısasta eşitlik temel olduğundan, suçluya verilecek cezanın mağdur durumda olan kişinin uğradığı bedensel zarardan daha ağır olmamasıdır. Suçluya verilmesi kararlaştırılan ceza, mağdur talep ettiği taktirde hafifletilir ve mağdur diyete rıza gösterebilir. Örneğin dalgınlıkla sağlam dişi çeken dişçi diyetten mesul tutulur.⁹¹

Fatih'in Teşkilat Kanunu olan Kanunname-i Al-i Osman da, yüksek düzeydeki bürokratlar için koymuş olduğu para cezalarını halka oranla daha yüksek miktarlar olarak belirlemiştir. Örnek vermek gerekirse; göz çıkarma suçundan dolayı subaşılar için 1500 akçe, kol kırmaya 1000 akçe, kafa yaralamaya 50 akçe olarak ceza miktarlarını belirlemiştir.⁹²

Hırsızlık (Sirkat); Hırsızlık Arapçada “sirkat”, eski Türkçede “uğrılama” sözcükleriyle ifade edilir. Başkasına ait korunaklı belirli bir değerdeki mala sahip olma maksadıyla gizlice almaya hırsızlık denir.⁹³

Kur'an-ı Kerim'de hırsızlık yapanlar için, “*Erkek ve kadın hırsızın çaldıklarına karşılık ve Allah'tan bir azap olmak üzere, ellerini kesin, Allah, kesin bir şekilde galiptir, o tek hüküm ve hikmet sahibidir*”⁹⁴ şeklinde bir ayet yer alır. (Maide 5/38) Hırsızlık yapan kişi bunu ilk defa yapıyorsa, sağ eli bilekten kesilir. İkinci defa yaptığı takdirde, sol ayağı topuktan kesilir. Uslanmayıp hala hırsızlık yapmaya devam ederse, Hanefi mezhebine göre artık kesme işlemi yapılmaz. Ancak tövbe edip pişman oluncaya kadar hapse kapatılarak, ta'zir cezası tatbik edilir. Şafi mezhebine göre, ilk kez hırsızlık yapanın sağ eli, ikinci kez hırsızlık yapanın sol ayağı, üçüncü kez hırsızlık yapanın sol eli, dördüncü kez hırsızlık yapanın sağ ayağı kesilirdi. Zahirilere göre ise, ilk defa

⁹¹ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 122-139; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın başlarında Sinop Hapishanesi*, 14.

⁹² Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 135.

⁹³ A.g.e., 232; Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 176; Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı*, 18.

⁹⁴ Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 113.

hırsızlık yapanın yalnızca bir eli, ikinci defa hırsızlık yapanın ise öteki eli kesilirdi. Çünkü Kur'an-ı Kerim ve Sünnet hırsızlık yapanın elinin kesilmesini buyurmaktadır. Ancak ayakların kesilmesi konusunda bir ifade yoktur. Bundan dolayı ayağın kesilmesi caiz değildir.⁹⁵

Hırsız, hadd cezasının uygulanmasından evvel tövbe edip pişman olursa, Hanefî mezhebine göre malın sahibi olan kişi suçluyu bağışlamadıkça hadd düşmez. Fakat şafî mezhebine göre düşer. Çünkü hırsızlık suçunun, hırsızlık olarak kabul görmesi için, malın belirli bir kıymetinin olması lazım gelmektedir. Çalınmış olan mal on dirhem gümüşten daha az kıymette olmalıdır. Böylece yapılan türlü hırsızlık olaylarında, çalınan malların ederlerinin yekûnu on dirhem etmezse, el kesme cezası tatbik edilmez. Dile getirilen ölçü, tek hırsızlık suçunda, tek kişi için geçerlidir. Örnek verirek eğer, iki kişi, karşılığı on dirhemlik olan bir malı birlikte çalsalar ceza almazlar. Çünkü her birinin hissesine beş dirhem düşmektedir.⁹⁶

Hırsızlık suçunun işlenmiş olmasına rağmen, hadd cezasının uygulanmadığı durumlar da yok değildir. Eğer hırsız, hakim karşısına çıkmadan önce, çalmış olduğu şeyi sahibine geri iade eder ya da yaptığı suçu evvela saklamayıp, söyleyip sonrasında reddeder yahut zanlılardan biri yapmış olduğu suçu kabul edip, diğeri yapmadığını söylerse ve üstüne üstlük bir de tanık bulunmazsa el kesme cezası verilemez. Böylece hakim görüşüne göre, münasip bir ta'zir cezası verilir.⁹⁷ Hırsızlık, zorunluluk durumunda yahut kıtlık döneminde yapılırsa, hadd cezası yerine ta'zir cezası uygulanır. Çünkü yoksulluk halinde, diğerrinin malından ileriki bir zamanda ödemek için zaruri bir miktarda almasının bir sakıncası yoktur.⁹⁸ Alaüddeve Bey Kanunnamesi'nde kaz çalandan otuz akçe alınırken, Fatih Kanunnamesi'nde ise kaz ve ördek çalana ta'zir cezası, koyun ve kovan çalandan ise on beş akçe alınmıştır. Sultan Süleyman devri ceza kanunnamesinde kovan, koyun ve kuzu hırsızlığında çalınanlar, zekat miktarına ulaşmaz ise ta'zir, ulaşır ise had cezası verileceği konusunda altı çizilmiştir.⁹⁹

⁹⁵ Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 378-379; Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 97; Uslu, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı*, 1052.

⁹⁶ Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 176.

⁹⁷ Bayındır, *Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması*, 74.

⁹⁸ Ergin, *İslam Hukukunda Ta'zir Suçları*, 40.

⁹⁹ Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 479.

Hırsızlığın gece ya da gündüz yapılması durumuna göre farklı cezalar uygulanabiliyordu. 1858 Ceza Kanunnamesinin 217. maddesine göre, eğer hırsızlık gece işlenmişse, eylemi gerçekleştiren bu kimse on beş yıldan az olmayacak şekilde kürek cezasına mahkum edilirdi. Yine Ceza Kanunnamesi'nin 217. maddesince hırsızlık, silah göstererek, kaba kuvvet ve şiddet kullanılarak yapılırsa hırsızlık yapan kişiye, yine aynı şekilde on beş yıldan az olmamak üzere kürek cezası verilirdi.¹⁰⁰

Hırsızlıkta müebbet kürek cezasını gerektiren haller vardır. Bunlar, hırsızlık eylemi için seçilen zamanın gece olması, hırsızların sayı olarak ikiden fazla olmaları, içlerinden en az birisinin silahı olması, evin rastgele bir yerine, duvarı yıkarak, merdivenle veya kapıyı bir aletle açarak içeri girmeleri, kötü davranışlar sergilemeleri ve silahla tehdit etmeleridir. Eğer bir kimse bunların hepsini yaparak hırsızlığı gerçekleştiriyorsa müebbet küreğe mahkumdur. (217.mad.)¹⁰¹

Zina; Tam ehliyetli bir erkeğin kendi özgür iradesi ile cinsel yakınlaşmaya müsait bir kadının, nikah, evlilik şüphesi ya da herhangi bir yasal bağı bulunmaksızın, kendi istek ve arzusu ile cinsî yakınlıkta bulunmalarıdır.¹⁰² İslam hukukunda zina, şer-i bir anlaşma bulunmadan yapılan haram bir ilişki olarak tanımlanmıştır.

Aralarında evlilik akdi olmayan veya efendi - köle durumunda bulunmayan farklı cinsten iki kimsenin, cinsel ilişkide bulunmaları zina suçu sayılmıştır. İslam hukukçuları zina suçu için iki tür ceza belirlemişlerdir. Bunlar; celde (sopa)¹⁰³ ve recm¹⁰⁴ cezalarıdır. Nur suresinin (24/2) ikinci ayetinde “Zina yapan kadın veya erkeğe yüz sopa vurun”¹⁰⁵ buyrulmuştur. Kişilerin kendi istek ve rızalarıyla bu işi yapmış olmaları cezayı hak etmek için gerekli olan koşuldur. Ancak zorla ırzına geçilen kadına

¹⁰⁰ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 250-251.

¹⁰¹ Ahmet Akgündüz, “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer-i Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.1, (1999): 11; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 18.

¹⁰² Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 312; Akgündüz, *Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri*, 3.

¹⁰³ Celde; değnekle deriye, cilde vurmaktır. Buradaki amaç, işkence ile eti çürütmek değil, kişiyi edeplendirmek için vurmaktır. Bunun için değnek vurulurken itinâ gösterilmesi gereken maddeler vardır. Bunlar; vurulacak değnek parmak kalınlığında ve düz, çıkıntısız ve budaksız olacak. Değneği vuracak kişi, elini omuz hizasına kadar kaldırabilecek, fazla yukarı kaldırıp şiddetli bir şekilde vurmuyacak. Karın boşluğu, yüz ve üreme yerlerine değnek vurulmayacak. Değneklerin hepsi hep aynı yere vurulmayıp vücudun çeşitli yerlerine dağıtılacak. Erkeğe ayakta bir vaziyette, kadına ise oturarak vurulacaktır; Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 175.

¹⁰⁴ Recim; suç işlemiş kişinin yarı beline kadar toprağa gömüldükten sonra, taşlanarak öldürülmesidir; Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 96.

¹⁰⁵ A.g.e., 96.; Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 174.

bu cezalar verilmezdi. Ayetteki yargı, bekar erkek ve kadının birlikte zina etmeleri konusundadır. Evli erkek ve evli kadının zina etmeleri hakkında ise Hz. Peygamber, *“Hükümleri benden alıp öğrenin, hükümleri benden alıp öğrenin. Allah kadınlara bir çıkar yol gösterdi. Zina edenler bekar ise yüz sopa ve bir sene sürgün cezası, evli ile evlinin zinasına yüz sopa ve recim uygulayınız”*¹⁰⁶ şeklinde buyurmuştur. Örnek verirse eğer; Maiz isminde bir sahabe, Peygamberimizin yanına gelerek zina suçu işlediğini söyler. Bu söylemini dört kez tekrar eden Maiz, Peygamberimizin buyruğu ile sahabeler eliyle recim edilir. Maiz gibi zina suçu işlediğini itiraf eden Gamidiye isimli kadın, hamile olduğundan dolayı cezası doğum yapana kadar ertelenmiş, ancak doğumdan sonra recmedilmiştir.¹⁰⁷

Zina suçu üç biçimde kesinleşir: Birincisi, belirli bir erginliğe ulaşmış, akli başında; Müslüman, erkek ve sözünde ve davranışlarında doğru olan dört şahidin, kendilerinin görmüş oldukları durumu anlatmalarıyla zina suçu sabit olur. Ayrıca suçun zaman aşımına uğramaması gerekmektedir. Ancak bu çok zor ve imkansıza yakın bir durumdur. İkincisi, zina edenin işlemiş olduğu suçu dört defa tekrar ederek söylemesi gerekir. Üçüncüsü ise delillerdir. Evli olmayan bir kadının hamile olmasında da zina suçu sabittir ve değişmez.¹⁰⁸

Bu derece güç koşullarla kanıtlanabilen ve en ufak bir kuşku ile giderilen zina suçunun tatbik edimesi de çok az olmuştur. Çünkü zina suçunu sabitleyen üç maddenin bir arada olma hali oldukça güç bir durumdur. Türk hukuk tarihinde de zina suçu her zaman kabul edilmiştir. Ancak İslam hukukunda olduğu gibi, uygulaması oldukça enderdir. Suçun, meydana gelmesi ve ispatı için aranan koşullardan biri olmayınca ta’zir cezaları uygulamaya konulacaktır. Alaüddeve Bey Kanunnamesi’nde: *“Her kim ki zina yaparsa, şer’ ile ya da örf ile sabit bulsa, bekar ise had cezası, olmaz ise on üç altın alına. Evli ise recim cezası, olmazsa on beş altın alına”*. Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi’nde bu duruma; *“Müslüman bir kişi zina yapsa, şer’ ile kesinleşse ve zina yapan evli bir erkek ve zengin olsa bin akçeye, dahi ziyadeye kadir olsa üç yüz akçe cürüm alına.”*¹⁰⁹ şeklinde yer verilmiştir.

¹⁰⁶ Yıldız, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı*, 17; Çalıskan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 379.

¹⁰⁷ A.g.m., 379.

¹⁰⁸ Akgündüz, *Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri*, 3; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 313.

¹⁰⁹ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* s.313; Akgündüz, *Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri*, 3; Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 202-203; Aydın, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 479.

1840 Ceza Kanunnamesi'nce zina yapan kadına, üç aydan iki seneye kadar hapis cezası verilirdi. Beş mecrediye altından yüz mecrediye altına kadar da kendisinden alınırdı. Eğer zina suçunu yapan erkek ise, ona da beş mecrediye altından yüz mecrediye altına kadar para cezası verilirdi.¹¹⁰

Çocuk Düşürme (Iskat-ı Cenin); Çocukların çeşitli amaçlarla kurban edilmesi Kenaniler, Grekler, Hintliler, ve Çinliler arasında çok rastlanan bir gelenektir. Ancak buna karşın, çoğunlukla dinler anne karnındaki çocuğun düşürülmesini yasaklamıştır.¹¹¹ İslam hukukunca insan hayatı doğumdan sonra değil, insanın cenin olarak ana rahmine düştüğü o an başlar. Bundan dolayı İslam hukukunda da ceninin hayatını korumak maksadıyla, çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Cenine karşı yapılan fiiller suç kabul edilmiş ve cezalandırılmıştır. Cenini bile bile ya da yanlışlıkla, anne karnından ayrılması halinde ölü veya canlı doğmasına bakılmadan suç işlenmiş olarak kabul edilir.¹¹² Hamile bir kadını döverek ya da korkutarak bebeğin ölü olarak doğmasına sebebiyet veren kişi 500 dirhem gümüş¹¹³ paraya mahkum edilirdi. Eğer kocasının müsaadesi olmadığı halde ilaç içerek çocuğunun ölü doğmasına sebebiyet veren kadına da aynı ceza uygulanırdı.¹¹⁴

Iskat-ı cenin ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de; İsra suresindeki ayette, “*fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin rızkınızı da ben veriyorum, onlarınkini de. Onları öldürmek büyük günahlardandır*”¹¹⁵ şeklinde buyrulmuştur. Mumteherine suresindeki ayette ise, “*Ey Peygamber! Müslüman kadınlar, Allah’a şirk koşturmak, zina etmemek, hırsızlık yapmamak, çocuklarını öldürmemek ... konusunda sana biat etmeye geldiklerinde, biatlarını kabul eyle ve o kişiler için Allah’tan af dile.*” olarak ifade edilmiştir.¹¹⁶

Çocukların hak, hukukları ve sağlıklarıyla yakinen alakadar olan Osmanlı Devleti, aileleri mercek altında tutulmaya özen göstermiştir. Ailelerin bazı kontrolsüz

¹¹⁰ Akbey, 19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyıl Başlarında Sinop Hapishanesi, 17.

¹¹¹ Cin, Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, 142.

¹¹² Belkıs Konan, “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Düşürme Suçu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.57, S.4 (2008): 321.

¹¹³ 500 dirhem gümüş, 5 deve, 50 dinar, 100 koyun ya da 500 dirhem eden değerli bir köle veya cariye demektir. Ahmet Kılınç, “Çocuk Düşürme Suçunun 17’nci Yüzyıl İstanbul’undaki Görünümü”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.23, S.38 (2018): 73.

¹¹⁴ Cin, Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, 324.

¹¹⁵ Kılınç, *Çocuk Düşürme Suçunun*, 53

¹¹⁶ A.g.m., 53.

hareketlerini engellemek için çaba harcayan devlet, çocuk düşürmeyi yasaklamış ve bu duruma ayrıca bir önem vermiştir. Osmanlı toplumundaki aileler, çocuk düşürmeye maddi zorluklar nedeniyle başvuruyorlardı. Bir ya da iki çocuğu olan aileler ekonomik olarak, daha fazla çocuğa yetemeyeceklerini düşündüklerinden dolayı ıskat-ı cenin yolunu tercih etmişlerdir.¹¹⁷ III. Selim tahta çıktıktan hemen sonra, 1789'da Çocuk düşürmeye sebep olan ilaçları toplatarak, doktorlar ve eczacılar tarafından da satışını yasaklatmıştır.¹¹⁸

Ömer Hilmi Karinabadizade'nin, son sınıf hukuk öğrencilerine okutulduğu Kanun Mecmuası adlı eserinde, çocuk düşürmeye neden olan herkesin beş yüz dirhem ceza ödemeleri icap ettiği, düşen çocuğun cinsiyetinin bir öneminin olmadığı, ayrıca düşürülen çocuğun ikiz olduğu durumlarda cezanın iki katına çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan, kadının kocasından habersiz çocuk düşürmesi durumunda beş yüz dirhem para cezası verilmiştir. Aynı zamanda kadın, ölen çocuğun mirasından yoksun bırakılmıştır. Ancak çocuk düşürme durumundan kocasının haberi varsa, bu cezanın işlemeyeceğini ifade etmiştir. Özel ve kişisel bir durum olan ıskat-ı ceninden devletin nasıl haberdar olduğunun cevabı, şikayetler yoluyla olduğudur. Bundan dolayı yapılan şikayetlere ehemmiyet verilerek, gelen bütün şikayetler itinayla tetkik ediliyordu.¹¹⁹

1858 Ceza Kanunnamesi uygulanmadan önce kürtaj ve çocuk düşürme suçları İslam hukukuna göre uygulanırdı. 1858 Ceza Kanununu yürürlüğe girmesiyle, çocuk düşürme fiili ile ilgili olarak, Eşhas Hakkında Meydana Gelen Cinayet ve Cünhalarla Mücazat-ı Müterettibeleri ismi altındaki ikinci bölümün, ikinci kısmının 192 ve 193'ncü maddesinde, cenine karşı yapılan suç eylemleri yer almıştır. 192'nci maddeye göre, hamile bir kadının kasıtlı olarak çocuğunu düşürmesine neden olan kişi veya kişiler, öncelikle diyet öderdi. Eğer yaptığı eylem kasıtlıysa kürek cezası verilirdi. 193'ncü madde de ise, hamile kadının rızası olsun ya da olmasın çocuğunun düşmesi için, ilaç

¹¹⁷ Osmanlı Devleti nüfus artışının durma noktasına geldiği yerlerde, nüfus artışının yeniden sağlanması için çocuk sayısı fazla olan ailelere yardım amacıyla maaş bağlanmıştır. Yapılan bu yardıma tev'em denilmektedir. Bunun yanında, dörtten fazla çocuğu olanlara da maaş bağlanmasının lazım geldiği ifade edilmiş ve buna ek olarak da, çocuk ölümlerinin incelenerek, ölümlerin çocuk düşürmeden olup olmadığı araştırılmasının zaruri olduğundan dolayı bu iş adalete ve devlet yönetimine bırakılmalıydı. Şimşek, Eroğlu, Dinç, *a.g.m.*, s.602.

¹¹⁸ Fatma Şimşek, Haldun Eroğlu ve Güven Dinç, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C2, S.6 (Kış 2009): 594.

¹¹⁹ Şimşek, Eroğlu ve Dinç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Iskat-ı Cenin*, 601.

içirilerek çocuğu düşürülür ise bunu yapan ve sebebiyet veren kişi ve kişilere, altı aydan iki seneye kadar hapis cezası verilir. Buna neden olanlar doktor, eczacı ve cerrah ise geçici olarak küreğe konulurdu.¹²⁰

İçki İçmek (Şürb); Şuuru bertaraf eden (sarhoşluk veren) maddeleri yemek ve içmek suretiyle vücuda alınmasıdır.¹²¹

Peygamberimizin, bu konu hakkında çokça hadisi vardır. Bunlardan biri: *“Sarhoş olmaya sebep olan her şey içkidir, her sarhoşluğa sebep olan şeyler ise haramdır. Bir kişi şarap içtikten sonra, tövbe edemediği ölümlerse, ahrette Kevser şarabını içemez.”*¹²² Şeklinde buyurmuştur. Hz. Ömer ise Peygamber Efendimizin, her sarhoşluk veren şey haramdır hadisinden yola çıkarak *“Hamr haramdır ve beş şeyden yapılır: Üzüm, hurma, arpa, buğday ve bal. Hamr akli kapatır”*¹²³ diyerek, içkinin haram olduğunu ifade etmiştir

Hadd cezasını gerektiren şürb suçunun iki esası vardır. İlki, az miktar da olsa içki (şarap) içmek ya da öteki içkileri içmek suretiyle kendinden geçip sarhoş olmak. İkincisi, ceza ve irade ile alakalıdır. Zoraki içirilen içki sonucunda kişi ceza almaz. Bu esaslardan biri olmadığı zaman ta’zir cezası tatbik edilir. Örneğin, afyon ve esrar içen şahıslara ta’zir cezası verilir.¹²⁴

İçki içme suçu hadd cezasını gerektiriyorsa eğer; içki içen şahıs hür ise seksen değnek, köle ise kırk değnek vurulur. Ancak bu suçun oluşması için iki erkeğin şahitlik yapması gereklidir.¹²⁵ İçki içen kişinin ağzındaki içki kokusu geçtikten sonra hadd cezası uygulanmaz. Yaşça küçük olanlara, akli dengesi yerinde olmayanlara, Müslüman değıllere, ve yeni Müslüman olduklarından dolayı, bu yasağı bilmeyenlere de bu ceza uygulanmaz.¹²⁶

Osmanlı Devleti’nin son on senesine dek, içki içme suçlarında hadd cezası uygulanmıştır. Yalnız son dönemlere gelindiğinde çıkarılan Men’i Müskirat Kanunu,

¹²⁰ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 157-158; Konan, *Osmanlı Devleti’nde Çocuk Düşürme Suçu*, 330-331.

¹²¹ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 268.

¹²² Yıldız, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı*, 20-21

¹²³ A.g.t., 20-21.

¹²⁴ Cın ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 314-315.

¹²⁵ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 97; Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 381; Akgündüz, *Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri*, 4.

¹²⁶ Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 176.

içki içen kimselere verilecek cezaları yeniden düzenlemiştir. Bunlardan birini de hadd-ı şer'i olarak açıklamıştır. Ancak bu yeni yasa devletin içinde ve dışında oldukça büyük kargaşalara sebebiyet vermiştir.¹²⁷

Yağma, Yol Kesme, Eşkîyalık, Haramilik (Hırabe); İslam hukukunda hırabe suçu, İslam ülkelerinde Müslüman ve zımmilere ait malları, zorla alarak, onları öldürmeye yeltenerek, halkı korkutmak amacıyla, silahlı ya da silahsız bir kişi veya grubun, insanların yaşadığı yerde ve yahut da başka bir mekanda insanların yollarını kesmesi, olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸

Hukuk Lügatlerinde haramiliğin tanımı yapılırken, Osmanlı döneminde eşkıyaların uyguladıkları faaliyet şekilleri de ortaya çıkmaktadır. *“Bir malı kişiden zorla alarak, can almaya kalkışmak, ya da yurdun iç güvenliğine zarar vermek amacıyla, ev, çiftlik, köy, ağıl, değirmen gibi yerlere baskın yaparak, ateşe vererek, kırıp dökerek, insan öldürerek ya da geçtikleri yollarda soygun yaparak, işledikleri bu suçlardan dolayı tutuklandıktan sonra firar ederek, yanında silahla dolaşmak suretiyle güvenliği tehlike altına atmaktadır.”*¹²⁹

İslam hukukunda, yol kesme eylemini gerçekleştirenler, hiç mal çalmayıp kimsenin canına kastetmeden sadece korkutsalar dahi, yine bu suçu yapmış kabul edilip tövbe edinceye kadar hapsedilirlerdi. Ancak bu şahıslara, diğerlerine nazaran daha az ceza verilirdi.¹³⁰ Eğer hırabeler kişinin sadece malını almış, öldürmemişse, sağ elleri ve sol ayakları çapraz olarak kesilirdi. Kişinin malına dokunmayıp sadece öldürmüşse, cezası ölümdü. Fakat hem malını alıp hem de kişiyi öldürdüyse, hakim elleri ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesine ve öldürülmesine ya da ellerinin ve ayaklarının kesilerek idam edilmesine, ve yahut da kesilmeden direkt idam edilmelerine veya öldürülmelerini emreder.¹³¹

İnsanların yerleşik bir yaşam tarzı sürdüğü yerlerde, soygun yapmayı ve kargaşa çıkarmayı gelenek haline getiren kişilere de hadd cezası uygulanıp idam edilirdi. Bu suç, Türk Hukuk Tarihinde haramilik olarak tanımlanmakta ve idam

¹²⁷ Cin ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 315.

¹²⁸ Avcı, *Osmanlı Hukukunda suçlar ve Cezalar*, 304; Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 382; Uslu, *İslam Hukukunda suç ve Ceza Kavramı*, 1052-1053.

¹²⁹ A.g.e., 304.

¹³⁰ Cin ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 317.

¹³¹ Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 383; Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 177.

cezası tatbik edilmektedir. Bu hadd cezası Osmanlı Devleti'nin son demlerine dek uygulanmıştır.¹³²

Dinden Dönme (Ridde-İrtidat); Sözcükte, dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek manalarındaki redd kökünden meydana gelir. Fıkıh terimi olarak ridde ve irtidat, Müslüman bir kimsenin kendi isteğiyle İslam dininden çıkması anlamına gelir. Dinden çıkan erkeğe, mürted,¹³³ dinden çıkan kadına ise mürtedde denir. İrtidat etmenin hukuken suç kabul edilmesi, İslamiyet'ten önceki dönemlerde de yaygın bir anlayış olup, Yunanlılar ve Romalılar da bu suçu işleyene ölüm cezası, Yahudilikte taşlanarak öldürme (recim), Hristiyanlık da ise ölüm ve aforoz gibi cezalar tatbik edilmiştir.¹³⁴

Fıkıhçılara göre hadd cezasını gerektiren suçlar arasında kabul edilen irtidat, bir kişinin açık ve net bir şekilde dinden çıktığını söylemesiyle gerçekleşeceği gibi, aynı zamanda kelimeleri ya da hareketleriyle, dinin zorunlu ana esaslarından birisini inkar ettiğini dile getirmesiyle de gerçekleşir.¹³⁵ Dile getirildiğinde irtidat sayılacak sözlerden bazıları şunlardır: Allah'ın varlığını ve birliğini inkar etmek, yok saymak, uygun olmayan şeylerle Allah'ı nitelemek, Allah'ın ismi veya emirlerinden birisiyle alay edip, küçümsemek, Allah ile kişi arasında, yardıma koşan kendisine boyun eğilen birisi olduğu iddiasında bulunmak, Allah ve peygamberlerinden birine küfretmektir. Hareketlerle irtidat ise, Kur'an-ı pis bir yere atmak, puta, güneşe aya taparak onlar için secdeye kapanmak, kasıtlı bir şekilde kible yönünün tersine dönerek namaz kılmak, hacca gitmeyi, namaz kılmayı, zekat vermeyi inkar edip bunları yapmaktan kaçmaktır.¹³⁶

İslam dininden çıkan şahısların cezası ölümdür. Fakat irtidat eden bir kadın ise İslam dinini yeniden kabul edinceye, Müslüman oluncaya kadar hapis cezası verilir. Ancak İslam'ı kabul etmemeye devam ettiği sürece ölünceye kadar hapse mahkum

¹³² Akgündüz, *Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükmeleri*, 5; Cin ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 317.

¹³³ Akli başında, kendini bilen Müslüman kimselerin, hiç bir şekilde zorlama olmadan, dinden çıkma maksadı ile İslam'da zorunlu olarak inanılması gereken şeylerin, tamamını ya da bir kısmını inkar etmesi ve bu davranışını söz, eylem, alay etmek şeklinde ortaya koymasına irtidat bunu yapan kişiye ise "mürted" denir. (Nihat Dalgın, "İrtidat ve Cezası", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*", S.10,11,12, (1998): 172.

¹³⁴ İrfan İnce, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*", C.35 (2002): 91.

¹³⁵ Kaşif Hamdi Okur, "İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1 (2002): 347.

¹³⁶ Dalgın, *İrtidat ve Cezası*, 173.

edilirdi. İslam hukukunda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de irtidat suçuna ölüm cezası verilirdi.¹³⁷

Devlete Karşı İsyân (Bağy); Bağy, sözcükte, doğru yoldan ayrılmak, acımasızca davranmak, sınırını aşmak manasına gelir. Allah'a baş kaldırma, dinin sınırları dışına çıkma anlamında da dini, ahlaki bir terim olarak da ifade edilmektedir. Kelime, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde hem sözcük hem de terim anlamıyla kullanılmıştır.¹³⁸

Diğer bir tanım olarak bağy, Müslüman olan bir veya birkaç zâtın, var olan devlet sistemine karşı, haksız olarak isyan etmeleri ve devletin yasalarına boyun eğmemeleridir. Yapılan tanımdan da yola çıkarsak eğer, bağy suçunun ana öğeleri şöyledir: Devlete karşı isyan çıkarmak, güç gösterisi yaparak iktidara sahip olmayı amaçlamaktır. Bağy suçunu işleyenlere ise bağı ve bugat denir.¹³⁹ İslam hukukçuları silah kullanarak devletin başındaki kimseye karşı ayaklananlar için ise Ehli Adl (adalet ehli) terimlerini kullanmıştır.¹⁴⁰

İslam ceza hukukunda hadd suçlarının ana kaynağı Kur'an ve Sünnettir. Bu suçun hadd mi yoksa ta'zir mi gerektirdiği yönündeki tartışmaların asıl nedeni, ayetlerde net bir şekilde bu suçtan bahsedilmemiş olmasıdır. Bu suç ilk defa Hz. Ali'nin halifeliği döneminde meydana gelmiştir.¹⁴¹ Hz. Ali kendisine karşı isyan eden Haricilere karşı ilk olarak kendileri hücum etmeden saldırıya geçmemiştir. Meydana gelen savaş sonrasında ise onların kadın ve çocuklarını esir olarak almamıştır.¹⁴²

İslam ceza hukukunca bağy suçu, olağandışı şartlarda, tam bir ifadeyle devrim ve iç savaş durumlarında ortaya çıkar. Halktan bir grup kişi devlete karşı baş kaldırır ve devlette, ona karşı ayaklanan grup arasında cenk başlarsa, bu durum bağy suçunun işlenmesine ortam hazırlar. Devlet, devrim veya iç savaşın içindeyken yapılan suçlar,

¹³⁷ Çalışkan, *İslam Hukukunda Ceza Kavramı*, 382; Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 385.

¹³⁸ Ali Şafak, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4 (1991): 451.

¹³⁹ Cin ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 317-318.

¹⁴⁰ *İslam Ceza Hukuku*, ed. Abdurrahman Eren, Refik Korkusuz, C.2, (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017), 534.

¹⁴¹ Bazı kaynaklar bu suçun ilk olarak, Hz. Osman'ın son dönemlerinde yaşanan, Cemal Vakası, Sıffin ve Haricilere karşı yapılan Nehrevan Savaşı ile başladığını ifade eder. Akbulut, *İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 178.

¹⁴² Melikşah Aydın, "İslam Hukukuna Göre İsyân (Bağy) Suçu ve Cezası", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.23, S.2 (2015): 54; Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 343; Eren, *İslam Ceza Hukuku*, 534.

devletin güvenlik güçlerine karşı koymak ve onları öldürmek, şehirleri ve devlet idaresine sahip olmak, devlete ait malları toplayarak ele geçirmek, kaleleri yakmak ve surları patlatmak gibi eylemlerdir. Bunlar devlete karşı yapılmış bağı suçlarıdır. İslam hukukunda suçu işleyen kişilerin, kanını dökmek, onlara mani olmak ve üstün gelmek için sahip oldukları mallarına el koymanın bir sakıncası yoktur, ancak bunlar ganimet sayılmaz. Devlet onların isyanını bertaraf ettiğinde, silahlarını atıp teslim olurlarsa en azından canları korunmuş olur. Ancak ta'zir cezasından kaçamazlar. Bu ceza savaş sırasında yaptıkları suçlar için değil, ayaklandıkları (isyan) içindir, bu ise siyasi bir suçtur. Savaş veya devrim halinin gerektirdiği suçların cezası bir had cezası olan, ölümdür.¹⁴³

Osmanlı hukukçuları, padişahın yasal buyruklarına karşı yapılan her türlü başkaldırı, devletin genel düzenini bozacak her çeşit isyanı ve memlekette yönetsel bir kargaşa çıkarma eylemlerini, bağı suçu olarak kabul etmişlerdir. Bu kişiler için idam cezası uygulanması hususunda fetva vermişlerdir.¹⁴⁴ Osmanlı 1851 Ceza Kanunnamesi'nin 6. maddesi uyarınca, bağı ve isyana davetiye çıkarmak ya da bağilere silah tedarik etmeye teşebbüs etmek suçuna, idam cezası gerekli görülmüştür. 1858 Ceza Kanunnamesi'nin 65. maddesince, çete azası olup da isyan ve her türlü kötülüğe (haydutluk-eşkıyalık) teşebbüs eden ve suça ortak olan kişileri devlet güçlerine haber verenler ceza almayacaklardır. Aynı kanunun 57. maddesinde terör örgütüne karışanlardan, örgütün başındaki kimse ve kötülüğe tahrik edenler için idam, diğer üyeler için ise suçlarının büyüklüğüne göre ömür boyu hapis ya da geçici süreliğine kürek cezası verilecekti.¹⁴⁵

1.2. HAPİSHANE SİSTEMİNE GEÇİŞ

Hapis uygulaması, adı hapis olarak anılmasa dahi, tarihin en eski devirlerine kadar uzanmaktadır. O dönemlerde hapis, cezanın uygulanmasıya kadar suçlunun kısa zamanlı tutulması, kapatılması manasına gelirdi. Cezanın uygulanmasının tarihçesinde, 16. yüzyılda Amsterdam cezaevleri oluşuncaya kadar, suçlu kimseyi cezalandırmak yoluyla, zararsız hale getirme, ehlileştirme fikri hakimdi. Bu durum diğer hukuk

¹⁴³ A.g.e., 535-537.

¹⁴⁴ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 318.

¹⁴⁵ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, 355-360.

yöntemlerinde olduğu gibi, Roma, Germen ve Frank Ceza Hukuku'nda da muteber (geçerli) idi.¹⁴⁶

Bu zamana kadar cezaevi kelimesi, çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. Bunlardan en yaygın kullanılanı “hapishane”dir. Bunun yanında, mapushane, mahpes, zindan, kodes, dam ve disko gibi yaygın kullanılmayan ifadelerde vardır. Zindan, Farsça asıllı bir sözcük iken, kodes, Rumca bir kelimedir ve argoda hapishane sözcüğü ifade edilirken kullanılır. Türkçede, evcil hayvanların barındığı, kapalı yer anlamına gelen dam ise, yine hapishane anlamına gelen bir diğer argo kelimedir. Disko, askeriyede disiplin suçu işlemiş askerlerin kapatıldığı mekan olarak ifade edilir. Mahpus, mahbes, mapushane, ve hapis, hapishane sözcükleri ise “alıkoyma, kapatma, ayırma” manasındaki Arapça “habs” kökeninden meydana gelmiştir. Ancak bu ifade ettiklerimizden en çok benimsenip kullanılanı elbette ki “hapishane” kelimesi olmuştur.¹⁴⁷

Osmanlı'da hapis kavramı, kaide olarak tutuklama manasına gelmektedir. Kimi kadı sicili örneklerinde zindana koymak yahut zindana vermek ifadeleri de kullanılmıştır.¹⁴⁸

Ceza hukukunun mühim tecziye (cezalandırma) araçlarından olan hapishane, kişilerin işlemiş oldukları suçun karşılığı olarak, cezalandırılarak yeniden hataya düşüp suç işlemesini engellemeyi amaçlamaktadır. 18. Yüzyılın sonlarına kadar hapis cezası, Avrupa ve Osmanlı hukukunda olağandışı bir yürütüm olarak devamlılığını sürdürmüştür. Bu yüzden hapishane, cezalandırmak için kapatılan yerden çok, kişilerin cezalarının netleşinceye kadar, dışarıdan bağlantısı kesilerek tutuldukları yer olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunun tatbik edilmesi ve İslam hukukunda da hapis cezasının olmaması sebebiyle, özgürlüğü engelleyen cezaların yerine getirildiği mekan manasında hapishanelerden söz etmek mümkün değildir. Fakat ta'zir cezası verilen suçlarda, padişah ve onun adına bu hakkı değerlendirenler, suçun işleniş

¹⁴⁶ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 3.

¹⁴⁷ Mustafa Eren, *Kapatılmanın Patolojisi, Osmanlı'dan Günümüze Hapishanenin Tarihi*, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014), 24.

¹⁴⁸ Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, 108-109.

¹⁴⁹ Kemal Daşcıoğlu, “XX. Yüzyıl Başlarında Dinar (Geyikler) Hapishanesi”, *Belgi Dergisi*, S.13 (2017): 317.

durumuna ve aşamasına göre cezayı kararlaştırıp verirlerdi. Bu cezalar arasında hapis cezası da yer almaktaydı.¹⁵⁰ Osmanlı Devleti'nde hapishane olarak çoğunlukla kale burçları kullanılmıştır. Kasvetli, havasız ve rutubetli oldukları için bu mekanlara Farsçada “ışıksız, sıkıntı verici ve korku salan hapishane” manasına gelen zindan ismi verilmiştir. İstanbul'daki Yedikule,¹⁵¹ Eminönü'ndeki Baba Cafer¹⁵² ve Kasımpaşa'daki Tersane zindanları¹⁵³ en meşhurlarıdır.¹⁵⁴ Sıradan halktan, esnaftan ve değersiz kimseler gurubundan katil, hırsız, borçlu ve zina suçu işlemiş kimseler Galata zindanına gönderilir iken, askeri ve siyasi suç işlemiş kişiler ise Babıali'deki Tomruk'a, Yedikule'ye, Rumelihisarı'na ve Tersane zindanlarına kapatılırlardı. Subaşının denetiminde olan zindanlardaki mahkumlara, hayır sahibi kişilerin yardımları sonucu bakımları sağlanırdı.¹⁵⁵ İstanbul'da Tersane Zindanları en çok kullanılan ve gerek duyulan tutuk yerleriydi. Kapatılacak yer olarak ise şehir surlarının bir kulesi veya

¹⁵⁰ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 29.

¹⁵¹ Yedikule, İstanbul'u saran tarihi surların güney kısmını oluşturur. Kara surlarının en önemli kapılarından biri olan Altınkapı'nın hemen arkasında inşa edilmiştir. 413-414 yılları arasında 2. Teodosios tarafından inşa ettirilen bu kapı, İmparatorların meşhur zafer alayları ile kente girişleri için ayrılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, fetih sonrasında zarara uğrayan surları tamir ettirmiş ve zaten var olan dört burç sayısını yediye çıkarmıştır. Böylelikle, beşgen şeklinde yedi tane kulesi olan bir hisar meydana gelmiştir. Zindan olan Yedi Kule Hisarı'nda, yabancı uyruklu siyasi suç işlemiş kimseler, savaş durumunda olunan ülkelerin elçileri ve Osmanlı devlet adamları buraya kapatılıyorlardı. Yabancı tutuklular, giriş kapısının yanında bulunan kulede, Müslümanlar ise Altınkapı'nın iki tarafında bulunan pilonlarda kalıyorlardı. Bu kulelere ilk defa, İstanbul'un fetihten dokuz gün sonra Çandarlı Halil Paşa ve oğulları kapatılmış ve öldürülmüşlerdir. Zindanın en meşhur tutuklusu ise 1622 yılında tahtından men edilen Genç Osman (2. Osman) olmuştur. Şaban Öztürk, “*Türkiye Solunun Hapishane Tarihi*”, (İstanbul: Yar Yayınları, 2004), 19-20.

¹⁵² Baba Cafer Zindanı, Eminönü'nde, Haliç kıyısında, İstanbul Ticaret Odası Binası ile Galata Köprüsü arasındaki Zindan Hanı'na bitişik durumda olan kuledir. Naima Mustafa Efendi'nin verdiği bilgilerde, 19 Mayıs 1622 tarihinde II. Osman tahttan indirilmiş ve onun yerine I. Mustafa'nın padişah ilan edilmiştir. Bunun üzerine ordu yeni cülusu kutlamak amacıyla Baba Cafer ve Galata zindanlarına giderek kapatılan bütün tutukluları azat etmişlerdir. Ahmet Lütfi Efendi'nin aktardığı bilgilere göre ise II. Mahmut döneminde (1808-1839) bu zindan fahişelik yapan kadınlara ayrılmıştır. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, “Baba Cafer Zindanı”, 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, 1993, 516.

¹⁵³ Kanuni Sultan Süleyman Döneminde inşa edilmiştir. 1585 ve 1681 yıllarında tamir edilmiş, 1664'te ise 3.114.900 akçelik bir giderle yeniden yapılmıştır. Tersane Zindanı'nın öteki adı “*banyol*”dur. İtalyanlara ait ilk zindanlar eski hamam yerlerinde kurulduğundan dolayı, *bagno* olarak isimlendirilmektedir. Avrupalılar da İstanbul, Trablus, Cezayir ve Tunus zindanlarına *banyo* derlerdi. Osmanlılar banyoların örneklerini Rodos ve Malta'dan almış ancak onları gerçek sahiplerine beğendirecek bir duruma getirmişti. Çünkü Portekiz, İspanya, Cenova, Fransa gibi yerlerdeki banyolar çok kötü durumdaydı. İstanbul'dakiler bunların yanında cennetti. Zindanlarda, suçlular ve savaş esirleri olmak üzere iki tür esir (tutsak) bulunuyordu. Donanmanın limanda olduğu zamanlar, mahkumlar gemi inşaatında veya çalışma kamplarına gönderilip çalıştıktan sonra geceleri nöbetçilerin gözetiminde tekrar zindana dönüş yaparlardı. Savaş sırasında ise güçlü esirler kürek çekmek için kadırgalara gönderilirdi. Daha detaylı bilgi için bkz: Rinaldo Marmara, “*İstanbul Deniz Zindanı 1740*”, , (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005), 53-54.

¹⁵⁴ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2, 1993, 424; Orat, Hapishane Islahatı Bağlamında Çerkes Hapishanesi, 84.

¹⁵⁵ Yıldız, *Mapusane*, 16-17.

mahzenler kullanılırdı.¹⁵⁶ Ancak İstanbul'daki zindanlar 1831'de kaldırıldı. Böylece II. Mahmut döneminde, Sultanahmet'te Mehterhane diye adlandırılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde Hapishane-i Umumi kuruldu. Fakat yeni bir hapishane yapılmasına rağmen, İstanbul'un dışında kalan kale burçlarının zindan olarak mahpusların kapatılmasına ara verilmeden devam edildi.¹⁵⁷

Hapis cezası ilk defa Tanzimat ile birlikte kabul edilen 1840 (1256), 1851(1267) ve 1858 (1274) tarihli ceza kanunları ile mahkumların bedenine yönelik cezaların yerine, özgürlüğü bağlayıcı bir cezalandırma sistemi olan hapishaneler gerekli görülmüştür.¹⁵⁸ Bu kanunlara göre, idamdan sonraki en ağır ceza kürek cezasıdır. Pranga cezası, 1840 tarihli Ceza Kanunu'nda yoktur. Ancak daha sonra aynı tarihlerde bir kanun eklemesi yapılmış ve pranga cezası da kanunnamede yer almıştır. Aynı şekilde 1851 ve 1858 kanunlarında da bu cezaya yer verilmiştir.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde hapishane kavramı oturunca ve hapishaneye olan ihtiyaç artınca, talepler doğrultusunda Anadolu'nun pek çok yerinde hapishaneler inşa edilmeye başlanmıştır. Bunların ilk örnekleri ise şöyledir: 1852 Manavgat, 1886 Şırnak, 1890 Alaçam, 1900 Cide, 1906 İpsala, 1907 Kınık, 1910 Manyas, 1921 Çiçekdağ gibi hapishaneler kiralanmıştır. 1800 Kars, 1849 Nevşehir, 1852 Süruç, 1863 Diyarbakır, 1870 Vezirköprü, 1875 Kozan, 1887 Sinop 1886 Kırklareli, 1888 Kütahya, 1889 Kastamonu, 1893 Bafra, 1897 Ordu, 1899 Uşak, 1900 Erzurum, 1905 Hınıs, 1906 Bilecik, 1916 Üsküdar Paşa Kapısı ve 1919 Zara'da hapishaneler inşa edilmiştir.¹⁶⁰

1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME SÜRECİNDE HAPİSHANE İSLAHATI

Islahat, Osmanlı tarihinde gerileme devrinde yürürlüğe konulan ve 19. yüzyıldan bu yana genellikle Batıdaki modernleşme hareketlerini göz önüne alarak yapılan atılımlar olarak dar anlamda tanımlanabilir. Daha geniş bir manada tanımlanması gerekirse, niteliği ve özelliği belli olmayan tarzda, işte, kurumda,

¹⁵⁶ Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı*, 107.

¹⁵⁷ Ömer Şen, "Osmanlı'da Mahkum Olmak", (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 17; Yıldız, *Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme*, 94.

¹⁵⁸ Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların*, 29; Artuk, Alşahin, *Hapishane Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi*, 174.

¹⁵⁹ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 24.

¹⁶⁰ Artuk, Alşahin, *Hapishane Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi*, 175.

kuruluştta veya devletin var olan düzeninde meydana gelen bozulmalar ve aksaklıkları gidermek, düzeltmek, iyi bir duruma getirmek, eksikliklerini tamamlamak ya da yerine yenisini koymak olarak ifade edilebilir. İslah Arapça olan sulh kökünün çoğul halidir. Bu kelimenin yanında, aynı anlama gelen Teceddüdat, reform, nizam verme, nizam-ı cedit, usul-i me'nusiyet ve medeniyet, tebdil-i usul, tecdid-i usul gibi sözcüklerde kullanılmıştır.¹⁶¹

Osmanlı, bir Türk-İslam devleti olarak kurulmuş ve kendine özgü bir uygarlık ve kültür meydana getirmiştir. Yasaların ve düzenin bozulmadığı, çağdaşlık ve kültür seviyesi açısından Avrupa'dan üstün bir düzeyde veyahut aynı seviyede olduğu dönemlerde, bir iyileştirme girişimine gerek duymamıştı. Avrupa'da meydana gelen Rönesans ve reformlar ile yeni bir çağa geçildiği sırada, Osmanlı Devleti çağdaşlaşma ve uygarlık alanında en parlak dönemini yaşamaktaydı. Avrupalı devletler ile Osmanlı Devleti arasındaki medeniyet farkı henüz fark edilmemişti. Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin yasa ve düzeninde bazı aksaklıklar kendini göstermeye başladı. Bununla birlikte devletin politikasını tehlikeye atan büyük isyanlar da meydana geldi.¹⁶²

Osmanlı Devleti, ıslahat yoluna gitme zorunluluğu gerçeğiyle 17. yüzyılda karşı karşıya kaldı. 2. Osman (1618-1622) ve 4. Murad (1623-1640) dönemlerinde ilk ıslahat hareketleri başlamış oldu.¹⁶³ Fakat Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıla geldiğinde dış politikadaki yitimleri ve içeride çoğalan problemlere yönelik kendini çeşitli çözüm arayışları içinde bulmuştur. Bu çare arayışları arasında hapishanelere de yer verilmiştir. Hapis ve hapis cezası çağdaş hukukta bir nitelik kazanmış ve birincil ceza olarak tatbik edilmeye başlanmıştır. Ancak tüm bunlar hapishaneler ile ilgili sorunlara bir çözüm teşkil etmemiştir. Alınan tüm bu olumsuz sonuçlara rağmen pes etmeyen devlet, hapishanelerdeki düzeni temin etmek maksadıyla ıslah hazırlıklarına koyulmuştur.¹⁶⁴

1831 yılında 2. Mahmut döneminde, Mehterhane olarak değerlendirilen İbrahim Paşa Sarayı'nın belirlenen bir kısmına Hapishane-i Umumi kurulmuş ve

¹⁶¹ Ebubekir Sofuoğlu, “*Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*”, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004), 22-23.

¹⁶² Ahmet Cevat Eren, “*Tanzimat Fermanı ve Dönemi*”, (İstanbul: Derin Yayınları, 2007), 12-13.

¹⁶³ Bu dönemlerde yapılan ıslahat hareketleri hakkında Bkz: Necdet Hayta, Uğur Ünal, “*Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (17. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*”, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2003), 10-15.

¹⁶⁴ Akbey, 19. Yüzyıl sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi, 24.

bununla beraber İstanbul'daki zindanlar da kaldırılmıştır. Lakin İstanbul haricindeki kale burçlarının zindan olarak kullanılması sürdürülmüştür.¹⁶⁵ 1838 yılına gelindiğinde ise üç önemli yasa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki, kadıların rüşvet almasına mani olmak maksadıyla yürürlüğe giren Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi; diğeri, memurların yasalara aykırı eylemlerini ve bunlara verilecek cezaları belirleyen Memurine Mahsus Ceza Kanunu; üçüncüsü ise, hapishaneler bakımından en mühim olanıdır. Fransa'nın yazılı buyruklarının tercümesiyle meydana getirilmiş Askeri Ceza Kanunu'dur. Bu kanun ile birlikte süreli hapis cezası uygulaması Osmanlı hukukuna adım atmış oldu. Kanunun hapis cezasını içeren maddelerinden bazıları ise şu şekildedir:

“Yirminci bendin onuncu maddesine göre, yağmacılığa mani olmayarak vazifesini boşlayan zabitin, rütbesi düşürülür ve üç ay hapis cezası verilir. On altıncı maddeye göre, suça konu olmuş eşyayı kabul etmek yine aynı şekilde rütbesi düşürülür ve bir yıl hapis cezası alır. Yirmi birinci bendin birinci maddesine göre başkasına ait olan bir malı kendi üstüne geçirme suçuna üç yıl hapis, yirmi dördüncü bendin altıncı maddesine göre, firara ortam hazırlama suçuna altı ay ... ile cezalandırılır.”¹⁶⁶

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti için Avrupalılaşma ve modernleşme adına mühim bir aşamayı oluşturur. Tanzimat öncesi dönemde meydana getirilen ıslahatlar iç koşulların zorlanmasıyla yapıldığından dolayı, bundan sonraki ıslahatlar, ağırlıklı olarak askeri sahada kendini göstermiştir. Ancak devletin düzenindeki olumsuz gelişmeler, gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktaydı. Böylece, Tanzimat ile birlikte dışsal koşullar da hesaba katılarak yenilik hareketlerine girişilmiştir. Devlet keyfi ve özel yönetim tarzından kanun odaklı bir yönetime geçmeyi amaçlamıştır.¹⁶⁷ Tanzimat dönemini, daha önce vücuda getirilen ıslahatlardan ayrı kılan en ehemmiyetli husus, anayasalı rejimin meydana getirilmesi yolunda atılmış ilk adım oluşudur. Padişahın kendi gücünü, tek yönlü de olsa bunu kendisinin kısıtlaması ilk kez Tanzimat Fermanıyla tahakkuk etmiştir.

¹⁶⁵ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 17.

¹⁶⁶ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 119-120.

¹⁶⁷ Sofuoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar*, 79.

Mustafa Reşit Paşa¹⁶⁸ tarafından kaleme alınan Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839 Pazar günü, Topkapı Sarayı müştemilatından olan Gülhane Köşkü önünde büyük bir törenle, devlet erkanının, yabancı elçilerin ve halkın katılımıyla yine Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilmiştir. Padişah ise bu töreni Gülhane köşkünden takip etmiştir. Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olan ferman, ilan edildiği yer dolayısıyla “*Gülhane Hatt-ı Hümayunu*” ve “*Tanzimat-ı Hayriye Hümayunu*”¹⁶⁹ olarak adlandırılmıştır.

Tanzimat Fermanı’nın temelini oluşturan önemli maddeler ise, Müslüman ve Hristiyan halkın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, koyulan vergilerin kişilerin gelirlerine göre ayarlanması, toplanması ve askerliğin intizamlı bir yönetime bağlanmasıdır. Fermanın en dikkat çeken noktası ise Müslüman ve gayrimüslim halk arasında eşitlik vaadinde bulunulmasıdır.¹⁷⁰

Hapishane sorunları Tanzimat döneminde de unutulmamış ve bir çözüm bulunması için sürekli gündeme getirilmiştir. Bunun sonucu olarak da devlet genelinde yenileşme hazırlıklarına girilmiştir. Bu hazırlıklar sonucunda kendisini gösteren Tanzimat Dönemi inkılapları, Avrupalı devletlerin zorlamaları neticesinde olmasına karşın devletin kurumlarını kısa bir müddette olsa ayakta tutarak dağılmayı ertelemiştir. Böylece bu sahada yapılacak olan Cumhuriyet sonrası inkılaplara da ön ayak olmuştur.¹⁷¹

Tanzimat Fermanı’ndan sonra onaylanan 1840 (1256 Ceza Kanunname-i Hümayunu), 1851 (1267 Kanun-ı Cedid) ve 1858 (1274 Ceza Kanunname-i Hümayunu) tarihli ceza kanunlarıyla beraber Osmanlı Devleti’nde özgürlüğü engelleyici cezalar kararlaştırıldıktan sonra, hapis cezası ve uygulama şekillerine yönelik mahkeme kararlarına açık açık yer verilmiştir.

¹⁶⁸ Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Fermanı’ndaki rolü hakkında bkz: Yavuz Özdemir, Erol Çiyemen ve Elif Aktaş, “Tanzimat Fermanı’nın Arka Planı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.22, (2014): 332-333; Osman Karlangıç, “Ahmet Cevdet Paşa’ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricalı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.3, S.3, (2017): 270-275.

¹⁶⁹ Eren, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, 36; Hayta, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, 119-120; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 13.

¹⁷⁰ Sofuoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Islahatlar*, 82; Berkes, *a.g.e.*, s.214; Mehmet Aktel, “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*” S.3 (1998): 1180-182; Fermanda yer alan maddeler hakkında daha detaylı bir bilgi için bkz: Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 330-332.

¹⁷¹ Akbey, *19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 25.

Tanzimat'ın ilanından yedi ay sonra kabul edilen 1 Rebiulevvel 1256/3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi, on bir yıl uygulamada kalmıştır. Bir önsöz, bir sonuç, on üç bölüm ve kırk bir maddeden oluşmaktadır.¹⁷² Kanunda kişilerin sahip olduğu ana hakla da yer almaktadır. Burada, dava yoluyla müdafaa haklarını belirtmekte ve sonunda, Osmanlı Devleti'ndeki bütün yurttaşları imtiyazsız bir şekilde içine alarak, Tanzimat'ın eşitlik prensibini etkili bir şekilde ortaya koymaktadır. Kanunun birinci bölümünün birinci maddesinde, dağdaki çobanla bir vezirin eşit tutulacağı dile getirilmiştir. Bu kanunla Tanzimat öncesi gayrimüslimlere, Müslümanlara verilen cezaların yarısı kadarının verilmesi tatbiki de net bir şekilde kaldırılmıştır.¹⁷³

1840 Ceza Kanunnamesi'ne göre, hapis ve kürek cezası verilecek suçlar ve belirlenen hapis süreleri şöyledir: devlet görevlisi veya herhangi bir kimseye küfür etmek, onuruna dokunacak sözler sarf etmek, beş ila yirmi beş gün arasında hapis; bir kimseyi dövme ve bunu yaparken bir araç kullanma, suçun derecesine göre on beş gün ila üç ay arasında hapis; rüşvet kabul eden memuru mesleğinden uzaklaştırma ve kürek cezası; gelir kaynağı olduğu halde vergi vermekten kaçınan kimseler için hapis; zabıta memurları tarafından çağrılıp, mazereti olmadan gelmeyen şahısa on gün ila kırk gün arasında hapis; bir kişiye silah çekme bir sene, silah boşaltma ve yaralama ise üç sene kürek cezası; yol kesmek suretiyle, kimsenin canına kastetmeden vurgun yapanlara yedi sene, insan öldürenlere ise on sene kürek cezası uygulanmaktaydı.¹⁷⁴

1851 yılında, 1840 tarihli ceza kanunun noksan taraflarını gidermek üzere, Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından hazırlanan, Kanun-ı Cedid ilan edilmiştir.¹⁷⁵ Bu kanun, üç bölüm ve kırk üç maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişiye yönelik işlenen suçlar ile devlete karşı yapılan suçlar yer alırken, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise, cana, mala ve namusa yönelik yapılan suçlar üzerinde durulmuştur.¹⁷⁶ Yeni kanun, 1840 tarihli ceza kanununa nazaran oldukça geniş kapsamlıdır. Kanun-ı Cedid'in ikinci ve üçüncü bölümlerinde hapsedmekten söz edilmiş ve bir ceza yaptırımı

¹⁷² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Beta Yayınları, 1999), 431.

¹⁷³ Gülnihal Bozkurt, “*Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*”, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 98; Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 343.

¹⁷⁴ Yıldız, *Mapusane*, 70.

¹⁷⁵ Gültekin Yıldız, bu kanunun ilan tarihini 20 Aralık 1850 olarak aktarmaktadır. A.g.e., 100.

¹⁷⁶ Said Nuri Akgündüz, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*” (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 81; Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 337.

olarak bahsedilmiştir. Kanuna göre en kısa süreli hapis cezası on beş gün, en uzun süreli hapis cezası ise on beş yıl olarak belirlenmiştir.¹⁷⁷

Sultan Abdülmecid, Rusya'nın, Osmanlı yurttaşı olan Ortodoksların haklarını gözetmek amacıyla, yapmayı düşündüğü olası girişime mani olmak düşüncesiyle 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu Ferman, bilhassa gayrimüslim halkın sahip oldukları hakları çoğaltarak korumak maksadıyla hazırlanmıştır. 1858 tarihli kanun da, Islahat Fermanı'nda yer alan bir yönerge uyarınca çıkarılmıştır.¹⁷⁸ Bunun için batı ülkelerinde tatbik edilen ceza hukuku ilkelerini içine alan, bir ceza kanunu hazırlamak için Ahmet Cevdet Paşa'nın başkaldığını yaptığı, Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın sekiz üyesinden meydana gelen bir komisyon vazifelendirildi. 28 Zilhicce 1274 / 9 Ağustos 1858 tarihinde Ceza Kanunname-i Hümayun-u hazırlandı. Kanun, bir önsöz, üç bölüm ve otuz iki fasıl ile iki yüz altmış dört maddeden oluşmaktaydı. Başlangıçta genel hükümler, suçların ayrımı (cinayet, cünha, kabahat) ve ceza türleri yer alırken, birinci bölümde kamuya yönelik suçlar, ikinci bölümde kişilere karşı yapılan suçlar ve üçüncü bölümde kabahat suçları yer almaktaydı. Ceza Kanunname-i Hümayun, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu ile yerli yargı hükümlerinin harmanlanarak meydana getirilmiş halidir.¹⁷⁹ Kanunun hazırlık sırasında Batı hukukundan faydalandığı Ahmet Cevdet Paşa tarafından da dile getirilip kabul edilmiştir.¹⁸⁰ Ahmet Cevdet Paşa'yla aynı görüşte olan Ahmet Akgündüz'e göre, 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayun-u hazırlayan komisyon, şu hukuki kaynakları esas alarak kanunu kaleme almıştır:

- 1271/1855 tarihli Men'-i İrtikab Kanunnamesi (rüşvet ve zimmet suçları ile alakalı kanunname),
- Eski Ceza Kanunları (1256/1840 ve 1267/1851 tarihli Ceza Kanunnameleri),
- Şeyhülislamlığın teklif ettiği ilave maddeler,

¹⁷⁷ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 122; Hasan Ellek, "Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.6 (2014): 132.

¹⁷⁸ Orhan Gökçe, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri", *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Grubu*, (2018): 33; Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, 83-84.

¹⁷⁹ Mustafa Eren, *Kapatılmanın Patolojisi* adlı eserinde, bu konuya farklı bir bakış açısı getirmiş ve bu kanunun temelini Fransız Ceza Kanunu'na dayandırsa da, daha sonra kanunda yapılan değişiklikler Alman ve İtalyan etkilerinin daha fazla olduğunu altını çizmiştir. Eren, görülen bu değişikliği o dönemde yapılan ittifak politikasına bağlamaktadır. Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 127.

¹⁸⁰ Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 337-338; Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, 100; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 434.

- Diğer kaynaklar (bu başlığın altında batı hukuku kaynakları da mevcut).¹⁸¹

Ceza Kanunname-i Hümayun, 1 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 765 sayılı Türk Ceza Kanunu çıkana kadar yürürlükte kalmış, hazırlanışı ve yasalaşma aşamasında olduğu gibi, zaman içinde de uğradığı değişikliklerle dikkatleri üzerine çekmiştir. 2. Meşrutiyet'e kadar geçen 52 yıllık süre zarfında, on dokuz irade-i seniyye ile kanundaki on beş madde değişikliğe uğramış, toplam yirmi altı maddesine ise eklemeler yapılmıştır. 2. Meşrutiyet'ten sonra gerçekleştirilen tadillerle, kanunun yekûn yüz bir maddesi değişikliğe uğramış, bir madde ilave edilmiş, bir bölümüne de eklemeler yapılmıştır. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da, bir tanesi epey kapsamlı olmak suretiyle toplamda dört değişiklik yapılmıştır.¹⁸²

Tanzimat ile birlikte bir çıkış yolu bulan hürriyet hangi alana nüfuz ettiyse, pratikte noksan kaldığı yönündeki şikayetlere de sebebiyet vermekteydi. Gittikçe çoğalan bu itirazlara daha sonra Osmanlı bilginleri ve yabancılar da eşlik etmeye başlamışlardır.¹⁸³ Aynı şekilde hapisaneler söz konusu olduğunda da dış devletlerin yoğun bir şekilde müdahaleleri baş gösterdi. Bu baskı özellikle de, Avrupalı devletlerin büyükelçileri ve uzmanları tarafından yapılmaktaydı. Bununla da yetinmeyerek Osmanlı hapisanelerinin vaziyeti ve iyileştirilmesi adı altında raporlar hazırlamışlardır. Bu kimselerden bazıları ise Osmanlı padişahlarınca mahbeslerin iyileştirilmesi amacıyla görevlendirilmiştir. Bu kişilerden ilki, Fransız İç İşleri Bakanı M. Duchatel'in Türk hapisanelerinin iktisadi ve düzen yönetimi, hakkında bir rapor hazırlamakla vazifelendirmiş olan ekonomi profesörü M. Blanquidir.¹⁸⁴

Ancak Osmanlı mahbeslerinin durumu ile oldukça alakadar olup gözlem yapan ilk kişi, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Stratford Canning¹⁸⁵ olmuştur. Canning, Osmanlı yerleşkelerindeki mahbeslerin durumunu öğrenmek amacıyla İngiliz konsoloslarından, bulundukları mahallerdeki hapisanelerin ahvalleriyle alakalı

¹⁸¹ Ahmet Akgündüz, "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikab Kanunnamesi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.51, S.199 (1987): 158.

¹⁸² Mustafa Şentop, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.5 (2005): 657-658.

¹⁸³ Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması-Klasik Döneden 2. Abdülhamid'e*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2000), 236.

¹⁸⁴ Eren. *Kapatılmanın Patolojisi*, 123.

¹⁸⁵ Stratford Canning'in hayatı, İstanbul'a gelişi ve tanıklık ettiği olaylar hakkında bkz: Erdoğan Keleş, Tülay Ercoşkun, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyan (1807-1809)", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.33 (2014): 265-317.

gözlemlediklerini bildirmelerini istemiştir. Bunun için onlara Hapishaneler ve Hapishane Disiplini Hakkında İnceleme adlı otuz soruluk bir anket göndermiştir. Bu anketlere iki ay sonra, İstanbul, İzmir, Bursa, Sivas, Samsun, Kayseri, Adana, Erzurum, Rodos, Selanik, Varna, Filibe, Arnavutluk, Marzuk.. vs. gibi yerlerden cevaplar gelmeye başlamıştır. Canning, gelen cevaplar ışığında Improvement of Prisons in Turkey/Osmanlı Hapishanelerinin İyileştirilmesi adlı bir rapor hazırlamıştır. Haziran 1851 tarihli bu rapora göre, Osmanlı topraklarında hapishanenin olmayışı yeniden gündeme getirilmiştir. Mahpusların kapatıldıkları yerlerin hapishane değil de maktel (ölüm yeri) ya da zindan olabileceği ifade edilmiştir. Hatta İskenderiye’de ikamet eden köylülere göre, oradaki mahbeslerin bir domuz ahırını aratır vaziyette olduğunu, yüz on gününün sonunda serbest bırakılmayan bir mahpusu ölümün azat ettiği şeklindeki ifadelerine de yer verilmiştir. Genel olarak mahbeslerin mimari ve idari bakımdan oldukça kötü durumda oldukları örnekler verilerek ifade edilmiştir. Gönderilen bu raporlar ışığında Canning harekete geçerek Osmanlı mahbeslerindeki olumsuz durumu gidermek için acilen düzeltilmesi gereken sorunları beş maddede toplamıştır:¹⁸⁶

1. Fiziki durum ve iç mimari
2. Aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve temizlik
3. Mahpusların korku, çekinme ve kuşku duymadan tutukluluk durumlarının devamı, sağlık durumları, adaletli bir şekilde davranılması, ahlaki olarak iyileştirilmeleri ve ayrı sınıflara ayrılmaları
4. Hapishane içinde ya da üzerinde bir yaptırımın sağlanması ve mahpusların hoşnutsuz oldukları durumları oraya en yakın mahkemeye intikaline olanak sağlanması
5. Farklı dine mensup kişilerin özgürce ibadetlerini yerine getirmelerine izin verilmesi.

Canning’ın birinci ve ikinci maddede yapılmasını istediği şey, yeni hapishane binalarının inşa edilmesi veya var olan diğer bütün eski mahbeslerin düzeltilmesi değil, buralarda yavaş yavaş ıslah hareketlerine başlanmasıydı.¹⁸⁷ Beşinci madde de oldukça önemli ve hassas bir içeriği oluşturmaktadır. 1910’da Washington’da bir araya gelen Ceza ve İnfazı Milletler Arası Sekizinci Kongresi’nde, mahkumların yeniden topluma

¹⁸⁶ Yıldız, *Mapusane*, 111-113.

¹⁸⁷ Yıldız, *Mapusane*, 137.

ve insanlığa kazandırılmasında verilen dini eğitim, zihnin-vücudun ehlileştirilmesi ve daha sonrasında mahkuma yaşamını yeniden kurma olanağı sağlayan bir çalışma hayatı ile olacağı ifade edilmiştir. Hapishanelerde verilen din eğitiminin maksadı, kişilerin öz varlıklarında, her şekilde olumlu ya da olumsuz koşullara uyum sağlayacak kuvveti meydana getirmektir. Çünkü mahkumlar bu güce her zaman gereksinim duymuşlardır. Olumsuz hapishane şartları altında yalnız kalan, farklı ruh halleri içerisinde bulunan ve hayattan soyutlanan mahkumlar verilen din eğitimi sonunda içlerinde büyüyecek manevi güç ile bunalımdan kurtularak, yaşama tekrar tutunacaklardır.¹⁸⁸

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği tarihlerde, hukuksal sahada şimdilik icra edilmesi gereken ıslah hareketlerinden biri olarak kabul edilmeyen, Osmanlı mahbeslerinin düzenlenmesi ve yeni hapishaneler inşası, devletin bunalımda olduğu bu süreçte acil bir sorun haline gelmiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra Paris'te yapılacak barış görüşmeleri evvelinde, güçlü devletlerin müdahalesini geçiştirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nce 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı ismi altında siyasi bir belge yayınlanmıştır.¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde ceza ve mahbeslerdeki vaziyetin düzeltilmesine yönelik ilk hükümler bu fermanda yer almaktadır ve hapishaneler hakkında şu ifadelere değinilmiştir:

*“İnsan haklarının adaletle uyuşmasını sağlamak için, kendilerinden şüphelenilen kimselerin ya da cezası olanların, hükümlü veya tutuklu olarak kaldıkları tüm hapishanelerde ve diğer tutukevlerinde, tutukluluk durumlarının oldukça az bir süre zarfında iyileştirilmesine zaman kaybetmeden başlanmalıdır. Cezaevlerinde, devletçe konulmuş sıkıdüzen kurallarına muvafık olan işlemler dışında, bedene uygulanan ceza, eziyet ve işkence benzeri fiiller de tamamen kaldırılmalıdır. Bunun haricinde, yapılacak katı muameleler yasak olup, bu tür bir şeye kalkışanlar cezalandırılacağı gibi, bunu emreden görevliler ile bunları yapan şahısların da, ceza yasası gereğince görev yaptıkları yerleri değiştirilip, kendileri de cezalandırılmalıdırlar.”*¹⁹⁰

¹⁸⁸ Şuayip Özdemir, “Cezaevi Din Hizmetlerinin Yeterlilik Sorunu”, *Hapishane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018), 346-347.

¹⁸⁹ Yıldız, *Mapusane*, 163; 19. yüzyıl önemli Osmanlı vak'a-nüvislerinden olan Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, “hapishane ıslahatı”nı Bâbiâli'nin gündemine ve daha sonra da bu yeni reform paketi içine sokan şey, savaşın devam ettiği sırada, 1855 Şubat ayının sonlarında gerçekleşen bir olaydır. Bir Fransız fırkateyni tarafından Akdeniz'de yakalanıp İstanbul'a getirilen ve Meclis-i Vala tarafından idama mahkum edilen beş korsandan üçünün tutuklu bulundukları Zabtiye mahbesinde kalabalık dolayısıyla ölmeleri, gerek kamuoyunda gerekse Osmanlı Devleti'nin Batılı standartlara göre yapılandırılmasını isteyen Avrupa müttefikleri huzurunda tepki çekmiştir ve Osmanlı Devleti'ni ıslaha mecbur bırakmışlardır. A.g.e., 164.

¹⁹⁰ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, 109; Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 19.

Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinden bir ay geçtikten sonra, Mart ayında kabul edilen, 1856 yılı Maliye Hazinesi Bütçesi Masraf Kalemi'ne, aceleyle *hapishaneler için düzenlenen* ismi altında 2.500.000 kuruş tahsisat (ödenek) konulmuştur. İstanbul ve taşralarda yer alan mahbeslerin düzeltilmesini görüşmek için Meclis-i Tanzimat'ın yapısında kısa süreli bir komisyon (Meclis-i Mahsus-u Muvakkat) oluşturulur. Bu komisyona müşavir (danışman) olarak da İngiliz Binbaşı Mösyö Gordon getirilmiştir. Gordon, yaptığı bazı incelemeler sonucunda bir rapor hazırlamıştır ve bu rapor dönemin padişahı Abdülmecit tarafından kabul edilmiştir.¹⁹¹ Böylece, Osmanlı ceza infaz modelinde bulunan kapatma yerlerini ilk defa hapishane, ismiyle tek çatı altında toplamış oldu.¹⁹²

19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise Müşir Paşa önderliğindeki devletin ileri gelenleri hükümeti Tersane Zindanı'ndan yeni Hapishane-i Umumi'ye geçme konusundaki ikna çalışmaları sonuç vermiş ve hapishanenin inşasına başlanmıştır. 1871 senesinin Ocak ayında ise Sultanahmed Meydanı'nda ilk Osmanlı Hapishane-i Umumisi sadrazam ve hükümet üyelerince törenle açılmıştır. Hatta yabancı elçiler ve halkın da yapılan bu hapishaneyi yakından görmeleri için üç gün boyunca ziyarete açmışlardır. Osmanlı Devleti, böylece inşa edilen bu yeni hapishane ile iftihar etmiş, yabancı elçiliklere ve Avrupalı devletlere artık vatandaşlarını koyabilecekleri hapishanelerinin olduğunu duyurmuşlardır. Ancak ne yazık ki hapishane, altı ay sonra kapasitesinin üzerinde mahkum barındırdığından dolayı, sisteminde ciddi sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Dış mimarisinde de kalitesiz harç kullanıldığı için dış duvarlarında derin çatlaklar meydana gelmiştir. Mahkumların bu durumu fırsata dönüştürmemeleri için de, önüne beş arşın yüksekliğinde ikinci bir duvar örülmesi gündeme gelmiştir. Yeni hapishane binasının ne kadar sağlam olduğu, mahkumların yemek kaşıklarıyla, duvarları kazmak suretiyle firar teşebbüsünde bulunmalarını önlemek için tahta kaşıklarla değiştirilmiş olmasından anlaşılmaktadır.¹⁹³

¹⁹¹ Raporda yer alan maddeler için bkz: Yıldız, *Mapusane*, 179-181; Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 20-24.

¹⁹² Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 126.

¹⁹³ Yıldız, *Mapusane*, 275-288; Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 27-28.

Meşrutiyet'in ilanından (23 Aralık 1876) sonra, hapishanelerin ıslahına daha da önem verilmiş ve İstanbul ve taşradaki hapishane binalarını yenileme çalışmaları hız kazanmıştır. Mahkumlara eğitim verilerek meslek kazandırması adına bir çeşit programlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla gardiyanlar için on üç maddeyi içine alan Gardiyanlar Hakkında Talimatname ve 1880 yılında hapishane ve tevkifhanelerin iç yönetimini tanzim eden altı bölüm ve doksan yedi maddeden oluşan son derece detaylı bir Nizamname Layihası¹⁹⁴ hazırlanmış¹⁹⁵ ve 21 Mayıs 1880 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnamenin Avrupa' da yer alan hapishane yönetmeliğinden alıntılar yapılmış bir çeviri mi yoksa Osmanlı devlet görevlileri tarafından kaleme alınmış bir metin mi, olduğu konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1880 yılının Mayıs ayında çıkarılmasına karşın 1917 yılı sonunda devletçe kesin olarak kabullenilen ve birkaç tadille (değişiklik) Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde de 1930 yılına dek uygulamada kalan bu nizamnameye göre hapishaneler, tevkifhane, hapishane olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Tevkifhane de, sorgusu veya yargılama süreci devam eden sanıkların, hapishane de ise kürek cezası almış mahkumların tutulacağına altı çizilmiştir.¹⁹⁶

Bu Nizamname'ye göre; bütün kaza, liva ve vilayetlerde birer tane tevkifhane ve hapishane olması gerekmektedir. Nizamname'de, tevkifhanelerin zanlılara, hapishanelerin ise mahkumlara özgü olduklarından bahsedilirken, kabahat ve cünha suçlarından ötürü üç aya kadar mahkum olanların kaza hapishanelerinde, üç yıla kadar olan hapis cezaların sancak hapishanelerinde ve üç yıldan daha fazla olan hapis cezaların vilayet hapishanelerine konulacağı üzerinde de durulmuştur. Hapishanelerde kadınlara özel bir daire bulunması gerektiği, kürek cezası alan kimselerin umumi hapishanelere gönderileceği, hapishane ve tevkifhanelerde, ihtiyaca göre Adliye Nezareti'nin tayiniyle, bir müdür, bir baş katip, gerektiği kadar katip, bir baş gardiyan, yeterince gardiyan, hekim, çamaşırcı, hademe ve bütün hapishaneler için gerekli olan, aşçı ve imam bulunması elzemdi. Ayrıca, her mahpus hakkında “*ahlak sicil kaydı*”

¹⁹⁴ Nizamnamenin tam ismi, Memalik-i Mahruse-i Şahane'de Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin Dahili İdarelerine Dair Nizamname'dir; A.g.e., 32.

¹⁹⁵ Ali Karaca, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”, *Hapishane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun, (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018), 156.

¹⁹⁶ Yıldız, *Mapusane*, 381-382.

tutulması kararı da alınmıştır.¹⁹⁷ Nizamname üzerinde her şey kusursuz ve tam gözüktüğü de, bu maddelerin tatbik edilebileceği uygun hapishaneler, gerekli bilgi birikimine sahip çalışanlar ve ekonomik kaynak olmadığından çoğu alanda uygulama olanağı bulunamamıştır.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti, hapishane ıslahatı konusunda yapılan çabalara ilave olarak, Avrupalı devletlerin bu mevzudaki tahakkümlerini (baskılarını) en aza indirmek amacıyla, Avrupa’da icra edilen hapishaneler ile ilgili çalışmaları yakinen izlemek ve ıslahat konusuna ne kadar itina gösterdiklerini ispat etmek için, düzenlenen kongreleri yakından takip etmeye çalışmıştır.¹⁹⁹ 1885 yılında, Roma’da Hapishaneler Kongresi düzenlenmiş ve bu kongrede 1890’da Rusya’nın Petersburg şehrinde yeniden bir kongre yapılması yönünde karar alınmıştır. Rusya’nın önderliğinde ki bu kongreye, birçok Avrupalı devletin yanı sıra Osmanlı Devleti de katılmıştır. Osmanlıyı vekaleten, Ceza İşleri Müdürü Celal Bey kongreye iştirak etmiş ve 2. Abdülhamid dönemi hapishanelerin ahvallerini ve yerine getirilen ıslah faaliyetlerini kapsayan bir rapor takdim etmiştir. Celal Bey ülkeye döndüğünde de müzakere edilen konular üzerine bir rapor hazırlamış, hatta kongrede alınan hükümlerin Osmanlı’da hayata geçirilmesi için Dahiliye Nezareti’nce bir komisyon meydana getirilmesi konusunda karar verilmiştir.²⁰⁰

1898 yılında iyileştirme faaliyetleri çerçevesinde, ilk kez hücre şeklinde ve kaloriferli, tam tesisatlı bir hapishane tasarısı 2. Abdülhamid döneminde hazırlanmış, mekan olarak ise Yedikule’de karar kılınmıştır. Fakat yüz hücreyi içine alan bu oldukça maliyetli proje, devletin içinde bulunduğu iktisadi imkansızlıklar dolayısıyla ne yazık ki gerçekleştirilememiştir.²⁰¹

Ahmet Şerif muhabir olarak 1909’dan beri Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yaptığı gezilerde, gözlemlediklerini Tanin Gazetesi’nde yayımladığı gezi notlarında,

¹⁹⁷ Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, 112; Ufuk Adak, “19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 2006, 34.)

¹⁹⁸ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 141-142.

¹⁹⁹ Demir, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Reformu*, 56.

²⁰⁰ Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri*, 24.

²⁰¹ Saadet Tekin, Sevilay Özkes, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.16-17, (2008): 189-190; Yıldız, *Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme*, 96.

Anadolu'nun birçok il ve ilçesinde tanıklık ettiği hapishanelerin aşağı yukarı hepsinin, rutubetli, havasız, ıdıksız ve yaşamak için oldukça dar olduğunu belirtmiştir.²⁰²

Aynı yıllarda hapishane ıslahatı konusu hala gündemdeki yerini korumaktadır. Fakat mali sıkıntılardan dolayı bir neticeye ulaşmak pek de mümkün olmamıştır. Buna karşın, Dahiliye Nezareti'ne bağılı, hapishanelerin yapım, onarım ve iyileştirilmesi çalışmaları ile tutukluların gereksinimlerinin giderilmesinden mesul olacak bir hapishaneler idaresinin kurulması yönünde karar verilmiştir. Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi adı altında kurulan bu kurum, bir şube müdürü, bir yardımcı ve hesaplar, dosya ve yazı işlerinden sorumlu İdare Kalemi ile Fen Kalemlerinden oluşmaktadır.²⁰³

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki -dalgalanmalar ve mücadeleler oldukça vahim bir durumu da beraberinde getirmiştir. Bilhassa son zamanlarda başarısızlıkla sonuçlanan muharebeler, kaybedilen topraklar ve yurtlarından göç ettirmek mecburiyetinde bırakılan Müslüman halk, Anadolu'nun popülasyonunun çoğalmasına neden olmuştur. Nüfus artışına bağılı olarak gereksinimler artmış ve düzen tamamıyla bozulmuştur. Bu durum karşısında varlığını ve kuvvetini göstermek isteyen devlet, birtakım önlemler almış ve bunların içerisinde hapishaneler mevzusu da oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Bir yandan mevcut olan harap yapıları onarıp, bir yandan da yeni hapishane binaları yapan hükümet, inşa ettikleri bu binaların daha çağdaş (modern) olması için gerekeni yapmaya çalışmıştır. Bahsedilen sebepler suç oranını arttırmış bu da mahkum sayısında patlamaya neden olmuştur. Bundan dolayı hapishaneler de, mahkumları içine almakta yetersiz hale gelmiştir. Kapasite bakımından kifayetsiz olan hapishaneler, sıhhi bakımdan da yaşamaya elverişli değildi. Devlet, çözüm olarak hapishanelerdeki bu yığılmanın önüne geçmek amacıyla var olan hapishane binalarının onarılması ve yeniden inşa edilmesinin yanında, bunun için başka mekanların da kiralanması gerektiğini savunmuştur. Çeşitli çözüm arayışlarına gidilmiş, bunlardan bir diğeri de 2. Abdülhamit'in tahta çıkış yıl dönümlerinde ve yaş gününün olduğu zamanlarda bazı suçlular haricinde, ceza

²⁰² Ahmet Şerif, “Anadolu’da Tanin”, haz. Ahmet Çetin Börekçi, C.1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 37-462.

²⁰³ Şen, a.g.e.,s.52-53; Kemal Bozkaya, “Osmanlı’nın Mahbesten Modern Hapishanelere Geçiş Süreci”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2014, s.22.

sürelerinin yarısından çoğunu (üçte ikisini) bitiren mahkumlar adına aflar çıkarılmıştır. Yapılan bu aflar hükümetin bu mevzudaki biçareliğini gözler önüne sermektedir.²⁰⁴

Siyasi suçlardan tutukluların sayısında görülen artış, hapishanelerin iyileştirilmesi konusunda giderek tekasüf eden (yoğunlaşan), uluslar arası müdahalelere açık hale gelmiştir. Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa büyükelçileri ve konsolosları Osmanlı hükümetine ve yerel idarecilere, hapishanelerin iyileştirilmesi ve tutuklu kimselerin şartlarının rehabilitasyonu ile ilgili olarak birçok kez müracaatta bulunmuşlardır. Bu yapılan müracaatların ilginç tarafı ise daha evvelki dönemlerde olduğu gibi umumi bir hapishane ıslahı düşüncesinden çok bilhassa, Bulgar ve Ermeni asıllı siyasi mahkumlar ile Doğu Anadolu ve Makedonya gibi yönetsel düzenlemeler için belirlenmiş iki bölgeyi esas almalarıdır. Böylece Osmanlı için hapishaneler, yenileşmeden çok bir hükümlanlık sorunu haline gelmiştir.²⁰⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı döneminde, hapishane ıslahı adına önemli girişimlerde bulunulmuştur. 19. yüzyıl boyunca, arzu edilen seviyede iyileştirilemeyen hapishanelerin olumsuz şartlarının giderilmesi için yapılan çalışmalar, 20. yüzyılın ilk yıllarında da sürmüştür. 1912, 1914, 1916 ve 1917 yıllarında gerçekleştirilen ıslah faaliyetlerinde, bütün hapishane ve ıslah evlerinin, tek tip bir mimari plan dahilinde ıslah edilmesi ve yeni duruma getirilmesi, bahçesi olan hapishaneler yapılması, sağlık şartlarının çağdaş esaslara uygun bir şekilde tekrardan tanzim edilmesi, konusunda çalışmalara başlanmıştır. Yalnız devletin, Balkan ve 1. Dünya Savaşı yıllarında hapishane ıslahı için vakit ayırmaya fırsat bulamaması, meselelerin Cumhuriyet dönemine aktarılmasına sebebiyet vermiştir.²⁰⁶

Ancak 1916 yılında Osmanlı Devleti umumisinde icra edilecek hapishaneler için Avrupalı devletlerce yeni hapishane örnekleri ve hapishane idare yöntemleri tetkik edilerek, en uygun olanların tespit edilip devletin gereksinimine göre, planların resmedilmesi ve detaylı bir düzenlemenin yapılması düşünülmekteydi. Sonuç olarak Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdürlüğü'nce takip edilen faaliyetlerine, 1916 yılı

²⁰⁴ Saadet Tekin, "Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış", *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.14, 2008, s.207.

²⁰⁵ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 147-148.

²⁰⁶ Mehmet Temel, "20. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26 (2009): 113.

Temmuz ayından beri Düsseldorf-Derendorf hücre tipi hapishanesinin müdürlüğü görevini üstlenen, psikiyatri dalında uzman, Alman Doktor Paul Pollitz²⁰⁷ de iştirak etmeye başlamıştır. Hapishaneler Umum Müfettişi olarak, yıllık yüz yirmi bin kuruş ücret karşılığı görevli kılınmıştır ve 1919 yılına kadar bu görevini icra etmiştir.²⁰⁸

Pollitz, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde denetimlerde bulunmuş ve bunlarla ilgili raporlar hazırlamıştır. Yaptığı denetlemeler sonrasında, hapishanelerin mimari yönden kullanılamayacak halde, bir hayli pis ve sağlık yönünden iyi durumda olmadığını saptamıştır. Özellikle de bazı hapishanelerin hemen ıslah edilmesini, ıslah edilemeyecek vaziyette olanlar için de yeni bir hapishane binası inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tüm bunlar için ihtiyaç olan parayı ise mahpusların çalışmaları sonucu kazandıklarıyla elde edebileceğini düşünmektedir. Pollitz, mahpusların çalıştırılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Çünkü onların çalışmaları neticesinde elde dilecek gelir, hem yeni hapishanelerin inşası için lazım olan maddi kaynağı karşılayacak hem de hapishanedeki hasta mahpusların ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya yetecektir. Böylece işler bir nebze de olsun ilerleyecektir.²⁰⁹ Hapishanelerde kunduracılık, terzilik, marangozluk, doğramacılık, makine ile çorap, fanila üretimi gibi sanayiye yönelik faaliyetlerin başlatılmasını arzu etmiştir. Bu sistemin uygulanması düşünülen hapishaneler arasında, İstanbul, Edirne ve Aydın yer almaktaydı. Kürek mahkumlarına okuma-yazma, tarih, coğrafya, hesap ve dini derslerin verildikten sonra beş saat kadar da yapım evlerinde çalışmaları yönünde karar verilmiştir. bunun yanında meslek sahibi olan mahkumların mülki işlerde görevlendirilmesi, elde ettikleri gelirlerinin 1/3'ünün hapishane gelirlerine eklenmesi tasarlanmıştır.²¹⁰ Pollitz'in uygulamaya konulmasını çok istediği bir diğer çalışma, gardiyanların eğitim almalarını sağlamak için okul kurmaktır. 20 Mart 1918 tarihli tezkere gereğince Dahiliye Nezareti aracılığıyla bir gardiyan okulu açılması

²⁰⁷ Hapishanelerin ıslahatı için Alman bir uzman getirilmesi hiç şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'nda Almanya ile müttefik olmasının bir sonucuydu; Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu*, 73.

²⁰⁸ Yasemin Saner Gönen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimleri", *Hapishane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali - Hilal Oytun Altun, (İstanbul Kitapevi Yayınları, 2018), 176-177.

²⁰⁹ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 154-155.

²¹⁰ Tekin, Özkes, *Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu*, 195.

düşünülmektedir.²¹¹ Pollitz, Osmanlı Devleti genelinde pek çok hapishaneyi denetleyip raporlar hazırlamıştır fakat Antalya Hapishanesi bunlardan biri değildir.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasından sonra imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması, hem topraklarının işgal edilmesine hem de Antlaşmanın dördüncü maddesi gereğince, hapishanelerin işgalci devletlerce denetlenmesine ortam hazırlamıştır.²¹² Dördüncü madde de, İtilaf Devletleriyle bağlantısı olan savaş sırasında esir alınmış kimseler ve Ermenilerden tutuklu ve hapiste olanların da serbest bırakılmaları konusuna değinilmiştir. Bunun içindir ki Osmanlı hapishanelerinde tutuklu durumda bulunan İtilaf Devletleri vatandaşları, ne tür bir suç işlemiş olurlarsa olsunlar Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca hepsi tahliye edilmişlerdir. Bundan sonra Mondros, İtilaf Devletleri için Osmanlı Devleti üzerinde bir siyasi baskı kurmayı hedefleyen bir algıya dönüşmüştür. Bu mühim madde askeri nitelikli gibi dursa da İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine her seferinde karışmak için kullandığı bir araç haline gelmiştir.²¹³

12 Ağustos 1919'da Mütareke Komisyonu azalarınca hapishanelerin teftiş edilmesi kararı alınarak, uygulamaya koyulmuştur. Müteallik komisyon, 8 Aralık 1919'da İngiliz Yüzbaşı A. J. Wilson, Fransız Yüzbaşı du Lattay ile İtalyan Teğmen Raimondi ve ayrıca Hapishaneler İdare-i Umumiye Mümeyyizi Bekir Bey'in eşlik etmesiyle meydana gelen Müttetik Devletler Hapishane Heyeti, Bursa, İzmit, Gebze, Geyve, Adapazarı, Eskişehir, Bilecik, Ankara, Kütahya, Afyonkarahisar, Iğın, Akşehir ve Konya hapishanelerinin denetimini gerçekleştirmişlerdir. Heyet denetimler esnasında hapishanelerde müttetik devletlerden olan kimselerin olup olmadığını ve Osmanlıya tabi olan gayrimüslim mahkumlara eziyet ve sıkıntı çektirilip çektirilmediğini araştırmışlardır.²¹⁴ Yapılan bu denetimlerin ardından belirlenen eksiklikler rapor haline getirilerek, şu şekilde ifade edilmiştir:²¹⁵

²¹¹ A.g.e., 166; Paul Pollitz'in Osmanlı hapishanelerinde yaptığı diğer önemli faaliyetler hakkında detaylı bilgi için bkz: Saadet Tekin, "Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış", *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.14 (2008).

²¹² Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 166.

²¹³ Mücahit Özçelik, "Mütareke Döneminde Osmanlı Hapishanesinin Durumu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.14, 2011, s.22; Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletleri'nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi" *Belleten*, C.72, S.263 (2008): 157.

²¹⁴ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 89-90.

²¹⁵ Eren, *Kapatılmanın Patolojisi*, 167.

1. Hapishane de görevli memurların sorumsuzca davranışlarından ötürü hapishanelerdeki temizlik sorunu vahim durumdadır ve hıfz-ı sıhhaya aykırıdır.
2. Mahkumların beslenmesi yetersizdir ve nizamnamede altı çizilen ölçülere aykırıdır.
3. Mahkumlar ve tutuklular aynı ortamda tutulmaktadır. Ayrılmaları mümkün olan yerlerde de ne yazık ki ayrılmamışlardır.
4. Çocuk ve erkek mahkumlar aynı ortamda tutulmamalıdır.
5. Tutuklu ve mahkumlar sistemli bir şekilde doktor kontrolüne götürülmelidir.
6. Mahkumlar hapishanelerde yer alan atölyelerde mesai yapmalı ve çocuk mahkumlara da zanaat dalında beceri kazandırılmalıdır.
7. Hapishane müdürleri, Hapishaneler Genel Müdürlüğü'nce yetenekli ve başarılı kişilerden seçilmelidir.
8. Hapishaneler sistematik bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.
9. Hukuk sisteminin yavaş işlemeden ötürü hapishanelerde uzun süreler mahkemeye çıkarılmayı bekleyen tutuklu kimseler bulunmaktadır.

İşgalci güçler, yapmış oldukları bu denetimlerle yetinmemiş, İngilizler İstanbul'da, Yunanlılar İzmir'de hapishaneleri kendi hakimiyetleri altına almışlardır. Sonuç olarak baktığımızda, ıslah adı altında icra edilmeye çalışılan yenileşme hareketlerinin bir taraftan maddi imkansızlıklar ve muharebeler diğer taraftan da hapishanelerin Dahiliye, Zabtiye ve Adliye Nezaretlerince ayrılmış olduğundan normalden yavaş işlediği anlaşılmıştır. Bütün bu teşebbüslere karşın Osmanlı hapishaneleri hâlâ hava ve ışığın olmadığı yerler olarak belirtilmektedir.²¹⁶

²¹⁶ A.g.e., s170-172.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTALYA HAPİSHANESİ

2.1. ANTALYA ŞEHİRİ

Şehrin bulunduğu Pamphilya bölgesinin yerleşim tarihi, bölgenin civarındaki mağaralarda bulunan malzemelerden de anlaşılacağı gibi, prehistorik döneme kadar gitmekteydi. çok uluslu manasına gelen Pamphilya bölgesi, batıda Lykia, doğuda Cilicia Trakheia ve kuzeyde Pisidia ile etrafı çevrilidir.²¹⁷ Bergama Kralı II. Attalos Philadelphos tarafından kurulan (M.Ö. 158-138) Antalya, Attalos Yurdu anlamına gelir.²¹⁸ Antik çağlarda Attaleai ismiyle anılan şehir, Atalia, Adalia, Ortaçağ Batı kaynaklarında Satalia, Arap ve Türk kaynaklarında ise Antaliyye, Adalya şeklinde anılırdı.²¹⁹

Hellenistik dönemde, şehrin tümüyle surlarla çevrili olduğu konusunda bilgiler mevcuttur. Bu surlar daha sonra Roma, Bizans ve Türk Devleti dönemlerinde de ele alınmış, surlara yenileri eklenmiş ve pek çok kere de tamir edilmişlerdir. Sonradan ilave edilen surlardan en değerlisi, M.S. 130'da şehri gezip, ziyaret eden İmparator Hadrian'ın adına inşa edilen ve bugün dahi aynı adla anılan Hadrian Kapısıdır.²²⁰

M.Ö. I. Yüzyılın ilk dönemlerinde Bergama Krallığı'nın sahip olduğu toprakları Romalıların eline geçince, Antalya ve çevresindeki limanların büyük bir kısmı korsanların (Pamphylia korsanları) hakimiyeti altına girmiştir. Bölgedeki korsanları yenmeyi başaran Roma Konsülü P. Servilius, şehirde yeniden hakimiyet kurdu ve ilk olarak surları sağlamlaştırdı. Daha sonraki dönemlerde Antalya hızla gelişerek bölgenin en önemli ticaret merkezleri arasına girdi.²²¹

Bizans egemenliği devrinde de Akdeniz'in aktif limanı olmaya devam etmiştir. Hatta bundan dolayı VI. Yüzyıldan sonra sürekli Arap saldırılarına uğramıştır. 860 yılında Halife Mütevekkil'in kumandanı olan Fazıl b. Karin burayı almıştır. Ancak Araplar bu şehir ellerinde tutmayı başaramamışlardır. Süleyman Şah Anadolu'yu fethettiği sırada burayı da alarak topraklarının içine katmıştır. Böylece Antalya 1103'e

²¹⁷ Leyla Yılmaz, *Antalya (16.Yüzyılın Sonuna Kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 5.

²¹⁸ *Antalya İli Yatırım Alanları Vizyon Raporu*, Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği Yayınları, İstanbul (2017, s.5; Nuray Gökalp, "Dünden Bugüne Antalya", C.1, (Antalya: Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010), 87.

²¹⁹ Feridun Emecen, "Antalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul (1991): 232.

²²⁰ Yılmaz, *Antalya*, 5-6.

²²¹ Serap Sarıhan, "1 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya 2003, 3-4.)

kadar Selçuklu egemenliği altında kalmıştır. 1103 tarihinde bu sefer de Bizans İmparatoru Alexis Komnenos, Selçuklulardan geri almıştır. Bu durum birkaç defa böyle devam ettiyse de 1120'de Ioannes Komnenos tarafından tekrar ele geçirilip Bizans topraklarına katılmıştır. II. Haçlı Seferi'nde bir süre Haçlılara üs görevi görmüştür (1148). Kılıçarslan 1181 yılında burayı almak için kuşattıysa da başarılı olamamıştır. Daha sonra Latinlerin saldırısına uğrayan şehir İtalyanların eline geçti. Stratejik açıdan oldukça önemli olan bu şehri İtalyanlara bırakmayan Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, iki ay süren zorlu kuşatma neticesinde 5 Mart 1207'de Antalya'yı aldı.²²² Bu fetih, stratejik önemi olan bir liman şehrinin Türklerin hakimiyetine geçmesini sağlamış oldu. Zaman kaybetmek istemeyen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Venedik ve Kıbrıslı Latinler ile ticaret anlaşmaları yaptı. Ancak bu sükût hali çok uzun sürmedi. Şehirdeki yerli Hristiyan halkı, devlete karşı tahrik ederek ayaklanmalarını sağlayan Kıbrıslılar Antalya'yı ele geçirdi (1212). Ancak dört yıllık Kıbrıs hakimiyetinden sonra 1216'da I. İzzeddin Keykavus tarafından yeniden Selçuklu egemenliği altına alındı.²²³ Antalya, Selçukluların hakimiyetindeyken oldukça gelişmiş ve önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu dönem güvenliği arttırmak için şehrin surları genişletilmiş ve aynı zamanda da yeni surlar inşa edilmiştir. Kurulan yeni tersane Selçuklu deniz güçlerinin merkezi olmuştur.²²⁴

Antalya, Güney Anadolu'nun en büyük ve önemli ticaret limanı haline gelmiştir. Ancak bu durumu Köseadağ Savaşı'na kadar daim ettirebilmiştir. Antalya, Keykubat devrindeki kışlık başkent olma hususiyetini 1243 Baycu Yılı'nda kaybetmeye başlamışlardır. Bu durum ise ticareti olumsuz etkilemiş ve geriye doğru bir gidiş başlatmıştır. Bu kötü gidişat, Antalya ve çevresinde Selçuklu Devleti'nin zayıflamasına ve kan kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Bunun sonucu olarak, Isparta ve Teke bölgesinde hakimiyet sahibi olan Hamidoğulları, Antalya'yı Selçuklulardan aldılar. 1390 tarihinde Yıldırım Bayezid Antalya'yı alarak Osmanlı toraklarına kattı. Ancak 1427 yılına kadar Antalya Osmanlı ve Tekeoğulları Beyliği arasında el değiştirmiştir. Fakat bahsedilen tarihte de mutlak bir biçimde Osmanlı Devletinin toprağı haline geldi.²²⁵

²²² Emecen, *Antalya*, 232.

²²³ Yılmaz, *Antalya*, 7-8.

²²⁴ Sarıhan, *1 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başında Antalya*, 5.

²²⁵ Yılmaz, *Antalya*, s.8.

Evliya Çelebi 17. yüzyılın ikinci yarısında Antalya'ya gelmiş ve kale içerisinde dört mahalle ve üç bin ev, kalenin dışında ise yirmi dört mahalle olduğundan bahsetmiştir. Şehrin çarşısı olduğunu ancak bunun kale dışında kaldığını ve limanının ise iki yüz gemiyi alacak kadar büyüklükte olduğunu belirtir.²²⁶

Antalya, Osmanlı egemenliği sırasında Tekeili isimli sancağın merkezi olmuştur. Böylece burada Osmanlı şehzadeleri yönetici olarak görev yapmışlardır. Birçok olaya şahitlik eden şehir bu seferde 29 Nisan 1919'da Mondros Ateşkes Antlaşması maddeleri gereğince İtalyanlar tarafından ele geçirilmiştir. İki yıl boyunca devam eden bu işgal, 1 Haziran 1921'de İtalyanların şehirden ayrılmalarıyla son bulmuştur. Antalya 1864' de Cumhuriyet Dönemi'nde de kendi adı ile anılan bir vilayetin merkezi olarak kabul edilmiştir.²²⁷

Antalya Cumhuriyet'in ilk yıllarında il olarak kabul edildi. 1925-1926'da Antalya'da otuz iki bin kişi ikamet ediyordu. Fakat mübadele anlaşması gereğince burada yaşayan Rumların göç etmesiyle nüfusta oldukça fazla bir düşüş gözlemlendi. Ancak ilerleyen yıllarda sanayinin ve turizmin gelişmesiyle nüfusunda önemli derecede artış meydana gelmiştir. Antalya ili, Mersin, Konya, Isparta, Burdur İlleri ve Akdeniz sahilleriyle çevrelenmiştir. On dört ilçesi vardır; Alanya, Elmalı, Finike, Akseki, Gazipaşa, Gündoğmuş, Serik, Manavgat, Kumluca, Kaş, Korkuteli, Kemer, Kale, İbradi'dir.²²⁸

2.2. ANTALYA HAPİSHANESİNİN YERİ VE İNŞASI

Antalya hapishanesi ile ilgili arşiv belgeleri 19. yüzyıl ortaları ve 20. yüzyıl başlarında yoğunlaşmıştır. Bu belgelerde genellikle, hapishanenin genişletilmesi, tamiri ve ek bina inşası yanında mahkumların sağlık sorunları, hapishane içi asayiş problemleri, mahpuslara ait yoklama cetvelleri ve izahat varakaları gibi konular yer almaktadır.

Antalya hapishanesi ile alakalı ulaşabildiğimiz en eski belge 25 Şubat 1873 (27 Zilhicce 1289) tarihli, halkın yardımlarıyla mevcut hapishanenin bitişğine inşa edilecek binaya izin verilmesi ile ilgilidir. Hapishanede bulunan mahpuslar, birkaç defa

²²⁶ *Antalya İli Yatırım Alanları*, 5.

²²⁷ Emecen, *Antalya*, 233.

²²⁸ A.g.m., 236.

uygunsuz (fırar) davranışlarda bulunmuşlar, bundan dolayı hapishanenin bitişiğindeki iki kalenin arasına üstü dahi kargirden (taştan) olmak suretiyle dört odalı bir koğuş inşa edilmek istenmektedir. Ancak bu koğuş devlet tarafından değil yardımsever ahalinin ve memurların yardımlarıyla yapılacaktı. Böylece her türlü uygunsuz hareket ve davranışların önüne geçilecekti. Dört odalı koğuş inşasına, 20 Ocak 1920 tarihinde Teke Mutasarrıflığı'na onay verilmiştir.²²⁹ Bu belgeden de anlaşılacağı gibi Antalya'da 1873 yılından önce de hapishane vardır. Ancak ulaşabilen en eski tarihli belge bu olduğu için ve bu belgede hapishanenin ilk inşa edilmesiyle alakalı olmadığı için bu varsayımı çıkartabiliyoruz.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Antalya hapishanesinin en ciddi problemi, harap bir halde olduğu için bakıma ihtiyaç duyması ve mahkumlar için yaşam alanının oldukça dar olmasıydı. Adliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda; Antalya hapishanesinin bir hayli harap durumda olduğu ifade edilmektedir. Dört yüzü aşkın tutuklu bulunduğundan hapishanenin kapasitesi bu yoğunluğu kaldıramamaktadır. Bu kargaşadan yararlanıp, fırar teşebbüslerini engellemek amacıyla tutuklu bulunan kimseler arasından, beş seneden fazla cezası olanların biran evvel Payas ve Rodos hapishanelerinden birine nakil edilmeleri gerekmektedir. Bunun yanında mal sandığından, kırk-elli bin kuruş masrafla eski kalenin bitişiğinde yeni bir hapishane inşaatı onayı için vilayete bu durum bildirilmiş ve acele olarak izin alınması gerektiği ayrıca belirtilmiştir.²³⁰ 22 Şubat 1887 (10 Şubat 1302) tarihinde Teke Mutasarrıflığı'ndan gelen cevap niteliğindeki telgrafnamede beş seneden fazla kürek cezasıyla mahkum olan kişilerin de Rodos'a gönderilmesi uygun bulunduğu ifade edilmiş ve bu kişilerin sayılarının mutasarrıflığa bildirilmesi istenmiştir. Bu arada da yapımı düşünülen ve inşaatına başlamak için acele izin istenilen hapishanenin ise bina nizamnamesine uygun olarak yapımına izin verileceği ifade edilmektedir.²³¹

1887 yılında bahsi geçen hapishane yıkılacak duruma geldiğinden dolayı, şimdilik otuz bin kuruşun harcanmasına izin verilmiştir. Bu miktarın muhasebenin karşılayabileceği mali durum göz önüne alınarak, buradan hapishane müdürlüğüne bildirileceği belirtilmiştir. İnşaat izni verilmedikçe harcama yapılması kesinlikle

²²⁹ BOA.ŞD.1711/17.Lef.1 27 Zilhicce 1289 (25 Şubat 1873)

²³⁰ BOA.DH.MKT.1401/94.Lef.1 3 Cemaziyelahir 1304 (27 Şubat 1887)

²³¹ BOA.DH.MKT.1410/124.Lef.1 13 Recep 1304 (7 Nisan 1887)

yasaklanmıştır.²³² Ancak bunun için, acele izin verilmesi gerektiği ısrarla bildirildiği halde, net bir cevap alınmadığından muallakta kalınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde binaların inşasında çoğunlukla ahşap malzemeler kullanılmaktaydı. Bundan dolayı küçük bir kıvılcım dahi yangın çıkmasına sebep oluyordu. Şehirde plansız bir yapılaşmanın olması ve binaların birbirine bitişik yapılması da yangının hızlı bir şekilde yayılmasına imkan sağlıyordu. Bu dönemde söndürme çalışmaları da yeterli olmadığı için yangın kısa sürede her yere sıçırıyordu. Bu nedenle insanlar, binalar ve genel olarak şehir büyük zarar görmekteydi.²³³ Yangından olumsuz etkilenen binalar arasında sadece ikamet yerleri yoktu. Yüzlerce kişinin aynı ortamda yaşadığı ve aynı havayı soluduğu hapishanelerde de yangın olaylarıyla da karşılaşılıyordu. Bunlardan biri de 1887 yılında Antalya hapishanesi ve Hükümet Konağı'nda çıkan yangındı. Yangının çıkış sebebiyle alakalı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak hapishane ve Hükümet Konağı kullanılmaz hale gelmiştir. Maliye Nezareti ve Konya Vilayeti'ne gönderilen yazıda; Kalacak yerleri olmayan memurlar adına bina kiralandığını ve bunun için büyük meblağlarda kira ücretleri ödendiği bildirilmiştir. Aynı zamanda, mevcut olan para ile kira ücretlerine karşılık gelen, toplam beş yüz bin kuruşla yirmi-otuz kapılı yeni bir Hükümet Konağı ve hapishane inşa edilmesi konusunda, Nezaret Muhasebesi'ne bir yazı gönderilmiştir. Bahsedilen belgede, Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan göç edecek olan Müslümanların yerleşmesi adına toplanmış olan yardım parasının, ilk önce Hükümet Konağı'nın inşaat giderleri için harcanması düşünülmüşse de bunun caiz olmayacağı kararına varılmıştır. Yardım parasının kullanılmasından vazgeçilmesi üzerine, satışı kararlaştırılan arsaların ederi hakkında, Maliye Nezareti'nden izin alınması gerekli görülmektedir. Maliye Nezareti'nden gelen yazı üzerine; gereğinin yapılacağından, söz edilen yardım parasının özel komisyona teslim edilmek üzere, Nezaret Veznesi'ne gönderilmesi hususunda bilgi istenmiş ve sonucun Maliye Nezareti'ne bildirilmesi talep edilmiştir.²³⁴

Yeni Hükümet Konağı inşası için beklenen izin dört ay sonra gelmiştir. Bulgaristan göçmeni olan Müslüman halk için toplanan yardım paralarından arda kalan yetmiş bin kuruş paranın Hükümet Konağı'nın inşaat giderleri için kullanılacağı

²³² BOA.DH.MKT.1438/35.Lef.1 19 Zilkade 1304 (9 Ağustos 1887)

²³³ Oktay Bozan, "1895 Diyarbakır Yangını ve Sonuçları", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*" C.16, S.2 (2014): 329.

²³⁴ BOA.DH.MKT.1437/113.Lef.1 19 Zilkade 1304 (9 Ağustos 1887)

Antalya Sancağı Adliye Dairesi'ne bildirilmiştir. Ancak, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilen yazıda, Hükümet Konağı ve hapishanenin yeniden yapımı amacıyla belirlenen inşaat sahası için arazinin bölünmesi uygun görülmemiştir.²³⁵ Antalya hapishanesinin altmış dört bin kuruş harcanarak yeniden inşa edilmesi konusunda ise Konya Vilayeti'nden gönderilen mazbatanın, Şehremaneti tarafından incelenmesi gerekmektedir.²³⁶ Bir ay sonra Şehremanetine gönderilen yazı hapishanenin yeni baştan inşası için gerekli olan, izinlerin resmi dairelerce verilmesi gerektiği yönündedir.²³⁷ Çünkü beklenen izinler bir türlü verilmemektedir. Bu durum da yeni hapishane inşası meselesini çıkmaza sokmaktadır. Konya Vilayeti bu hapishane ile ilgili keşif defterinde yer alan bilgilerden, hapishane inşaatının fenne uygun olmadığı kanaatine varmıştır. Bu yüzden de keşif defterinin yeniden düzenlenmesi gerektiği ve hapishane binasının genel şekliyle, net bir durumunu gösteren planının Konya Vilayeti'ne gönderilip tekrar incelemelerde bulunacaklarını belirtmişlerdir.²³⁸

28 Mayıs 1895 (3 Zilhicce 1312) tarihinde Konya Valisi Kemal Bey, Dahiliye Nezareti'ne bir telgraf göndermiştir. Antalya hapishanesinin, kapasitesi yüz kişilik olmasına rağmen, üç yüze yakın mahpusun yaşadığı bir yer haline geldiğini, aşırı kalabalık olduğundan bunun da çeşitli hastalıkları da beraberinde getirdiğini, bu tehlikeli ve korkutucu durumun def edilmesi için acele yeni hapishane inşasına izin verilmesi gerektiğini ısrarla dile getirmiştir.²³⁹ 15 Ağustos 1895 (23 Safer 1313)'de gelen cevaba göre; Antalya'da yapılacak hapishanenin gönderilen planı, fenne uygun ise de keşif defterindeki esaslara uygun bulunmadığından eksiklerin tamamlanması gerektiği ifade edilmiştir.²⁴⁰

1800'lü yılların sonlarına gelindiğinde, yeni inşa edilmesi düşünülen hapishanenin bir sonuca ulaşmadığı görülmektedir. 1896'da Şehremaneti, yapılacak olan hapishanenin keşif defterini Mühendisin Mümeyyizliği'nin Teşrifat Kalemî'ne gönderdiği hakkındaki bilgiyi Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.²⁴¹ Hapishanenin, keşif defterinde yer alan bilgiler ışığında, yüz altmış beş bin dört yüz seksen altı kuruş

²³⁵ BOA.DH.MKT.1472/1.Lef.2 11 Rebiülahir 1305 (27 Aralık 1887)

²³⁶ BOA.DH.MKT.1475/36.Lef.1 21 Rebiülahir 1305 (6 Ocak 1888)

²³⁷ BOA.DH.MKT.1484/76.Lef.1 27 Cemaziyelevvel 1305 (10 Ocak 1888)

²³⁸ BOA.DH.MKT.1488/94.Lef.1 11 Cemayizelahir 1305 (24 Şubat 1888)

²³⁹ BOA.DH.MKT.378/17.Lef.2 3 Zilhicce 1312 (28 Mayıs 1895)

²⁴⁰ BOA.DH.MKT.378/17.Lef.4 23 Safer 1313 (15 Ağustos 1895)

²⁴¹ BOA.ŞD.1727/15.Lef.1 9 Şevval 1313 (24 Mart 1896)

masrafla inşa edileceği doğrulanmıştır.²⁴² Ancak, bahsedilen tutarın hazinedeki açık yüzünden karşılanamayacağından dolayı, ne yazık ki hapishane inşası yeniden ertelenmiş ve bu durum bizzat Sadaret tarafından bildirilmiştir.²⁴³

Hapishanenin ıslahatı büyük bir arzuyla isteyen idareciler, her seferinde maddi engellere takılmış ve ülke genelinde istenilen hapishane düzenini bir türlü rayına oturtulamamıştır. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen bu amaçtan vazgeçilmemiştir. Maddi imkansızlıklar sonucunda ertelenen yeni hapishane inşası üç sene sonra tekrar gündeme gelmiştir. Bu sefer bizzat padişah'tan gelen emir ile yüz elli iki bin kuruşluk bütçeyle, oldukça teferruatlı bir hapishane yapılması kararlaştırılmıştır. Öncelikle gelir kontrolü yapılarak buna göre bir düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Hapishane inşası için yüz elli iki bin kuruşluk bütçe ayrılarak, buna uygun bir arsa satın alınmasına karar verilmiştir. bunun yanında askeriye'nin sınırları içerisine ise bir askeri daire ile bir de kışla yapılması düşünülmektedir. Eski kışlanın yerine yapılacak olan askeriye binası, halkın yaptığı elli bin kuruş yardımıyla inşa edilmesi düşünülmektedir. Bahsedilen bu tutara, yüz elli bin kuruş daha eklenip öncelikle eksiklerin giderilmesinden sonra mükemmel bir hapishane, bunun yanında zabıta idaresi, zaptiye süvari koğuşu, ahır ve askeriye piyade kışlası yapılacağı yönünde düşünceler mevcuttur.

2 Şubat 1897 (29 Şaban 1314) tarihinde İkinci Ordu Müfettişliği'ne, Meclis Sancak İdaresi'nin düzenlediği kararname sunularak, yeni hapishane binası inşaatı için izin istenmiştir. Hapishane içinde kadınlar hapishanesi, zabıta dairesinin planları, hapishanenin mevkisini gösteren harita vilayete gönderilmiştir. Bunun yanında hükümet binası civarında bulunan kışla, oldukça perişan bir durumdadır. Hala yıkılmamış olması tamir ihtimalini akıllara getirirse de bu pek mümkün değildir. Fakat yıkık bir durumda bırakılması da tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Bu yüzden yeni baştan bir askeri daire ve kışlanın yapılması uygun görülmektedir. Tüm bunların yerine getirilebilmesi için hapishane inşaatına ayrılan tutar ile halkın maddi yardımı birleştirilecektir. Böylece, mükemmel bir hapishane ve tevkifhane, zabıta ve süvari dairesi, ahırlar ile askeri kışla dairesinin yapımı mümkün olacaktır. Ancak bütün bu planlar yapılırken, arazi konusunda bir sorun ortaya çıkmıştır. Satın alma nizamnamesine göre, arazi elli bin

²⁴² BOA.ŞD.1727/15.Lef.2 12 Safer 1314 (23 Temmuz 1896)

²⁴³ BOA.ŞD.1727/15.Lef.4 30 Rebiülevvel 1314 (8 Eylül 1896) /BOA.BEO.855/64118.Lef.1 3 Cemaziyelevvel 1314 (10 Ekim 1896)

kuruşu aşan bir meblağ ile alınabilmektedir. Bu suretle buraya sadece memleketin şerefini arttıracak, hükümetin şanına layık bir hapishane inşa edilecektir.²⁴⁴

Durum böyle iken 1800'lü yılların sonunda Antalya genelinde çiçek hastalığı baş göstermiştir. Bu tür salgın hastalıkların kaynağını, kapasitesini aşan seviyede mahkum barındıran hapishane ortamlarının olduğu ve oradan da halka nüfuz ettiği görülmektedir. Hapishane ortamında meydana gelen sağlık sorunlarını başka bir başlık altında inceleyeceğimiz için burada sadece bu konunun Antalya hapishanesinin yeniden inşası meselesine etkisinden bahsedeceğiz.

1898 yılında çiçek hastalığı Antalya'nın geneli ile nahiye ve kaza hapishanelerine de sıçramıştır. Alınan tüm önlemler ve uygulanan tedavi yöntemleri sonucunda Elmalı kazasında hastalık iyileştirilmiş, Akseki'de tedbirler sayesinde hastalık engellenmiş, Estanos nahiyesinde de aşı sayesinde salgın hafif atlatılmıştır. Bu yerler kadar şanslı olmayan Antalya'da ise yirmi dört vakadan on birinin hastanede tedavi gördüğü, üç kişinin ise öldüğü kayıtlara geçmiştir. Bu durum, hapishane ortamının sağlıklı ve yaşamaya uygun olmadığını göstermektedir. Islahat Komisyonu'nun, 20 Mart 1898 (26 Şevval 1315) tarihinde, Konya Vilayeti'ne gönderdiği yazıda, durumun vahim olduğunu ve hafife alınmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Hapishanenin inşası için gereken, yüz altmış bin dört yüz seksen altı kuruşun hazinece karşılanamayacağı ve bu nedenle, taşrada yapılan gereksiz inşaatların yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Böylece lüzumsuz yere hazineden para çıkışının önüne geçilerek, Antalya hapishanenin inşaatı için hızlı bir şekilde izin işlemlerinin yerine getirilmesi beyanında bulunulmuştur.²⁴⁵

Aradan geçen bir yılın ardından, hapishanenin inşaat emri verildiyse de inşaat giderlerinin önceki yılın mal sandığından karşılanması Maliye Nezareti'nce gerekli görülmüştür.²⁴⁶ Ancak bahsedilen senenin tahsilatı, vilayetteki bazı yerler için gerekli olduğu ve giderlerin buradan karşılanmasının imkanı olmadığından, inşaat gideri olarak belirlenen yüz altmış beş bin dört yüz seksen kuruşun hazineden karşılanması yönünde karar alınmıştır.²⁴⁷

²⁴⁴ BOA.DH.TMIK.S.24/100.Lef.2 13 Ramazan 1314 (15 Şubat 1897)

²⁴⁵ BOA.DH.TMIK.S.17/59 Lef.2 26 Şevval 1315 (20 Mart 1898)

²⁴⁶ BOA.DH.TMIK.S.24/100 Lef.3 9 Ramazan 1316 (21 Ocak 1899)

²⁴⁷ BOA.DH.TMIK.S.24/100 Lef.4 5 Zilkade 1316 (17 Mart 1899)

Hapishanenin inşaat giderlerinin nereden karşılanacağı konusunda bir türlü karara varılamamış ve sürekli değişikliğe uğramıştır. Önceki senelerin giderleri, gelecek senelerin gelirlerinden ödenmesini aykırı bir yöntem olarak gördüklerinden, masrafların o senenin mal sandığından karşılanması gerektiği Konya Vilayeti'nce bildirilmiştir.²⁴⁸

1887'de Antalya hapishanesi, Hükümet Konağı ve bazı ikamet yerlerinin yanmasıyla sonuçlanan yangın meselesi 1899 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Yanan evlerin yeniden inşa edilmesi hakkındaki çalışmalar hızlandırılmıştır. Göçmenlerin belirlenen mekanlara yerleştirilmesi, yerel memurların ise Karacahisar Kasabası'na ya da diğer yerel memurlar ile karşılıklı olarak bir süreliğine yer değiştirmeleri şeklinde, çözüm arayışlarına gidilmiştir. Göçmen halkın çalışkanlığı ve iyilikseverliği toplum tarafından sevimlerine ve saygı duyulmalarına ortam hazırlamıştır. Bu yüzden de mağduriyetlerinin biran evvel giderilmesi istenmektedir. Bunun için de Antalya İskan-ı Muhacirin Memuru Muhiddin Bey hükümete yazdığı yazıda, Antalya'nın ileri gelen muhacirlerinden olan Zühtü ve Hüsnü Efendilerin yaptıkları iyiliklerden bahsederek, göçmenlerin mağduriyetlerinin biran evvel giderilmesi konusunda ricada bulunmuştur.²⁴⁹

Muhacirlerin meselesi çözüme ulaştıktan sonra, Konya Vilayeti'nin gönderilen yazıda, çıkmaza giren Antalya hapishanesinin inşaat giderlerinin hesaplanarak, Maliye Nezareti'ne bildirilmesi istenmiştir. Ardından 3 Temmuz 1899 (23 Safer 1317) tarihinde hesaplanan giderler Nezarete bildirilmiştir. Antalya hapishanesi ile hemen hemen aynı dönemde yapımına başlanan Isparta hapishanesinde giderler hazineden karşılanmıştır. Ancak hazineden verilecek olan ödeneğin, yüzde yetmiş beşi İstanbul için ayrılıp, geri kalan yüzde yirmi beşi de Konya Vilayeti'ne bırakılmıştır. Ayrılan miktar ise üç yüz yetmiş beş bin lirayı aşan borçlara karşılık gelmekte olduğundan dolayı, kalan miktar ile de hapishane inşaatının eksiksiz bir şekilde meydana getirilmesi mümkün değildir. Bu yüzden inşaat yeniden bir süreliğine de olsa ertelenmiş bulunmaktadır.²⁵⁰

Aradan geçen iki yıllık bir erteleme süresinden sonra, Antalya'da daha büyük bir hapishanenin yapımı kararlaştırılarak, inşaat için lazım olan malzemelerin karşılanmasına başlanmış ve kısa süre zarfında da temel atma töreninin yapılacağı

²⁴⁸ BOA.DH.TMIK.S.24/100 Lef.5 4 Safer 1317 (14 Haziran 1899)

²⁴⁹ BOA.DH.TMIK.S 28/41 Lef.2 13 Recep 1317 (27 Ekim 1899)

²⁵⁰ BOA.DH.TMIK.S 28/41.Lef.3 13 Recep 1317 (27 Ekim 1899)

yönündeki bilgiler idarece sadarete bildirilmiştir. Hapishane inşaatına destek vermek isteyen kereste tüccarları da kereste yardımında bulunmuşlardır. Bunun yanında da Şehremaneti'nce hapishane binasının yanına bir eczane açılacağı 3 Temmuz 1901 (20 Haziran 1317) tarihinde Konya Vilayeti'ne çekilen telgrafta bahsedilmiştir.²⁵¹

Sonunda 20 Haziran 1903'te meydana gelen, tüm maddi-manevi engellere rağmen seneler süren yeni hapishane inşası nihayete ulaşmış, uzun uğraşlar ve emekler karşılık bulmuştur. Ancak her zaman olduğu gibi bundan sonraki süre zarfında da aksilikler devam etmiştir. Hapishane için ödenek gönderilmediğinden su getirilememiş, su olmadan da ihtiyaçların giderilemeyeceği için eski hapishaneden mahkumların nakli gerçekleşmemiştir.²⁵² Su isalesi gideri olarak belirlenen tutar beş bin beş yüz kuruş, yeni hapishanenin inşaat giderleri için ayrıldığını, 22 Kasım 1903 (2 Ramazan 1321) tarihinde Dahiliye Nezareti'nin, Şuray-ı Devlete gönderdiği yazıda görmekteyiz. Bu durum bir süre daha böyle devam ettikten sonra eksiklerin giderilmesiyle mahkumlar yeni hapishaneye yerleştirilmişlerdir.²⁵³

2.3. ANTALYA HAPİSHANESİ'NİN TAMİRATI, GENİŞLETİLMESİ MESELELERİ HAKKINDA

Antalya hapishanenin tamirati konusunda, 1887-1919 yılları arasında arşiv kaynakları bulunmaktadır. Bu dönemler arasında karşılaşılan en önemli problemlerden birisi, binanın oldukça sık bir biçimde bakıma gereksinim duymasından mütevellit yapılan yakınmalardır. Bu şikayetler karşısında yerine getirilen faaliyetler tüm eksikliklerin karşılanması şeklinde değil de tamirat için ayrılan miktarın tutarına ve hapishanenin o anki gereksinim evveliyatına göre yavaş yavaş ve kısım kısım gerçekleştirilmektedir. Fakat ödenek sağlanarak yapılan tamir faaliyetlerinin hapishanenin sorunlarına daimi bir çare oluşturmaktan ve dış görünüşünü değişikliğe uğratmaktan çok, sıradan ve geçiştirmek suretiyle yapıldığı, ileriki yıllarda tekrar aynı sorunlarla karşılaşıldığından anlaşılmaktadır.

Antalya hapishanesinin tamiri ile alakalı ulaşabildiğimiz ilk belge 1887 yılında, hapishane koğuşlarının bazı yerleri yıkık dökük olduğundan tamire muhtaç

²⁵¹ BOA.DH.MKT.2509/23.Lef.1 24 Rebiülevvel 1319 (11 Temmuz 1901)

²⁵² BOA.DH.TMIK.S.46/36.Lef.1 24 Rebiülevvel 1321 (20 Haziran 1903)

²⁵³ BOA.BEO.2309/1733114.Lef.2 2 Ramazan 1321 (22 Kasım 1903)

duyulduğu ve bunun için de gerekli olan miktarın dört yüz doksan kuruş olduğu şeklindedir.²⁵⁴

Ancak 24 Ağustos 1886 yılına ait Konya Vilayeti'ne gönderilen belgede ise hapishaneye ek bir oda inşasından bahsedilmektedir. Devlete vermeleri gereken vergiyi ödemekte ayak direten tutuklular için Antalya hapishanesinde uygun bir koğuş olmadığından, bu kişilerin kabahat ve cinayetten mahkum kimselerin yanına konulmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu yüzden sadece vergi borçlularına mahsus, bin dört yüz yetmiş dokuz kuruş masrafla, hapishaneye ek bir odanın yapılması gerek görülmüştür. Bu durum padişaha da bildirilmiş ve ek oda inşasının gerekli olduğu ifade edilerek onay verilmiştir. Bunun yanında giderlerin, belirlenen tutarı aşmamasına özen gösterilerek, tasarruflu bir harcama takip edilmesi gerektiği bildirilmiştir.²⁵⁵

Mahkumların havalandırma saatleri içerisinde kullandıkları gezinti mahallerinin, çakıl taşıyla döşenmesi gerekmektedir. Bunun için de iki bin kuruş gider belirlendiğini ve bu giderin karşılanması gerektiği Dahiliye Mektubi Kalemince, Konya Vilayeti'ne ifade edilmiştir.²⁵⁶

Antalya hapishanesine, ihtiyaçlar doğrultusunda bir de gasilhane inşa edilmesi gerek görülmüştür. Çünkü vefat eden mahkumların cenazelerinin yıkanması, gassallar tarafından burada yapılması gerekmektedir. Bu yüzden de gasilhane inşası için Dahiliye Mektubi Kalemi'nin, Maliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda belirlenen, altı yüz on sekiz bin kuruş giderin hazineden karşılanması istenmektedir. Ardından padişah tarafından gasilhane inşaatı için gerekli masrafların hazineden karşılanmasına izin verilmiştir.²⁵⁷ Bunun yanında da dini açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan Alaiye hapishanesindeki abdesthanenin harap durumda olduğundan dolayı tamiri istenmiş ve kısa süre zarfında da gereği yerine getirilmiştir.²⁵⁸

Dahiliye Mektub-i Kalemi'nin Maliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Taşra Hükümet konaklarının tamirâtı için gerekli olan malzeme giderlerinin hazineden karşılanacağı ve bunun yanında, Antalya hapishanesinin de genişletilmesi için

²⁵⁴ BOA.DH.MKT.1400/53.Lef.1 24 Cemaziyelevvel 1304 (18 Şubat 1887)

²⁵⁵ BOA.DH.MKT.1361/80.Lef.1 24 Zilkade 1303 (24 Ağustos 1886)

²⁵⁶ BOA.DH.MKT.1049/64.Lef.1 20 Zilhicce 1323 (15 Şubat 1906)

²⁵⁷ BOA.DH.MKT.1161/61.Lef.2 5 Rebiülevvel 1325 (18 Nisan 1907)

²⁵⁸ BOA.DH.MB.HPS.46/17.Lef.1 12 Cemaziyelevvel 1335 (6 Mart 1917)

gerekenin yapılmasından bahsedilmektedir.²⁵⁹ 19. yüzyıla kadar yönetim amacı ile yapılmış ya da sadece bu amaç doğrultusunda tahsis edilmiş kamu binaları olmadığından, atanan idareciler (vali) eyalet merkezlerinde kendileri için kiralanmış konaklarda ikamet etmişlerdir. Aynı zamanda da burayı devlet işlerini yürüttükleri yer haline getirmişlerdir.²⁶⁰ Bu yüzden Hükümet konakları devlet için önemli bir yere sahiptir. Bundandır ki yapımı ve tamirine her zaman öncelik verilmiştir.

1907 yılına ait bir belge de ise hapishane koğuşlarının tamiri için gerekli miktar bin yedi yüz doksan bir buçuk kuruş olarak belirlenmiş ve bu miktarın hazineden karşılanacağı ifade edilmiştir.²⁶¹ Genellikle bu şekil tamir ve iyileştirme giderleri hazineden karşılanmaktadır. Aynı şekilde, Antalya hapishanesi ve Haymana Hükümet Konağı'nın tamirleri hakkında Konya ve Ankara illerinden gelen yazıda, inşaat ve tamirat giderlerinin hazine tarafından karşılanması istenmektedir. 13 Aralık 1908 (19 Zilkade 1326), tarihinde gelen cevap üzerine, inşaat ve tamirat giderleri padişahın emri ile hazineden karşılanmış ve öncelikle Haymana Hükümet Konağı'nın eksikleri giderilmiştir. Antalya hapishanesinin tamiri için ise Maliye Nezareti'ne tekrar bir yazıyla bildirilmiştir.²⁶²

Yeni hapishanenin inşasının üzerinden uzun bir süre geçmemiş olmasına rağmen, bakıma ve tamire ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bunun en temel nedeni ise hapishanenin kapasitesinden fazla mahkum barındırıyor olmasıdır. Hapishanenin 615 kişilik kapasitesi olmadığından, acilen genişletilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda hapishanede müdür ve katip yokluğundan dolayı, düzensiz ve asayiş bakımından eksik durumdadır. Bunun için yeni bir düzen kurabilmek adına müdür, katip ve üç tane de gardiyan temin edilmesi gerektiği Adliye Nezareti'nin, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda belirtilmiştir.²⁶³ Bunun yanında, Dahiliye Nezareti Muhaberat Umumiye Dairesi'nin, Konya Vilayeti'ne gönderdiği yazıda, Antalya hapishanesinin eksiklerinin tamamlanması gerektiği, memur tayinin yapılmasının lüzumlu olduğu ve geçen

²⁵⁹ BOA.DH.MKT.1211/52.Lef.1 13 Şevval 1325 (19 Kasım 1907)

²⁶⁰ Nurcan Yazıcı, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konağı Binaları (Karadeniz Bölgesi Örneği)*", Proje No: 200908, Bitirme Raporu, 7.

²⁶¹ BOA.DH.MKT.1160/68.Lef.1-2 2 Rebiülevvel 1325 (15 Nisan 1907)

²⁶² BOA.DH.MKT.2707/90.Lef.1-2 21 Zilhicce 1326 (14 Ocak 1909)

²⁶³ BOA.DH.TMIK.S.73/21.Lef.1 22 Rebiülevvel 1326 (24 Nisan 1908)

günlerde hapishaneyi teftişe giden mülkiye müfettişi tarafından verilen ayrıntılı raporun gönderildiği ifade edilmiştir.²⁶⁴

1914 yılına gelindiğinde ise, Teke Mutasarrıfı ve Tahrirat Müdürü'nün, hapishanenin genişletilmesi sonucunda meydana gelecek giderleri açıklayan belgelerin bir suretini ve üç bin yedi yüz elli beş bin yirmi kuruş olarak hesaplanan tamir masrafını gösteren doküman, Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.²⁶⁵

Tablo 2.1: Muharrem 1330 Tarihli Antalya Hapishanesi Tamirâtı İçin Malzeme Listesi²⁶⁶

Kuruş		Kuruş
272	16 metre yoga taşı yerine konulmuş her bir metresi (16x17)	17
60	8 yük kireç	7,20
36	20 yük kum	1,32
12	4 kıyye katık	4
40	10 kıyye kükürt	4
12	5 kıyye demir	2,20
245	70 kıyye iki pencerecik demir parmaklık	3,20
56	8 tane kasalar için demir kilit	3,20
98	7 tane dörtlü kütle	19
48	8 tane divi (büyük) tahtası	6
16	8 tane demir kuşaklı pencere	2
4	4 tane perde	1
6	2 kıyye çünh	3
60	4 dülger yevmiyesi	20
120	6 yapıcı yevmiyesi	20
60/1145=20	6 ameşe yevmiyesi	10
1008	72 tane dörtlü kütle beheri	14
1080	180 tane divi (büyük) tahtası	
32	Kereste naklieleri	
400	20 dülger ustası yevmiyesi	20
90	20 kıyye çünh	3
3755,20		

1913 yılında Antalya hapishanesinin kapasitesi üç yüz kişilik idi. Ancak kapasitesinin iki katı tutuklu ve mahkum hapishanede bulunmaktaydı. Dolayısıyla kapasitesinin üzerinde mahkum bulundurması firar vb. gibi pek çok problemi de beraberinde getiriyordu. Mesela 1913 yılında bir firar hadisesi meydana gelmiş, bunun sonucunda birisi ölü, ikisi yaralı ve geriye kalan diğer ikisi de diri olarak yakalanmıştır. Firar olayından dolayı soruşturma açılıp, yasanın gerekleri yerine getirildiyse de,

²⁶⁴ DH.MUI.65/1.Lef.1 2 Muharrem 1328 (14 Ocak 1910)

²⁶⁵ BOA.DH.MB.HPS.151/3.Lef.4 28 Şaban 1332 (22 Temmuz 1914)

²⁶⁶ BOA.DH.MB.HPS.151/3.Lef.3 9 Muharrem 1330 (30 Aralık 1911)

Antalya hapishanesinin genişletilmesi Dahiliye Nezareti'nce gerekli bulunmuştur. Bu durum Adliye Nezareti'ne 8 Şubat 1908 (5 Muharrem 1326) tarihli ve üç yüz numaralı yazı ile bildirilmiştir. Hapishanenin darlığından dolayı, mevcut tutukluları içine alamadığından altmış iki bin sekiz yüz kuruş harcanarak bir hapishane inşa edilmesi lazım gelmektedir. 19 Kasım 1907 (13 Şevval 1325) tarihli padişahın emriyle inşaat ve tamirat giderleri hazinenin bütçesinden karşılanacağından dolayı, Antalya hapishanesinin genişletilmesi durumunda Maliye Nezareti'ne bu durum yazı ile bildirilmelidir. Bunun için gerekli izinlerin süratle verilmesi gerektiğini Konya Vilayeti'nin, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda görmekteyiz.²⁶⁷

Bunun üzerine Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti'ne gönderilen yazıda, Antalya hapishanesinin genişletilmesi ve bazı yerlerinin tamiri uygun görülmüştür. Bunun için gerekli olan seksen bir metre döşeme, iki pencere parmaklığı ile on altı metre yoga taşı vs.dir. Toplam giderler ise üç bin yedi yüz elli beş bin yirmi kuruş olarak bildirilmiştir.²⁶⁸

Teke sancağı hapishanesinde de durum farklı değildir. Yaşamak için uygun bir ortam yoktur ve mahkumlar bu durumdan oldukça şikayetçidir. Bu sağlıksız ortam şartlarının ve muamelelerin düzeltilmesi amacıyla ihmalkar davranan kimseler hakkında yasal yollar izlenecektir. Böylece hapishanenin iyileştirilmesi konusunda önüne çıkan engeller bir nebze olsun ortadan kaldırılmış olacaktır.²⁶⁹

İncelediğimiz Antalya hapishanesinin tamir konusunu içeren belgelerin tarihleri arasındaki uzaklık sebepleri şunlar olabilir; gelen tamir taleplerine idarenin cevap vermemesi ve ilgisiz kalması, tamir ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkanın olmayışı, son olarak da hapishanenin sık sık tamire ihtiyaç duymaması olarak sıralayabiliriz.

2.4. ANTALYA HAPİSHANESİNİN TAYİNAT VE İAŞESİ

19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'daki pek çok yerde mahkumlara tayinat olarak sadece su ve ekmek verilmekteydi. Tayinat miktarı İstanbul'daki mahkumlar için kişi başı iki somon ekmek iken, taşradaki mahkumlar için

²⁶⁷ BOA.DH.TMIK.S.72/36.Lef.1 11 Muharrem 1332 (10 Aralık 1913)

²⁶⁸ BOA.DH.MB.HPS.151/3.Lef.4 6 Şevval 1332 (28 Ağustos 1914)

²⁶⁹ BOA.DH.MB.HPS.78/13.Lef.1 9 Zilkade 1335 (27 Ağustos 1917)

yarım somon ekmektir. Mahkumlara yeteri kadar yemek verilmediğinden dolayı, dışarıdan yapılacak yardımlar neticesinde ancak karınlarını doyurabiliyorlardı. Hapishanenin ekmek ihtiyacı ise müteahhitler tarafından karşılanmaktaydı. Mahkumların gereksinimleri, aileleri, yardımsever halk ve dini kurumlarca giderilmeye çalışılıyordu. Müslüman mahkumlara hayır sahipleri ve vakıflar, Hıristiyan mahkumlara ise kiliseler tarafından yardımlar gelmekteydi. Maddi açıdan iyi durumda olan mahkumlar aynı zamanda hapishanenin bakkalından ihtiyaçlarını giderebiliyorlardı.²⁷⁰

Tanin Gazetesi muhabiri, Ahmet Şerif'in ziyaret ettiği Beyşehir, Seydişehir, Ilgın, Beypazarı, Nallıhan, Sivrihisar, Örfiyye, Hassa, Islahiye, Feke, Gilindir, Ereğli, Ma'den, Çarşamba, Terme, Ünye, Giresun, Trabzon, Torul, Gümüşhane, Düzce ve Gerede gibi yerlerde mahkumların açlıktan ve sefaletten şikayet ettiklerini ve bunun sebebi olarak da yerel idarecilerin hapishaneler için yeterli miktarda ödenek ayırmadıklarından kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁷¹

Mahkumların iyi bir şekilde beslenmesi konusu 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, hapishanelerin çözüm bekleyen meselelerinden sadece birisiydi. Hapishanelerin iâşe durumlarıyla alakalı bilgiler, 1880 Nizamnamesi'nin üçüncü bölümünde yer almaktadır. Nizamnamenin elli üç ve elli dördüncü maddelerine göre, tutuklu ve hükümlülere günlük üç yüz dirhem kadar ekmek verilecekti. Tutukluların haricinde, adi suç²⁷² işlemiş şahıslara, mevsim durumuna göre sade yağ ve iç yağ ile pişirilmiş sebze, kuru baklagil, etten ibaret yemek ve günlük otuz dirhem çorba verilecektir. Ayrıca hamile ve emzikli çocuğu olan kadınlara doktorun tasdikiyle daha fazla miktarda yemek verilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁷³ Ramazan ayında bunlara imsakiye ve iftariyelikler de eklenecektir. Müslüman olmayan mahkumlara ise perhiz

²⁷⁰ Taşra hapishanelerinde mahkumlara verilen ekmek miktarlarında da farklılıklar olabiliyordu. Örneğin 1917 yılında Bursa hapishanesinde mahkum başına günlük yarım kıyye (=641 gr.) ekmek verilirken, aynı tarihte Eskişehir hapishanesinde 450 gr.; Karahisar-ı Sahib hapishanesinde 300 dirhem (=962 gr.) ekmek verilmekteydi; Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)", *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.14 (2017): 77.

²⁷¹ Saydığımız bu hapishaneler ile alakalı Ahmet Şerif'in görüşleri için bkz: Şerif, *Anadolu'da Tanin*, 45-46, 49, 52, 83, 91-92, 107, 134, 148, 155, 181, 209, 226, 232, 271, 275, 281, 289, 302, 317, 322, 405, 461-462.

²⁷² Bir suçun adi suç sınıfına girebilmesi için failde alışkanlık haline gelmemiş olması ve bir defa işlenmiş olması gerekir. Akbey, *19. Yüzyılın Sonları ve 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 47.

²⁷³ Alev Çakmakoglu Kuru, *Sinop Hapishanesi*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004), 15.

günlerinde de aynı şekilde bir yol izleneceği ve mahkumların ihtiyaçlarını kendi paralarıyla dışarıdan da temin edebilecekleri izah edilmiştir.²⁷⁴

Kalebend mahkumlarına verilen yemek miktarı da diğer mahkumlara verilen günlük yiyecek miktarları ile aynıydı. Onlara da diğerleri gibi günlük verilen ekmekten başka bir şey verilmemekteydi.²⁷⁵

21 Aralık 1914 tarihinde Antalya, Kaş ve Alaiye kazaları hapishanelerinin tayinat miktarını gösteren cetvel, ekleriyle beraber gönderilmiştir. Aynı zaman da Korkuteli, Manavgat ve Finike kazalarında o yıllarda hapishane bulunmadığından tayinata ihtiyaç olunmadığı Teke Mutasarrıflığı'nın, Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu yazıdan anlaşılmaktadır.²⁷⁶

Her ne kadar nizamnamede, mahpuslara verilmesi gereken tayinatlara göre hareket edilmeye çalışılsa da, genelde olduğu gibi bu durum da maddi engellere takılmıştır. Dahiliye Nezareti, Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti'nin, Teke Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgraflar bununla alakalıdır. Antalya hapishanesinin tayinatı için talep edilen meblağın gönderilemeyeceği, ancak çok zorda kalınırsa hapishaneye gönderilen genel paradan karşılanabileceği bildirilmiştir.²⁷⁷

5 Ağustos 1917 (16 Şevval 1335) tarihinde, Antalya hapishanesinin erzak ve çeşitli giderlerinin karşılanması için bir miktar paraya ihtiyaç duyulduğu Teke Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. İlerleyen süre zarfında gönderilen kırk bin kuruş para yalnız merkez hapishanesinin Mayıs ve Haziran ayları tayinat tutarlarının karşılanmasında ancak yeterli olacağı ifade dılmıştır. Böylece merkeze bağlı kaza hapishanelerine verilmek üzere ve merkez hapishanesinin Temmuz ve Ağustos ayı tayinat giderleri karşılanmak için elli bin kuruş paranın gönderilmesine Teke Mutasarrıflığı'nca izin verilmiştir.²⁷⁸ Bir ay sonra gönderilen paradan, on bin kuruşun

²⁷⁴ Nurgül Bozkurt, "20. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1 (2011): 273.

²⁷⁵ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinaop Hapishanesi*, 65.

²⁷⁶ BOA.DH.MB.HPS.57/34.Lef.2 3 Safer 1333 (21 Aralık 1914); Belgeler arasında tayinat miktarını gösteren cetvel bulunmamaktadır.

²⁷⁷ BOA.DH.MB.HPS.62/14.Lef.1 14 Recep 1335 (9 Mayıs 1917)

²⁷⁸ BOA.DH.MB.HPS.63/23.Lef.3-4 16 Şevval 1335 (5 Ağustos 1917)

merkez sancak hapishanesinin aydınlatma giderlerinde kullanılması için Dahiliye Nezareti'nden izin istenmektedir.²⁷⁹

Mahkumların en temel gıda maddelerinin başında ekmek gelmektedir. Her ne kadar nizamnamelerde, ekmek haricinde daha besleyici ve çeşitli yemeklerin verilmesi gerektiği ifade edilse de, bu durum istenilen bir şekilde gerçekleştirilememiştir. Hapishaneler açısından oldukça önemli bir yere sahip olan ekmek ustaları, devlet kontrolünde yapılan ihaleler sonucunda bu görevi yürütme hakkına sahip oluyorlardı. Antalya hapishanesi adına yapılacak ekmek üretimi için usta aranmaktaydı. 21 Aralık 1919 (28 Rebiülevvel 1338) tarihinde eski kilosu on dört kuruş olan hapishane erzakının (un) üzerine bir ihale gerçekleşmiştir. Bu ihaleye müracaat eden Hasan Usta namındaki kişi bir kuruş eksik olarak kurula iki tane numune sunmuştur. Ancak gösterdiği numuneler uygun bulunmadığından müracaatı iptal edilmiştir.²⁸⁰ Bunun üzerine Antalya ahalisinden olan ekmekçi Ali Usta'ya ihalesi yürütülen eksik hapishane erzaklarının karşılanması hakkında, yapılan oylamada çoğunluk elde edilemeyince, eski açık ihale yöntemine geri dönülmesi kararı verilmiştir. Bunun üzerine Kaymakamlığın da onayı ile ihalenin Ali Usta'ya verilmesi kararı alınmıştır.²⁸¹

Ekmek müteahhitlerinin devletten alacaklarını tahsil edemedikleri durumlarda yok değildir. Bazı müteahhitleri iflasın eşiğine bazılarını ise isyana sürükleyen bu duruma, yine maddi imkansızlıklar sebep olmaktadır. Antalya hapishanesi müteahhidi üç aydır alacağını bir türlü tahsil edememiştir. Alacağının ödenmemesi karşısında tayinatın kesileceği ve devlet açısından utanç verici bir durum teşkil edeceğinden, alacağı olan otuz iki bin sekiz yüz kuruşun taraflarına ödenmesi gerektiği konusunu Teke Mutasarrıfı Kemal Bey, Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.²⁸² Aradan bir hafta geçmesine rağmen bu konuyla alakalı herhangi bir ilerleme sağlanamayınca, Mutasarrıf Kemal Bey bu sefer devletin Telgraf Dairesi'ne bir telgraf göndererek, 1913 (1329) senesi hapishane müteahhidinin tayinat borçlarını da içine alan hakkının ödenmesini emrinin seri bir şekilde verilmesini talep etmiştir.²⁸³ Ertesi gün Maliye Nezareti'nin, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, Antalya hapishane ekmek müteahhidi Hüseyin

²⁷⁹ BOA.DH.MB.HPS.63/23.Lef.5 21 Zilkade 1335 (8 Eylül 1917)

²⁸⁰ BOA.DH.MB.HPS.81/32.Lef.1 24 Muharrem 1338 (19 Ekim 1919)

²⁸¹ BOA.DH.MB.HPS.81/32.Lef.2 28 Rebiülevvel 1338 (21 Aralık 1919)

²⁸² BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.3 30 Recep 1332 (24 Haziran 1914) / BOA.DH.MB.HPS.57/57. Lef.1 30 Recep 1332 (24 Haziran 1914)

²⁸³ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.7 7 Şaban 1332 (1 Temmuz 1914)

Efendi'nin, sadece geçen sene hapishaneye verdiği tayinat bedelinden alacaklı olduğu yirmi dokuz bin kuruşun ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu hususta bahsedilen tutarın, içinde bulunulan sene zarfında hala ödemesi yapılmamış ise kurallara uygun bir biçimde Nezaret Muhasebesi'nce önceki tarihe ait tayinatını ve mağduriyetini gidermek maksatlı fazladan para verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁸⁴ Birkaç gün sonra müteahhidin geçen yıldan alacağına ait bir borç ilmühaberi Dahiliye Nezareti'nden Teke Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir.²⁸⁵ Aynı gün 5 Temmuz Pazar günü, Antalya hapishanesi ekmek müteahhidi Hacı Mansurzade Hüseyin Efendi isimli kişi, hem Dahiliye hem de Maliye Nezareti'ne, mağduriyetini anlatan yazı göndermiştir. Yazının içeriği birebir şu şekildedir:

*“Kulunuz Antalya sancağı hapishanesinin ekmek müteahhididir. 1923 (1329) senesi Kanun-ı Sani ve Şubat aylarının ekmek bedelleri olan, yirmi bin iki yüz kırk beş kuruş alacağımın, şahsıma ödenmesinden dolayı müracaatım üzerine, Maliye Nezareti'nden paranın olmadığı bahane edilmiş ve ödeme yapılmamıştır. Ancak ısrarımı devam ettirmem sonucunda, mecburiyetten Maliye Nezareti'nce bir borç defteri talep edilmiştir. Bu talep üzerine, Antalya Muhasebeciliği'nden 10 Mayıs 1914 (14 Cemaziyelahir 1332) tarihinde gerekli defter gönderildiği halde, para hala gönderilmemiş ve üstüne üstlük alacağım da verilmemiştir. Un tüccarına olan borcumu ödeyemediğimden, tüccar tarafından sürekli sıkıştırılmaktayım. Bu durumdan kurtulmak için mecburiyetten İstanbul'a gelmek zorunda kaldım. Lütfen merhamet edin ve alacağımın şahsıma verilmesi için emir buyurun. Adalet namına yalvarırım ”*²⁸⁶

8 Temmuz 1914 (14 Şaban 1332) tarihinde 1913 (1329) senesi hapishanenin tayinat borç bedeli yirmi üç bin sekiz yüz yetmiş dokuz kuruş yirmi beş paradır. 7 Temmuz 1914 (13 Şaban 1332) tarihli ve iki yüz kırk bir adetli borç ilmühaberi Muhasebe Müdüriyetine sunulmuştur. Müteahhidin sızlanmasına son verilmesi için gerekli paranın süratle gönderilmesi gerektiği Teke Mutasarrıflığı'nca, Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.²⁸⁷

Antalya hapishanesi tayinat müteahhidi olan Hüseyin Mansur imzalı çekilen telgrafnamede, 1913 yılına ait alacağının ödenmesini talep etmiş olmasına rağmen

²⁸⁴ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.6 8 Şaban 1332 (2 Temmuz 1914)

²⁸⁵ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.4 11 Şaban 1332 (5 Temmuz 1914)

²⁸⁶ Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazı: BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.9 11 Şaban 1332 (5 Temmuz 1914); Maliye Nezaretine Gönderdiği yazı: BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.10 11 Şaban 1332 (5 Temmuz 1914)

²⁸⁷ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.11 14 Şaban 1332 (8 Temmuz 1914)

herhangi bir ödeme yapılmamıştır. Bunun sebebi Teke muhasebesinden sorulmuştur. Cevap olarak gelen 142 numaralı ve 24 Mayıs 1914 (28 Cemaziyelahir 1332) tarihli yazıda, gelen havale lüzumlu görülmediğinden (adem-i kifayesi) dolayı Hüseyin Mansur'un alacağı olan yirmi bin üç yüz otuz dört kuruşun ödenemediği bildirilmiştir. Müteahhidin, alacağının araştırılmamasından dolayı geciktirilmesi, devletin şeref ve itibarını zedelemiştir. Bir daha bu tarz olayların olmasına meydan bırakılmaması için daha dikkatli olunması gerekmektedir. Bu yüzden bundan sonra tamamen üreten müteahhitlerle anlaşma yapılacağı yönünde karar alındığını, Maliye Nezareti'nin, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıdan öğrenilmektedir.²⁸⁸

11 Temmuz 1914 (17 Şaban 1332) tarihinde Maliye Nezareti'nce, müteahhidin alacağı miktarı kapsayan borç ilmühaberi Teke Mutasarrıflığı'ndan istenmiştir. Beklenen ilmühaberin gelmesiyle gereken işlemler başlatılacaktır.²⁸⁹ Ancak Hüseyin Mansur'un alacağını karşılayacak ödenek olmadığından, kişiyi daha fazla mağdur etmemek için bazı tedbirler alınması gerektiği Dahiliye Nezareti'nce bildirilmiştir.²⁹⁰

Antalya hapishanesi ekmek müteahhidi Hüseyin Mansur'un aynı günlerde Dahiliye ve Maliye Nezaretine gönderdiği yazının üstünden elli dört gün geçmiş olmasına rağmen ne net bir cevap alabilmiş ne de alacağı olan parayı tahsil edebilmiştir. Bu yüzden son bir kere daha şansını denemek için bu sefer de padişaha bir yazı göndermiştir:

*“Kulunuz, 1913 (1329) senesinde Antalya hapishanesine ekmek vermiş bir müteahhidim. 15 Ocak 1914 (17 Safer 1332) ve 15 Şubat 1914 (19 Rebiülevvel 1332) aylarından alacağım bulunan yirmi küsur bin kuruşun tarafıma ödenmediğinden defalarca mağdur oldum. 1914 (1330) senesi gelirlerinden verilmek üzere talepte bulundum. Sunulan ilmühaber 7 Temmuz 1914 (13 Şaban 1332) tarihinde gönderildiği halde hala alacağım tarafıma gönderilmemiştir. Bu yüzden Antalya un tüccarına borçlu bulunmaktayım. Sermayem olmadığından kazancımdan mahrum kaldım. Paramın gönderilmesi veyahut un tüccarına olan borcumun ödenmesi yoluyla alacağımın karşılanması ve gerekenin yapılmasını istiyorum.”*²⁹¹

3 Eylül 1914 (12 Şevval 1332) tarihinde hapishane İdaresi Müdüriyeti'ne gelen borç ilmühaberi üzerine, muhasebece muameleler başlamış ise de müteahhidin

²⁸⁸ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.12 15 Şaban 1332 (9 Temmuz 1914)

²⁸⁹ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.12 17 Şaban 1332 (11 Temmuz 1914)

²⁹⁰ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.17 21 Ramazan 1332 (13 Ağustos 1914)

²⁹¹ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.19 7 Şevval 1332 (29 Ağustos 1914)

alacağının ödenmesi şimdilik ertelenmiştir. Bunun yanında tayinat ve tedaviler (ilaç kullanımı) vs. gibi suçluların ihtiyaçları olduğundan bu eksikler Maliye Nezareti'nden karşılanması rica olunmuştur.²⁹²

1915 yılında Teke Mutasarrıfı, Dahiliye Nezareti'ne yeniden bir yazı göndererek, Mansurzade Hüseyin Efendi'nin çok zor durumda olduğu ve alacağının biran evvel gönderilmesini talep etmiştir.²⁹³ 6 Nisan'da Dahiliye Nezaretinin, Teke Mutasarrıflığa gönderdiği cevap niteliğindeki yazıda ise ekmek müteahhidinin alacağı olan miktarın 1913 senesine ait olduğunu ve bu gibi alacaklılara Maliye Nezareti'nden gelecek onay üzerine ödeme yapılacağı ifade edilmiştir.²⁹⁴

Ekmek Müteahhidi Mansurzade Hüseyin Efendi'nin alacağı ne tarafına ödenmiş, ne de var olan borçlarına karşılık getirilmiştir. Aradan aylar geçmesine rağmen bir türlü çözüme ulaştırılamamıştır. Bunun için Hüseyin Mansur'un mağduriyeti devam etmektedir. Alacak tutarı için borç ilmühaberinin 7 Temmuz 1914 (13 Şaban 1332) tarihinde, Muhasebe Müdüriyeti'nden gönderildiği halde, paranın henüz gelmediğini ifade eden Teke Mutasarrıfı Cavid Bey, gerekli ödememin yapılması konusunda Dahiliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir.²⁹⁵

Mutasarrıf Cavid Bey, Eylül'ün son günlerinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıdan bir cevap alamayınca, Dahiliye Nezareti'ne yeniden bir telgraf göndermiştir. Telgrafta 1 Ekim 1914 (11 Zilkade 1332) tarihinde yüz seksen sekiz hapisane için istenilen tayinatı içine alan ve henüz gönderilmediği gibi gönderileceğine dair bir cevabında olmadığından dolayı merkezdeki müteahhitlerin sızlandığını ve kaza hapishanelerinin de müracaatları uzayıp gittiğinden, gerekli paranın süratle gönderilmesi gerektiğinin altını tekrar çizmiştir.²⁹⁶

Benzer durum 12 Ocak 1915 (25 Safer 1333) tarihinde gerçekleşmiştir. Hapishanenin havalename teminatı olmadığından, merkeze bağlı hapishanelerde ekmek müteahhitleri alacaklarını karşılayamadıkça, hapishaneye ekmek vermeyeceklerini açıklamışlardır. Hapishaneye tekrar ekmek gönderilmesi ve mahkumların aç kalmamaları için talep edilen dört yüz kırk sekiz bin kuruşun seri bir şekilde

²⁹² BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.18.02 12 Şevval 1332 (3 Eylül 1914)

²⁹³ BOA.DH.MB.HPS.57/57. Lef.3 3 Recep 1333 (17 Mayıs 1915)

²⁹⁴ BOA.DH.MB.HPS.57/57. Lef.2 23 Recep 1333 (6 Haziran 1915)

²⁹⁵ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.20 11 Zilkade 1333 (20 Eylül 1915)

²⁹⁶ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.21 22 Zilkade 1332 (12 Ekim 1914)

gönderilmesi gerektiği Teke Mutasarrıfı Cemal Bey tarafından, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta ifade edilmiştir.²⁹⁷ Gönderdiği telgraftan bir sonuç alamayan Teke Mutasarrıfı Cemal Bey, bu sefer Devlet-i Aliyye'ye bir telgraf göndermiştir. Telgrafta müteahhidin hapishaneye erzak vermeyi kestiğini ve alacağını alamadığından dolayı sürekli sızlandığını, bunların son bulması için dört yüz kırk sekiz bin kuruşun ödenmesi gerektiği talebinde bulunmuştur.²⁹⁸ Devam eden süre zarfında Cemal Bey, Teke sancağının erzak giderleri için dört bin altı yüz, tedaviler için üç bin dokuz yüz ve küçük giderler için de on iki bin yedi yüz elli kuruş paraya ihtiyaç duyduğunu, Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.²⁹⁹ Ancak beklenen erzak parası gelmediğinden mahkumların iâşe meselesi bir türlü çözüme ulaşmamıştır, Mutasarrıf Cemal Bey, gereğinin yapılması konusunda Dahiliye Nezareti'ne bir kez daha telgraf göndermiştir.³⁰⁰ Ancak bu meselenin ne gibi bir sonuca bağlandığı konusunda bir kaynağa ulaşamadık.

Osmanlı hapishanelerinde mahkumların tayinat ihtiyaçları kadar, mualecat yani tedavilerde kullanılan ilaç ihtiyaçları da yeterince önem teşkil ediyordu. Sağlıksız bir ortamda yaşayan mahkumlar sık sık hasta olduklarından, eczane kurumuna da ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu önemli kurum 19. yüzyıldan itibaren müstakil eczaneler şeklinde açılmaya başlanmıştır. Başta İstanbul olmak üzere, vilayet merkezlerinde açılan ve ilerleyen zamanlarda yaygın hale gelen eczaneler genellikle ecnebler³⁰¹ veya Müslüman halk tarafından çalıştırılıyordu.³⁰² Bundan önceki dönemde, hekimler, cerrahlar ve kehhaller (göz hastalıklarını tedavi eden kişiler) tarafından yapılan ilaçlar genellikle ya satılır ya da darüşşifalarda kullanılırdı.³⁰³

5 Temmuz 1914 (11 Şaban 1332) tarihinde Antalya'daki belediye eczanesinde maddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Eczane için ayrılan sermayenin yetersiz olduğundan,

²⁹⁷ BOA.DH.MB.HPS.68/78.Lef.6 25 Safer 1333 (12 Ocak 1915)

²⁹⁸ BOA.DH.MB.HPS.68/78.Lef.4 17 Cemaziyelevvel 1335 (11 Mart 1917)

²⁹⁹ BOA.DH.MB.HPS.68/78.Lef.5 (Tarih okunamaz vaziyette olduğundan çevirisini yapamadık)

³⁰⁰ BOA.DH.MB.HPS.68/78.Lef.7 28 Cemaziyelevvel 1338 (18 Şubat 1920)

³⁰¹ Bunlardan bir tanesi İtalyan uyruklu eczacı Noel Canzuch tarafından 1833 yılında Beyoğlu'nda açıldığı belirtilen İngiliz Eczanesi, hem İstanbul'un ilk eczanelerinden biri hem de Osmanlı devri hazır ilaç yapıcılığının öncüsü olması nedeniyle Türk eczacılık tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu eczane 1965 yılına kadar hizmet vermiştir. Daha detaylı bir bilgi için bkz: Halil Tekiner, "Osmanlı Eczacılığında Bir Kilometre Taşı: İngiliz Eczanesi, İstanbul", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.11, S.1-2 (2010): 259-272.

³⁰² İsmail Yaşayanlar, "Osmanlı Bursa'sında Eczaneler, Eczacılar ve Ecza Tüccarları (1861-1919)", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.17, S28 (2015): 115.

³⁰³ Nuran Yıldırım, "Osmanlı Eczacılığı'nın Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.11, S.1-2 (2010): 273.

sancak hapishanesinden 1913 (1331) senesinde belediye eczanesine verilen, bin sekiz yüz otuz altı kuruş otuz paranın kazançlardan geri kalanlarla ödenmesi Belediyece istenmektedir. 1913 (1331) senesine ait olan borç, muhasebeci borç defterine kaydedildiğinden bu tutar için süratle paranın gönderilmesi konusunda Teke Mutasarrıflığı, Maliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir.³⁰⁴

1913 (1331) senesinde Sancak hapishanesindeki hastaneye belediye eczanesinden bazı ilaçlar verilmiştir. Bunların tutarlarına dair, Teke Mutasarrıflığı'ndan gelen yazı nezarete sunulmuştur.³⁰⁵

2.5. ANTALYA HAPİSHANESİNİN YÖNETİMİ

Hapishanelerde, memur ve ücretli çalışarak hizmette bulunanların kadrolarının açılması ve görevli kılınması, vilayetler kanununun 10. Maddesinde ifade edilmektedir. Kaymakam ve mutasarrıflarca seçilen çalışanlar, valilik makamınca tasdik edildikten sonra göreve başlamaktadır.³⁰⁶

1880 tarihi nizamnamenin 9. maddesince, Osmanlı hapishane ve tevkifhane görevlileri, gereğine göre bir müdür, bir başkatip, bir sergardıyan (başgardıyan), yeterince gardıyan, doktor, çamaşırcı, hastane hademesi ve her hapishane için aşçı, imam ve Müslüman olmayan mahkumlar için de rahip ile kadın hapishaneleri için de kadın gardıyanlar bulunması gerekmektedir.³⁰⁷

Hapishane çalışanının, güçlü, kuvvetli, becerikli ve ehil (yabancı) olmayan kimselerden seçilmesi, yönetim işleri ve emniyet konusunda çeşitli sorunlara sebebiyet verdiğinden, bir kurul meydana getirmesine karar verilmiştir. Personel seçimlerinde gerektiği kadar özen gösterilmemesi bu mevzunun yeniden tetkik edilmesine sebep olmuştur. Kurul, “işe güce yaramayan”, “güvenilir ve dürüst olmayan” görevlileri hemen belirleyerek işine son vermiştir. Görevleri nihayete erdirilen kimselerin yerine alınacak olan müdür, memur, katip ve gardıyanların imtihan sonucuna göre seçileceği

³⁰⁴ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.15-16 11 Şaban 1332 (5 Temmuz 1914)

³⁰⁵ BOA.DH.MB.HPS.57/1. Lef.18 25 Ramazan 1332 (17 Ağustos 1914)

³⁰⁶ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 152.

³⁰⁷ Kuru, *Sinop Hapishanesi*, 15; Güneş, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi*, 270-271; Emine Gümüşsoy, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.20 (2014): 238.

duyurulmuştur. Memur, gardiyan vs. gibi personel seçimi konusunda bazı ölçütler, 1912 tarihli Nizamname’de bildirilmiştir.³⁰⁸

Antalya hapishanesi görevlileri ise, belgelerden tespit edildiği kadarıyla bir müdür, başgardiyan, gardiyanlar ve katip ile hapishanenin güvenliğinden sorumlu zaptiyelerden oluşmaktadır. Antalya Hapishanesi yönetim kadrosuyla ilgili arşiv vesikaları oldukça sınırlıdır. Hapishane görevlileri ile ilgili olarak belgelerde çok fazla bilgi olmamakla beraber, izahat varakalarından ve tayin olaylarını konu edinen belgelerden bazı bilgiler elde edebilmekteyiz.

2.5.1. Hapishane Müdürü

Hapishanenin hiyerarşik yapısının en üstünde müdür bulunmaktadır. Müdürler 1870 yılında kurulan Adliye Nezareti’ne bağlı olarak çalışsalar da, taşradaki müdürler vali ve mutasarrıf tarafından atanmaktadırlar. Bu atama için yoğun bir bilgi birikimine ve beceriye sahip olmalarına gerek yoktur. Sadece devletin herhangi bir yerinde memuriyette bulunmak yeterliydi.³⁰⁹ Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı zamanında, 4 Ocak 1912’de yayınlanan bir genelgede, hapishaneye atanacak müdürlere sınav zorunluluğu getirilmiştir. Böylece az da olsa ceza kanunlarına hakim olmaları beklenmektedir.³¹⁰

1880 Nizamnamesine göre hapishane müdürünün görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz; hapishanenin asayişini ve düzenini sağlamak, tayinatlara dair onaylanmış olan anlaşmaların gerçekleştirilmesi, mahkumlar arasından hapishane hizmetinde kullanılabilecek olanların seçilmesi, bunların hapishaneye giriş ve çıkış kayıtlarının kaydedildiği belgeyi incelemek, yasa ve kurallar gereğince mahkumların sınıflarının kararlaştırılması ve mahkumların kaleme aldığı tüm mektupları inceleyip gönderilmesidir. Ancak hapishanede müdür olmadığında bu görevlerin hepsini başgardiyan icra etmektedir.³¹¹

Hapishane müdürlerinin bulundukları makamı bazen kötüye kullandığı ve kendi çıkarlarını düşündükleri dönemler de yok değildir. Hapishanedeki diğer

³⁰⁸ Şen, *Osmanlı’da Mahkum Olmak*, 152-153.

³⁰⁹ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 33.

³¹⁰ Adak, *19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler*, 81.

³¹¹ Bozkurt, *20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesi*, 271.

görevlilerle mahkumlar üzerinde baskı kurup usulsüz bazı davranışlarda bulunmuşlardır. İstanbul'daki Umumi Hapishane'yi 1881 yılının Ağustos ayında bizzat denetleyen Sadrazam Said Paşa'nın, padişaha sunduğu rapor son derece ilginç tespitler içermektedir. Bu raporda hapishane müdürü ile alakalı olaylar da mevcuttur. Umumi Hapishane'de mahkumlara ait kayıtların tutulduğu defterleri görmek isteyen Said Paşa, incelemelerinin sonunda defterlerin olması gerektiği gibi tutulmadığının farkına varmıştır. Bunun üzerine, bu kayıtları tutmakta görevli olan memuru çağırtmış ve bunun sebebini sormuştur. Kendisinin katip olmadığını, ırza tecavüz suçundan üç sene hapis cezası almış bir tıbbiye öğrencisi olduğunu ve bu işi yapacak kimse olmadığından kendisinin üstlendiğini, Said Paşa'ya açıkça ifade etmiştir. Bu duruma sinirlenen Sadrazam, ikinci katiple görüşmek isteyince, bu sefer de karşısına birinci katip olarak gösterilen kişiden farksız bir kimse çıkmıştır. Sadrazamın yaptırdığı araştırmalar neticesinde, işin ucunun hapishane müdürüne kadar gittiği anlaşılmıştır. Denetimin yapıldığı gün, katipler hapishanede görevlerinin başında olmadıklarından, bu durumu örtbas etmek isteyen hapishane müdürü, katiplerin yerine okuma yazmayı bilen mahkumları katip olarak göstermiştir. Bu olay üzerine Sadrazamın padişahlığa arz ettiği ilk teklif, şuan görevli olan müdür, memur ve katiplerin süratle görevlerinden alınarak yerlerine yeni memurların atanması olmuştur. Ancak Sadrazamın bu teklifi onaylanmamış ve hapishane müdürü Alaybeyi Ali Bey bir süre daha görevine devam etmiştir. Ancak iki sene sonra hapishanede meydana gelen kavganın altından yine hapishane müdürü Ali Bey çıkmıştır. Mahkumlardan rüşvet aldığı ve vermeyenleri tehdit ettiği yönünde ifadeler mevcuttur. Bu konuda yazılan şikayet dilekçelerini de masasında tutmak suretiyle üst makamlara duyurmamış ve dilekçeleri yazan mahkumları da taşra hapishanelerine göndermiştir. Fakat bu olay da Ali Bey'i koltuğundan edememiştir. Üç yıl sonra hapishane başkatibi Rüstem Efendi tarafından yapılan ihbar üzerine, Ali Bey hakkında soruşturma başlatılmıştır. Başta Rüstem Bey olmak üzere, diğer kimselerin ifadelerine göre, Ali Bey kimi katiller ve kürek mahkumu kişileri, ihtiyaçlarını gidermeleri için (eşya-malzeme) yanlarında bir gardiyanla dışarı çıkmalarına izin vermektedir. Bu kimseler çarşıda iki üç saat dolaşıp tekrar hapishaneye geliyorlardı. Hatta bazılarının evlerine dahi gidip geldikleri ifade edilmiştir. Bu durumu hapishane ikinci katibi Muhiddin Efendi de doğrulamıştır. Müdürün görevine başladığı günden beri, rüşvet almaya devam ettiği ve bunun için ilginç işkence yöntemlerine de

başvurduğu ifade edilmiştir. (Ayakları demirle bağlanan mahkumlar, müdürün istediği parayı verene kadar köpeklerin dahi kalmayacağı bir ortamda tutuluyorlardı.) Bunun yanında, dışarıdan hapishaneye yiyecek getiren yoğurtçu, yemişçi, sebzeçi ve turşucu esnafını dahi haraca bağlamıştı. Fakat başkatip Rüstem Bey'in, Ali Bey'e yönelttiği en ağır suçlama ise çocuk mahkumlar arasından “*en parlaklarının*” seçilerek kalem odasına kapatılmak suretiyle, burada onlara Ali Bey tarafından cinsi tacizde bulunulmasıydı. (27 Aralık 1884) Tüm bunlara daha fazla dayanamayan Ali Bey istifa etmiştir. Resmi yazışmalarda kendi isteği neticesinde görevinden ayrıldığı izlenimi verilen Ali Bey hakkında, her nedense bir ceza davası açılmamıştır.³¹²

Antalya hapishanesinde görev yapan müdürlerle ilgili sadece tayin meseleleri ile alakalı belgeler mevcuttur. Bu belgelerden ilki 10 Ekim 1890 tarihine aittir. Buna göre, Adana hapishanesinde görev yaptığı sırada istifa ederek, hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a gitmiş olan Batumlu Hasan Efendi, bu sefer Antalya Hapishanesine tayin edilmiştir.³¹³ 1912 yılına ait belge de ise hapishane müdürlüğüne bu sefer İbrahim Efendi'nin tayin edildiği ifade edilmiştir.³¹⁴

1919 yılında Antalya hapishanesi yönetim kadrosunda, müdür Hasan Hilmi, başgardıyan Kamil, gardıyanlar Hamdi, Ali ve Abdülkadir ve kadınlar hapishanesi gardıyanı Şaban Efendi bulunmaktadır. Bu kimseler, hapishanenin emir ve idaresi, emniyet ve asayişinin yanında, mahkumların beslenmeleri, hastalıkları ve tedavileri hususunda kayıtsız bir tutum sergilemişlerdir. Tutuklular tarafından yapılan nevale (yiyecek) şikayetleri üzerine, 1914 tarihli emirname hükümlerine uymadıklarından dolayı görevlerinden alınmaları ve yerine yeni memurların tayin edilmeleri kararına varılmıştır. İyi hali ve görevini layığıyla yerine getirmesinden dolayı, sadece hapishane katibi Hafız Ali Rıza Efendi'nin işine devam etmesine izin verilmiştir. Bununla birlikte görevinden alınan kişilerin yerine, gerekli vasıfları elinde bulunduran, iyi hal ve ahlak ile donatılmış kimseler arasından yeni memurlar seçilecektir. Bu nitelikleri taşıdığını düşünen kişilerin Hapishane Muayene Komisyonu'na müracaat etmeleri gerektiği ve bunun komisyonun ilanıyla duyurulduğunu Adliye Nezareti'nin, Müdde-i Umumi'ye gönderdiği yazıda görmekteyiz.

³¹² Yıldız, *Mapusane*, 315-321.

³¹³ BOA.DH.MKT.1779/93.Lef.1 27 Rebiülevvel 1308 (10 Ekim 1890)

³¹⁴ BOA.DH.MB.HPS.M.3/31.Lef.1 29 Rebiülevvel 1330 (18 Mart 1912)

Adliye Nezareti'nin bir gün sonra Teke Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazı da içerik bakımından aynı olmakla beraber, bunun yanında Jandarma Kumandanlığı'nın hapishane müdürü Hasan Hilmi Efendi'ye sözlü olarak yaptığı, hapishane ve tevkifhanelerin anahtarlarının teslimine yönelik uyarıya, müdürün itiraz ederek karşı geldiği bildirilmiştir. Bunun üzerine hapishane idaresince yapılacak yolsuzluklara meydan verilmemek üzere katip Hafız Ali Rıza Efendi'nin ve müdür Hasan Hilmi Efendi'nin gardiyanlarla beraber hapishaneyi terk edip, yeni memurların tayin edilesiye kadar hapishane idaresi jandarmaya bırakılması istenmektedir. Aksi halde hapishanede meydana gelecek uygunsuzluklardan komisyonun hiçbir şekilde mesuliyet kabul etmeyeceği ifade edilmiştir.³¹⁵

17 Ağustos 1919 tarihinde İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumisi olan Vasfi Bey'in, bu konuyla ilgili Adliye Nezareti'ne gönderdiği yazı şu şekildedir:³¹⁶

“Hapishane memurları ve çalışanları hakkında şimdiye kadar devam eden şikayetler üzerine, öncelikle ikisi evraklarıyla birlikte Devlet-i Aliyye'ye takdim edilmiştir. Diğer birisi de müfettişliğe verilerek savcılığa gönderilmiştir. Yapılan soruşturmada adı geçen memurların tutuklulardan para vs. aldıkları ortaya çıkmıştır. Müdürün kötü idaresi, tutukluların birbirlerini darp edip, yaralamak suretiyle birtakım uygunsuzlukların meydana gelmesine ortam hazırlamıştır. İlk olarak İstinaf Mahkemesinde davaları yürütülmüş ve burada haklarında ilginç bilgiler ortaya çıkmıştır. Meydana gelen uygunsuz davranışları, müdürün ihbar etmediği ve özel odabaşı denilen birtakım canilerin tutukluları darp edip, işkence yapmak suretiyle tehditte bulunup para talep ettikleri gibi. Müdür ve memurlar bu duruma şahitlik ettikleri halde kayıtsız kalıp mani olmamışlardır. 9 Temmuz 1919 tarihli ve elli altı numaralı yazı ile Devlet-i Aliyye'ye takdim edilen evrakın içindeki bilgilerden anlaşıldığı üzere, adı geçen müdürün bu hususta ilgisiz kalmasının ve idaresizliğinin nedeni sorulduğunda “Ne bileyim” diyerek beceriksizliğini dile getirmiştir. Soruşturmalar neticesinde; başgardiyanın hemşehrisi olan ve filan ve filan memurlara güvendiğinden dolayı çıkar elde edeceğinden, tutukluları daima tehdit adlinda bulundurarak, yasaya aykırı hareketlerde bulunduğunu, gardiyanların beceriksiz ve miskin olduğu, tekrar yapılan ikazlara rağmen, hapishane ve tevkifhanede tutuklu mahkumların karışık bir halde aynı ortamda bulundurulduğu ve bazılarının taraf tutarcasına yukarıdaki odalara alındığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı hapishanenin kontrol edilmesine karar verilmiş ve hiç kimse ile ilişkisi olmayan kişilerin tutuklular ile görüştürüldüğü ortaya çıkmıştır. Sonradan anlaşıldığına göre müdürün polislikten kaydı silinerek, ruhsatlı çalışma kararı bulunmadığı

³¹⁵ BOA.DH.MB.HPS.163/83.Lef.1 17 Zilkade 1337 (14 Ağustos 1919)/Lef.2 18 Zilkade 1337 (15 Ağustos 1919)

³¹⁶ BOA.DH.MB.HPS.163/83.Lef.2 20 Zilkade 13037 (17 Ağustos 1919)

ve bir seneye mahkum edildiği anlaşılmıştır. Hapishanenin kurtuluşu, hapishanenin ve memurların yenilenmesine bağlıdır. Memurların görevlerine devam etmeleri adliyenin namusunun lekelenmesine sebep olacaktır. Bu durumun da pek hoşnut olunmayan muamelelere ortam hazırlayacağından, bunun için durumun ayrıntılı bir şekilde açıklanması gerekli bulunmuştur. Suretleri sunulan iki takım evrak soruşturması ile hala sonuçlanmayan biri Jandarma Kumandanlığı diğeri de Polis Komiserliği'nde mevcut bulunan anlayışın nihayete erdirilmesi gerekir. İstenilen özellikleri taşıyan memurların seçilmesine kadar, hapishaneyi jandarmanın idare etmesine karar verilmiştir. Gerekenin yerine getirilmesi padişaha bağlı olduğu maruzatıyla mutasarrıflık makamına takdim olunur.”

Bunun üzerine Adliye Mezaheb Nezareti, Antalya İstinaf Müdde-i Umumisi'ne cevap niteliğinde bir yazı göndermiştir. Bu yazı da, mahkeme ve hapishane hakkında kesin güveni sağlayacak çareler aramaktan, yerel hükümetin biran hali kalmadığının altını çizerek, hapishane için yeni memurların seçilip, tayin edilmeleri için bir takım şartlara tabi tutulmak suretiyle, niteliklerine göre karar verilip doğru bir seçim yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu işi, her ay hapishanelerin teftişi için görevlendirilmiş olan, komisyona bırakılması daha mantıklı olacaktır. Fakat üç ay öncesine kadar komisyonun bilgisi haricinde hapishane müdürünün polislikten kaydı silinmiştir. Bir sene hapse mahkum edilen Hasan Hilmi Bey, doğrudan doğruya mutasarrıflıkça seçilerek tayin edilmiştir. Aynı şekilde diğer hapishane çalışanlarının da talep edilen şartları taşımayan, kimin nesi olduğu bilinmeyen kimselerden olduğu ortaya çıkmıştır. Müdür ve başgardıyan hakkında defalarca yapılan şikayetler, aslında hapishane içinde bir takım uygunsuzlukların olduğunu açıkça anlatmaktadır. Müdür ve gardıyanların güvenilir kimselerden olmadıklarından dolayı, katibin dışındakilerin memuriyetlerine son verilmesi komisyonca kararlaştırılmış iken, mutasarrıflık tarafından bu duruma müdahale edilmiştir. Gerekçe olarak ise bu kimselerin idare memurlarından olduklarından dolayı, haklarında soruşturma-araştırma yapılması ve bunu yanında işten uzaklaştırılmaları da ihlal edilmiştir. Böylece komisyonun çalışmasını sonuçsuz bırakıp, usulsüzlük yapıp işinden ihraç edilen memurlar hala görevlerine devam ettirilmektedir. Halbuki Vilayet Nizamnamesi'nin üçüncü maddesinde, memurların hapishane içi durumlarını her ay komisyona bildirmesi gerektiği yer almaktaydı. Ancak bu durum yerine getirilmemiştir. Bundan sonra bu gibi usulsüzlüklerin olmaması için gerekli tedbirlerin alınıp, kontrollerinin düzenli bir şekilde yapılması ve yaşanan olaylardan ders alınması gerekmektedir. Aksi halde birçok

aksilikler meydana gelmekte, bu gibi durumlarda hapishanenin itibarını zedelemektedir.³¹⁷

1914 yılına gelindiğine, hapishane memurlarının maaşlarının ödenmesinde bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Bunun sebebi de 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği maddi sıkıntılar ve çoğu devlet memurunun görevini bırakıp cepheye gitmesi olmuştur. Bu durum üzerine Mehmet Reşat silahaltına alınan memurların maaşlarına dair sekiz maddelik bir kanun kaleme almış ve genel meclis toplantısında bu kanun tasarısının şimdilik hükmü geçen kanunlar arasına eklenmesini istemiştir. Kanun maddeleri şu şekildedir:

Birinci Madde: Memur ve katiplerin, askeri hizmet esnasında kendi istekleri doğrultusunda, yerlerinden ayrıldıkları tarihten itibaren işinden kovulmuş sayılacaklardır. Asker olarak hizmetlerini tamamladıktan sonra ise önceki memuriyetine eşdeğer olarak ilk açılacak memuriyetlere tercih haklarını kullanarak tayin edileceklerdir.

İkinci Madde: Genellikle memurlar, katipler veya tımarlı askerleri yetiştirmek amacıyla olmayıp silahaltına alınanlar, ortak vazifeyi gören herkes, izinli sayılarak üç yüz kuruşa kadar olan maaşlarının üçte biri verilecektir.

Üçüncü Madde: Koruyuculuk yaptıkları sırada, yetiştirilmek için silahaltına alınan kişiler ve karşılığında para verip de altı ay talim için hizmet görenler ile bir seneliğine silah altına alınanlar izinli sayılacaklardır. Adı geçen sürelerle ait maaşları tam ödenecektir. Ancak yerlerine vekil tayin edildiyse, maaşlarının vekile verilen miktarından geri kalan kısmı kendilerine ödenecektir.

Dördüncü Madde: Koruyucu sınıfından olup vakti hazırda gönüllü olarak askeriye hizmetinde bulunanlar hakkında, birinci madde gereğince işlem yapılır. Seferberlik esnasında askeri hizmetinde bulunanlara ikinci madde gereğince maaşları verilecektir. Şöyle ki, bu kişiler memurluk görevlerini icra ederlerken işini terk edecek olurlarsa, haklarında birinci madde gereğince işlem yapılır.

Beşinci Madde: Resmi daireler ve belediyeden maaş alan, asker olmayıp memleket idaresi için çalışan doktor, veteriner ve eczacıların seferberlik sebebiyle görevleri geçici olarak askeri hizmete dönüştürülmesi gerekmektedir. Askeriye için

³¹⁷ BOA.DH.MB.HPS.163/83.Lef.3-4 26 Zilkade 13037 (23 Ağustos 1919)

hizmette bulunanların maaşlarından, asker olmayıp memleket idaresi için çalışanlara ayrılmış olan kişilerin maaşları daha fazla ise bu miktarın askere verilip memleket idaresi için çalışanların maaşları verilmemelidir. Eğer maaşları rütbeli askerlere göre daha az ise eksiği çalıştığı yerdeki maaşından tamamlanır.

Altıncı Madde: 19 Mart 1910 (7 Rebiülevvel 1328) tarihli nizamnamenin hükümleri duyurulmuştur.

Yedinci Madde: Bu kanun 14 Eylül 1914 (23 Şevval 1332) tarihinden itibaren geçerlidir.

Sekizinci Madde: Bu kanunun hükümlerini yerine getirmek için vekiller görevlendirilmiştir.³¹⁸

Aynı tarihlerde Antalya hapishanesi müdürü olan Süleyman Sırrı Efendi'nin Teke Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazı şu şekildedir:

“Kulunuz Antalya hapishanesi müdürü iken, pederimin geçen Balkan Muharebesi'nde şehit olması sebebi ile ailemize ait hakkımız olan paranın ödenmesi için 18 Temmuz 1914 (24 Şaban 1332) tarihinde bir aylık izinle İstanbul'da bulunduğum sırada hükümet tarafından seferberlik ilan edildi. 1303 İstanbul doğumlu olduğumdan dolayı, mecburen katıldım. Ancak silahaltında olduğumdan son iznimde memuriyet yerimi göremedim. Bu hususta Dahiliye Nezareti'ne sunduğum dilekçeyle durumumu bildirdim. Ancak dilekçeme henüz bir cevap verilmedi. Bunun yanı sıra bir de bakmakta mükellef olduğum bir ailem var ve onların ihtiyaçlarını karşılamam gerekiyor. Bunun için memuriyet dönemine ait maaşımın gönderilmesini de talep ettim. Ancak bir sonuç elde edemedim. Bu hususta memuriyet zamanı birikmiş maaşımın ödenmesi sonraya bırakılmaması ve mağduriyetimin giderilmesi için gerekli ödemelerin yapılmasını talep etmekteyim. Aynı zamanda memuriyetime geri döndüğümde, kanun hükümlerince işe başlama zamanıma kadar izinli olmama müsaade verilmesi konusunda istirham ederim”³¹⁹

(Yapılan araştırma neticesinde, dilekçenin sahibi Süleyman Sırrı Efendi'nin 28 Kasım 1914 (10 Muharrem 1333) tarihinden itibaren Galata Sanor Heyeti'nde çalışmaya başladığı görülmüştür.)

3 Ağustos 1914 tarihinde Süleyman Sırrı Efendi, asker olmayan memurların, üç gün içerisinde görev yerlerine gitmeleri gerektiği ve bunun için deniz ve kara yolu vasıtasının mevcut olmadığından kendi gibi birçok kişinin yaşadığı mağduriyeti

³¹⁸ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.2 15 Şevval 1332 (6 Eylül 1914)

³¹⁹ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.3-4 19 Şevval 1332 (10 Eylül 1914)

Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda ifade etmiştir.³²⁰ Ancak Süleyman Sırrı Efendinin yeni memuriyet yerine gitmesine askeriyece izin verilmemektedir. Eğer memuriyet yerine gidemezse görevinden alınacağı için gerekli izinlerin verilmesi gerektiği Teke Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir.³²¹

Sancaklarda hapishane müdürlerinin görevlerinden alınıp tayin edilmesi mutasarrıflara aittir. Süleyman Sırrı Efendi de eğer mutasarrıflıkça görevinden alınmışsa, görevden ayrılma tarihine kadar geçen zaman için maaş almayı hak etmiştir. Henüz görevinden alınmamışsa da, silahaltına alındığı tarihten itibaren, geçmiş zamana ait maaşlarının, memurların maaşlarına yönelik hazırlanan kanunun ikinci maddesine göre ödenmesi gerekmektedir.³²²

Dahiliye Nezareti 1303 doğumlu askerlerden olup, hala Galata Postanesi Sanor Müfettişliği'nde çalışan, Süleymaniye Taburu Dördüncü Bölüğü'nden Süleyman Sırrı Efendi'nin, hangi tarihlerde silah altına aldığına dair, Süleymaniye Askeri Şubesine bir yazı göndermiştir.³²³ İstanbul Askeri Şubesi, Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti'ne, Ahmet oğlu Süleyman'ın, 29 Kasım 1914 (11 Muharrem 1333) tarihinde silahaltına alındığını gönderdiği yazı da ifade etmiştir.³²⁴ Fakat bu sorunun nasıl sonuçlandığına dair bir bilgiye ulaşamadık.

2 Mart 1920 tarihinde başgardıyan Yaşar ve jandarma muhafaza askerlerinden olan Ali Rıza'nın görevlerinden uzaklaştırılmaları ile ilgili mahkeme kararı mevcuttur. Bu kararın aleyhinde Antalya hapishanesi müdüriyetinden verilen itirazname incelenmiştir. Mahkeme kararı sonucunda delil yetersizliğinden dolayı işlem yapılamamıştır.³²⁵

2.5.2. Gardiyanlar

Gardiyanlar hapishanenin emniyetini temin etmek ve mahkumlar ile idare arasındaki ilişkiyi kurmak görevini, 1880 Nizamnamesi ile teslim almışlardır. Nizamnameden önce ise gardiyanların vazifesi jandarma ve askerler tarafından

³²⁰ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.5 14 Zilkade 1332 (4 Ekim 1914)

³²¹ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.4 23 Zilkade 1332 (13 Ekim 1914)

³²² BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.3 26 Safer 1333 (13 Ocak 1915)

³²³ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.1 4 Rebiülevvel 1333 (20 Ocak 1915)

³²⁴ BOA.DH.MB.HPS.91/60.Lef.7 5 Rebiülevvel 1333 (21 Ocak 1915)

³²⁵ BOA.ŞD.21/47.Lef.3 11 Cemaziyelahir 1338 (2 Mart 1920)

yapılmaktaydı. Ancak, hapishanenin daha sistemli ve güvenli bir yer olması amacıyla yapılan bu değişikliğin ardından, hapishanenin iç işlerinin sorumluluğu gardiyanlara bırakılmıştır. Osmanlıdaki gardiyanlar, okumuş, bilgili ve bu işin eğitimini almış kişilerden ziyade, genellikle emekli olmuş zaptiye memurlarından veya hiçbir özelliği olmayan niteliksiz kişilerden meydana gelmektedir.³²⁶

Gardiyanlarla ilgili ilk düzenleme 6 Nisan 1876 tarihli Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi ile ortaya konulmuştur. Bu nizamnameye göre gardiyanlar, yirmi beş ila elli yaşları arasında, yasalara aykırı bir eylemde bulunmamış kişiler arasından, sınıf gözetmeksizin Osmanlı yurttaşları arasından, idare meclislerince yeterlilik ve yeteneklerine göre seçileceklerdir. Hapishanenin büyüklüğüne ve mahkumların yoğunluğuna göre de sayıları belirlenecektir. Nizamnamede yer alan bilgiler ışığında, görevleri de şu şekildedir; hapishanenin temizliğini yaparak, ortamın hijyenik olmasını sağlamak, mahkumların tayinatları olan ekmekleri dağıtmak, hapishanenin kışın ısıtılmasını sağlamak, mahkumların kandillerini yakmak, sularını getirmek, hastalanan mahkumlarla ilgilenmek ve ihtiyaçlarını sağlamak, son olarak da mahkumların yakışık almayan davranışlarına tanıklık ettiğinde, vakit kaybetmeden hapishane zabıtasına haber vermek şeklindedir. Gardiyanlar için hazırlanan ilk nizamnamenin kararları, 1880 Hapishaneler Nizamnamesi'nin tatbik edilmesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni nizamnameye göre; gardiyanların yaşı, yirmi beş ila kırk beş arasında olmaları ve bunun yanında okuma yazma bilmeleri gerekmektedir. Daha önce hapishane çalışanları arasında başgardiyanlık sıfatı yok iken, 1880 Nizamnamesi ile ilk defa oluşturulmuştur. Buna göre başgardiyanların da gardiyanlar gibi okuma yazma bilmelerinin yanında, hesap bilgisi de olması şarttı. Yaş aralığı otuz-elli olmalıdır. Başgardiyanlar, diğer gardiyanları teftiş edebileceği gibi müdürün hapishanede olmadığı süre zarfında izin isteyen gardiyanlara izin verme hakkına sahiptir. Yetki bakımından hapishane müdüründen sonra gelen başgardiyanın görevleri şu şekilde ifade edilmektedir; mahkumların vaziyetleri ve davranışlarındaki nizamı sağlamak, hapishane temizliği ve hapishaneye girip çıkan malların kaydını tutmak, mahkumların muhafaza edilecek eşyalarının hususi bir yerde tutulmasına özen göstermek, mahkumların başka yerlere

³²⁶ Kurtuluş Demirkol, "Edirne Vilayeti Örneğinde Osmanlı Hapishanesi Çalışanları", *Balkan araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.1 (2017): 80-81; Akbey, *19.Yüzyılın sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 37.

nakilleri esnasında kişisel eşyalarını ve davasının mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren belgenin özetini hazırlayarak sevk memuruna teslim etmektir.³²⁷

Tanzimat Fermanı'ndan 2. Meşrutiyet'e kadar hapishane görevlileri hem nitelik hem de nicelik yönünden yetersiz durumdaydı. Nitelik yönünden yetersiz oluşunun en önemli sebebi, gardiyan maaşları az olduğundan bu işe yeterlilik sahibi bireylerden talep olmamasıydı. Buna ek olarak kendilerine ait özel alanları da olmayan gardiyanların mahkumlarla aynı ortamı paylaşmalarının yanı sıra aynı yemekten de yemek zorundaydılar. Bu olumsuzluklardan ötürü gardiyanlık o dönem için pek cazip bir meslek değildi. Bu yüzden gardiyanlığa gerektiği kadar talep yoktu.³²⁸

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, hapishaneye herhangi bir konuda yararı olan personelin zaman zaman ödüllendirildiği de görülmektedir. 18 Mart 1900 tarihinde, Antalya hapishanesi başgardiyanı İsmail Ağa'nın hapishaneye yapmış olduğu olumlu yöndeki faaliyetlerinden dolayı iftihar madalyası ile ödüllendirilmiştir.³²⁹

1890 yılında Antalya hapishanesi başgardiyanlığı görevini Ali Ağa üstlenmektedir. Görevine devam ettiği sırada, Eylül ayında vefat etmiştir. Bunun üzerine, zevcesi Fatıma Zehra Hanım kendisine maaş bağlanması talebinde bulunmuş ve sadarete bu durum bildirilmiştir.³³⁰

2.5.3. Katipler

Katipler hapishane personeli arasında önemli bir yere sahiplerdir. 1880 Nizamnamesi'nde görevlerinden şu şekilde bahsedilmiştir; başgardiyanlar tarafından mahkumların her gün hava teneffüsüne çıkarılırken ve ardından koğuşa girdikten sonra başgardiyanla birlikte sayımlarını yapmak ve takip etmek, yapılan sayımın kaydını tutmak ve yoklama defterlerini düzenlemektir.³³¹

³²⁷ Bozkurt, 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesi, 271; Adak, 19. Yüzyıl Sonları 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler, 85-86.

³²⁸ Demirkol, Edirne Vilayeti Örneğinde Osmanlı Hapishanesi Çalışanları, 83-84; Gümüşhane hapishanesinde iki oda mevcuttur. Bunlardan biri hapishane personeline, diğeri ise mahkumlara aittir. Bu odalar o kadar pistir ki kokuları adeta bir leşi andırır. Ahmet Ali Gazel, "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 147.

³²⁹ BOA.DH.MKT.2319/102.Lef.1 16 Zilkade 1317 (18 Mart 1900)

³³⁰ BOA.DH.MKT.1762/77. Lef.1 4 Safer 1308 (19 Eylül 1890)

³³¹ Yıldız. *Mapusane*, 478.

Antalya hapishanesi katipleriyle alakalı hiçbir belgeye ulaşamadık. Sadece 1919 yılında Hafız Ali Rıza Efendi isminde birinin Antalya hapishanesinde görev yaptığını bilmekteyiz. Teke sancağı hapishanesi izahat varakalarında dahi görev yapan hiç katip yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHKUMLAR

Osmanlı hapishanelerinin içinde bulunduğu fiziki şartlar, devlet idaresine ait resmi belgelerin incelenmesi suretiyle bir nebze de olsun anlaşılmaktadır. Fakat asıl ortamın nasıl olduğu ve bunun kişilere nasıl yansıdığını öğrenmek için hapishanenin havasını solumuş mahkumların tecrübelerine kulak vermek gerekmektedir. Ancak bu durum pek mümkün değildir. Çünkü mahkumlar deneyimlerini kaleme alacak düzeyde okuma yazma bilmemektedirler. Bunun sıkıntısı ise yapılan araştırmalarda net bir şekilde görülmektedir. Osmanlı'nın hapishane imajını, fiziki anlamda yeniden inşa etmek imkan dahilinde olsa da, hapishanedeki ortamı anlayabilmek hemen hemen imkansızdır. Ancak mahkumlar, dönemin gazetelerinde ve arşiv belgelerinde, genellikle istatistiki bilgiler, firar olayları ve çeşitli işlerde yer almalarıyla kendilerini göstermişlerdir.³³²

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ortalarına kadar mahkumların zaruri gereksinimlerini karşılamayı, yerine getirmesi gereken bir görev olarak görmüyordu. İstanbul, Bursa, İzmir, Adana ve Tarsus'ta mahkumlara yatak dahi verilmediğinden, kişiler kendi imkanlarıyla yatacak birer döşek temin ederken, çoğu mahkumda kıyafetleriyle yerde yatmak mecburiyetinde kalıyordu.³³³

1880 Nizamnamesi'nde, mahkumların sadece belirli günlerde ve gardiyanlarla beraber olmak koşuluyla, kendilerini görmeye gelenlerle görüşebileceği, mahkum ve tutukluların yirmi beş kuruştan fazla ceplerinde paralarının olmayacağı, tüm mahkumların aynı zaman dilimlerinde din ve ayinlerini yapmak zorunda oldukları, mahkumlar için ahlak sicil kayıtlarının tutulması gerektiği ve bu kayda müdür, başgardiyan, gardiyan, katip ve hapishanede yer alan diğer memurların isimleri ve eğer varsa görüşleri kaydedileceği ifade edilmiştir.³³⁴

3.1. KAPASİTE PROBLEMİ VE MAHKUMLARIN BAŞKA HAPİSHANELERE NAKİLLERİ

Osmanlı Devleti hapishanelerde başlattığı reform süreciyle birlikte, ülkenin genelinde hapishanelerin tamiratına yol açmış ve yeni hapishaneler inşa etmek için harekete geçmiştir. Mahkum sayılarındaki olağanüstü artış ve hapishanelerin kapasite

³³² Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, 65.

³³³ Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı*, 104.

³³⁴ Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, 67.

bakımından yetersiz oluşu, yeni hapishane binalarına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu sorunun giderilmesi için çözüm niteliğinde projeler üretilse de, devletin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı uygulamaya konulamamıştır. Maddi imkansızlıklar hapishanelerin tamiratını güçleştirmiş ve yeni hapishanelerin inşa edilmesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden ilk olarak tamir yoluna gidilmiş ve bu şekilde kapasite sorununa bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır.³³⁵

Antalya hapishanesinde de durum farksızdır. Çözüm arayışları içine giren hapishane idaresi kargaşa, sıkışıklık ve salgın hastalıkları önlemek için mahkumları devletin diğer hapishanelerine göndererek mahkum sayısını azaltmayı planlamıştır. 1887 yılında Antalya hapishanesi oldukça harap bir vaziyette olduğundan dolayı, dört yüzden fazla mahkumu içine almakta yetersiz gelmektedir. Bu durumdan faydalanan mahkumların çoğu firar etmişlerdir. Bu gibi fenalıkları engellemek adına beş seneden fazla cezası olan tutukluların biran evvel Payas ve Rodos hapishanelerinden birine nakillerinin yapılması gerektiği Adliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³³⁶ Aynı yazı 9 Ağustos 1887 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne de gönderilmiştir.³³⁷

Aynı problemlerin ilerleyen dönemlerde de devam ettiğini görmekteyiz. Hapishanenin oldukça dar bir yapıya sahip olmasından ve aşırı yığılmadan dolayı, çeşitli hastalıklar meydana gelmeye başlamıştır. Büyük (adi) suçlardan mahkum kişilerin, hafif suçtan mahkum olan kişileri tahrik ederek firara teşebbüs etmişlerdir. Bunun yanında başgardiyana karşı itaatsiz bir tavır sergilediklerinden, bu mahkumlardan idam ve kürek cezasına mahkum olan on-on beş kişinin Rodos³³⁸ ya da Akka kürek merkezine nakil edilmeleri gerekmektedir.³³⁹

3 Ocak 1904 tarihinde Antalya hapishanesinde dört yüzün üzerinde mahkum bulunmaktadır. Ancak merkeze bağlı hapishanelerden de tutukluların nakledilmesi sonucu o kadar çok kalabalık olmuştur ki mahkumların yatacak yeri dahi kalmamıştır. Yer açmak için hapishanede bulunan birkaç sedir kaldırılmıştır. Hapishaneye bir kişi dahi alacak yer yoktur. Yeni bir bina inşa edilene kadar, firar olaylarının önüne geçmek

³³⁵ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 42.

³³⁶ BOA.DH.MKT.1410/124.Lef.1 13 Recep 1304 (7 Nisan 1887) / BOA.DH.MKT.1401/94.Lef.1 3 Cemaziyelahir 1304 (27 Şubat 1887)

³³⁷ BOA.DH.MKT.1438/35.Lef.1 19 Zilkade 1304 (9 Ağustos 1887)

³³⁸ BOA.DH.MKT.1647/25.Lef.1 15 Zilhicce 1306 (12 Ağustos 1889)

³³⁹ BOA.DH.MKT.1656/74.Lef.1 18 Muharrem 1307 (14 Eylül 1889)

için asayiş ve güvenliğin bir kat daha nakli gerçekleştirilebilecekti.³⁴⁰ Sadrazam Mektub-i Kalemî'nin, Konya Vilayeti'ne gönderdiği yazı bu duruma çare niteliğindedir. Antalya'nın eski hapishanesinin yıkılıp yıkılmadığı, oranın yerlilerine sorularak öğrenilmelidir. Eğer hala yıkılmamışsa iki yüz elli kadar tutukluyu içine alabilecek kapasitede olduğundan mahkumların nakli gerçekleştirilebilir.³⁴¹ 6 Ocak 1904 tarihinde Konya Valisi Faik Bey'in, Sadarete gönderdiği yazıda, Antalya'daki eski hapishanenin duruş olarak yıkılmış olduğunu ve orada tutukluların bulundurulmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir.³⁴²

Antalya hapishanesindeki cinayet mahkumlarından elli kişiden, otuzu Burdur'a, yirmisi de Isparta hapishanesine nakledilecektir. Böylece bir nebze de olsun hapishane nefes alınabilir bir ortam haline dönüşmüş olacaktır.³⁴³

Hapishanenin içinde bulunduğu elem durumdan bir çıkış yolu bulunamamıştır. Gittikçe artan mahkum sayısı hapishane memurlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu yoğunluğu fırsata çeviren mahkumlar, hemen hemen her gün firara teşebbüse kalkışmışlardır. Bunun için de, Antalya Hükümet Konağı ile hapishanesinin muhafazası için yapılan müracaat üzerine Akseki Redif Taburu'ndan yirmi asker talep edilmiştir. Belirlenen askerler Antalya'ya gönderilmiş ve bu durum Konya Redif Fırkası Kumandanlığınca bildirilmiştir.³⁴⁴

Bazı durumlarda Avrupalı devletlerinde müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bandırmalı Simonoğlu Agop, Elmalı kazasında çalıştığı sırada, Elmalı ahalisinde Osman Bey'in dükkanına anahtar uydurma suretiyle girerek para çalmıştır. Durum mahkemeye intikal etmiş ve ceza kanununun 220. maddesi gereğince ilk olarak tutuklanmış daha sonra da 28 Aralık 1917 (14 Rebiülevvel 1336) tarihinden itibaren üç sene küreğe mahkum edilmiştir.³⁴⁵ Ancak bir seneden beri Antalya hapishanesinde bulunan Simonoğlu Agop'un İstanbul'a naklinin yapılması İngiliz Amirali tarafından talep edilmiş ve bunun yanında tevkif edilme sebebi Teke Mutasarrıflığı'ndan sorulmuştur.³⁴⁶ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Emniyet Umumiye Nüdüriyeti, Adliye

³⁴⁰ BOA.BEO.2245/168313.Lef.3 16 Şevval 1321 (5 Ocak 1904)

³⁴¹ BOA.BEO.2245/168313.Lef.1 14 Şevval 1321 (3 Ocak 1904)

³⁴² BOA.BEO.2245/168313.Lef.2 17 Şevval 1321 (6 Ocak 1904)

³⁴³ BOA.DH.MB.HPS.M.5/5.Lef.1 8 Cemaziyelahir 1330 (25 Mayıs 1912)

³⁴⁴ BOA.DH.İD.19/42.Lef.2 20 Ramazan 1329 (14 Eylül 1911)

³⁴⁵ BOA.DH.EUM.ECB.32/6.Lef.1 30 Cemaziyelevvel 1337 (3 Mart 1919)

³⁴⁶ BOA.DH.EUM.ECB.32/6.Lef.2 Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir 1337 (Mart 1919)

Nazırı Sıtkı Bey'e bir yazı göndererek Bandırmalı Simonoğlu Agop'un tutuklanma sebebinin açıklanması gerektiğini ifade etmiştir.³⁴⁷

3.2. MAHKUMLARIN AFFI VE TAHLİYELERİ

Suçlunun işlemiş olduğu eylemi yasaklamak ve cezalandırmak maksadıyla uygulanan hapis cezasının müddeti her ne kadar ceza süresinin başında belirlense de, mahkumun iyi hal sergilemesi, hapishane de bulunduğu süre zarfında değişen durumlara göre sürenin kısaltıldığı ya da tümüyle affedildiği görülmektedir. Osmanlı hapishanelerinin en büyük problemleri arasında olan kapasite meselesinin, en kolay yolu ve geçici çözümünü aflar oluşturmaktadır. Sağlık sorunları, geride bırakılan ailelerin içinde bulunduğu durum, cülus dönemi ve mahkumların cezalarının büyük bir bölümünü tamamlamaları gibi nedenlerden çıkarılan aflarla, hapishanedeki yığılmanın bir nebze olsun azaltılması planlanmıştır. Ancak, bu aflardan tecavüz, cinayet ve siyasi suçlardan mahkum olanlar yararlanamayacaklardır.³⁴⁸

Suçluların affedilmek suretiyle hapishaneden çıkmaları, yalnızca padişahın buyruğu ile gerçekleşmektedir. Her şey de olduğu gibi bu konuda da ipler padişahın elindedir. Klasik dönemde padişah, af yetkisini (yetki) İslam Hukuku'nun temellerine göre tatbik etmiştir. İslamiyet'in ilk dönemlerinde ise halifeler, mevzu hadd cezaları olunca suçluyu affetmek konusunda geri durmuşlardır. Aynı şekilde padişahlar da şer'i hükümlerde bu şekilde hareket etmişler ve örfi hukukta ta'zire dayandırılarak verilen cezaları bağışlama yetkisini de elinde bulundurmuşlardır.³⁴⁹

Padişahın af yetkisinin kanunlaşması, Tanzimat Fermanı ile başlamış Meşrutiyet Dönemi ile devam etmiştir. 1840 tarihli Ceza Kanunu, padişahın af yetkisinin yasalaştığı ilk kanun olması açısından oldukça önemlidir. Kanunun ikinci bölümünün ikinci maddesinde kişisel aflardan bahsedilmektedir. Bilhassa bireyleri isyana özendirmek ve yardım temin etmekten dolayı idam edilmesine karar verilenlerin cezalarının, padişah tarafından müebbet kürek cezasına döndürülebileceği ifade edilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁷ BOA.DH.EUM.ECB.32/6.Lef.3 21Cemaziyelahir 1337 (24 Mart 1919)

³⁴⁸ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 47.

³⁴⁹ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 188.

³⁵⁰ Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu*, 114.

20. Yüzyılın ilk yıllarında padişahın iradesi ile bütün adi suçlular ve cinayet suçundan mahkum olanlar için, bir af çıkarılmış ve İstanbul³⁵¹ ile bazı vilayet hapishanelerinde bulunan mahkumlar, tahliye edilmişlerdir.³⁵²

Padişahlar cülus törenlerinde, dini bayramlarda, kandillerde ve bazen de doğum günlerinde af ilan etmişlerdir. Aflar kimi zaman İstanbul'daki Umumi Hapishaneyle sınırlı kalırken, çoğu kez de taşra hapishanelerini içine almıştır.³⁵³ 2. Abdülhamid de tahta çıkışının yıl dönümlerinde, doğum günlerinde, siyasi ve cinayet suçluları haricinde mahkumlar için aflar çıkarmıştır. Bu aflarda, hapishanenin içinde bulunduğu olumsuz durum hesaba katılmış ve yargılama süresinin uzunluğu ile mahkemenin vermiş olduğu yanlış kararlar da göz önüne alındığında bir nevi telafi olarak düşünülmüştür.³⁵⁴

Bunun yanında devletin, hapishane kapasitesini aşan, kalabalık adi suçlu nüfusunu eritmek için başvurduğu bir diğer çözüm yolu da, sülusan affı olmuştur. Sülusan affı, ceza süresinin üçte ikisini tamamlayan ya da ceza müddetinin dolmasına az kalmış mahkumların kalan cezalarının affedilerek tahliye edilmesine durumudur. Bu aflar mahkumun annesi, babası, eşi veya bir yakının madden zor durumda olduklarına dair merkezi hükümete dilekçe vermesi sonucunda, kişiye özel olarak gerçekleşebildiği gibi, bayram ya da mübarek bir gün vesile edilerek belirli bir mahkum topluluğu hapishaneden çıkartılabilmektedir. Ancak her iki durumda da serbest bırakılan mahkumların kefilleri alınıyor ve ondan sonra memleketlerine gitmelerine izin veriliyordu. Geniş çaplı ilk sülusan affı, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinden dönmesi sebebiyle çıkarılmıştır. Genellikle mahkumun bakmakla yükümlü olduğu yakınlarınca, verilen dilekçe üzerine gerçekleşen münferit aflar ise, içinde bulunulan

³⁵¹ Umumi hapishanenin açılmasının üzerinden henüz beş ay geçmemiş olmasına rağmen, 27 Haziran 1871 tarihinde mahkumları sevindirecek bir af uygulaması için harekete geçilmiştir. Dahiliye Nezareti'nin girişimiyle her sene cülus yıldönümünde yapılan aflar cezasının büyük bir kısmını tamamlamış, hasta olup kötü vaziyette olan mahkumların yaklaşan yıldönümü sebebi ile serbest bırakılması, Zabtiye Müşirliği'nin gündemine gelmiştir. Yapılan sicil araştırmaları neticesinde, ikisi müebbet ve üçü on beş seneye mahkum beş kişi, yaşlılık ve hastalıktan dolayı olmak üzere, otuz beş mahkumun tahliyesi cülus töreninin ertesi günü çıkan irade-i seniyye ile kabul edilmiştir. Bundan altı ay sonra yeniden bir af çıkarılmıştır. Cezalarının bitmesine az bir zaman kalan mahkumlar ile çoğu hırsızlık olmak üzere, gasb, silah gösterme ve eşkıyalık gibi suçlardan mahkum olan on sekiz kişi 1872 yılının ilk aylarında serbest bırakılmışlardır. Hapishane-i Umumumi'de bu tarihten itibaren de aflar sürecek ve zamanla ceza infaz siteminin değişmez bir parçası haline geleceklerdir: Yıldız, *Mapusane*, 302-304.

³⁵² Gönüllü, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi*, 381.

³⁵³ Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, 77.

³⁵⁴ Tekin, *Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishaneleri*, 207

yüzyılın son çeyreğinden başlayarak daha çok, ağır ve sürekli tekrar eden hastalıklar ile sakatlık durumlarında doktor raporuna bağlı olarak, tatbik edilir hale gelmiştir. Bunların yanında hapishanede sergilediği iyi halden ötürü affedilip tahliye edilenler de mevcuttur.³⁵⁵

Af uygulaması Sultan Mehmet Reşad döneminde de devam etmiştir. Bu konuyla ilgili Bakanlar Kurulu toplanmış³⁵⁶ ve şu kararlar alınmıştır; Kasaba Gördos, Eşme, Antalya, Akseki, Burdur, Uluborlu, Eğirdir, Isparta, Ankara, Akar, Beyrut, Trablus Şam, Lazkiye, Antakya, Orhan Gazi, Gemlik Mardin, Diyarbakir, Ordu, Erba, Bakü, Nevşehir, Aksaray, Ürgüp, Ulukışla, Koçusar, Kudüs-ü Şerif, Mamuratil Aziz, Harput Malatya, Avanos, Keskin, Kırşehir, Denizli, Menemen, İzmir, Karaali, Halep, Siverek, İzmit, Gerede, Tokat, Şam, Uşak, Eskişehir, Karacahisar, Musul, Çorum hapisanelerinde kabahat suçu sonucu tutulan ve yaşları on sekizden aşağı olan yüz yirmi dört kişi ile yaşları on sekizden aşağı olup cinayetle mahkum olan ve sağlıkları kötü olmakla beraber sergiledikleri iyi hallerden ötürü, üç yüz kırk altı kişinin, kalan cezaları Bakanlar Kurulu kararı ile af edilmiştir.³⁵⁷ Burada alınan kararlar neticesinde, tahliye şartlarına uygun bulunan mahkumların affının gerçekleşebilmesi için Devlet-i Aliyye'den izin beklenmekte olduğu, Meban-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi'nin Sadarete gönderdiği yazıda ifade edilmiştir. Buna göre, affı kararlaştırılan kabahatli mahkum sayısı, yüz yirmi dört, diğer mahkum sayısı ise üç yüz kırk birdir. Toplamda tahliye olacak mahkum miktarı dört yüz altmış beştir.³⁵⁸

Osmanlı Devleti, gerek din, gerek mezheb gerekse de ırk bakımından birbirinden farklı pek çok unsuru içinde barındırdığından, bu ve diğer aktaracağımız bütün konularda gayrimüslim kişilerde yer alacaktır. Antalya'da Hirabet Avedisyan adında bir Ermeni'nin üç sene önce, Bayram Köyü'nde yaşayan çırağı tarafından bir Müslüman çocuğuna bir iki dirhem barut satmasından dolayı, kaçakçılık ile suçlanarak bir ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Sonradan bu durum siyasi bir sorun haline gelince cezası uzatılmış ve üç seneden beri hapis yatmaktadır. Ancak İngiltere Sefareti, Hirabet

³⁵⁵ Yıldız, *Mapusane*, 298-302.

³⁵⁶ Bakanlar Kurulunda, Maliye Nazırı Cavid, Adliye Nazırı ve Şuray-ı Devlet Reisi Halil, Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi, Şeyhülislam ve Evkaf-ı Hümayun Nazırı Vekili Musa Kazım, Sadrazam ve Dahiliye Nazırı ve Harbiye ve Bahriye Nazırı Mehmet Talat, Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşım, Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şerif, Nafia Nazırı ve Maarif Nazırı Vekili Ali Münif yer almıştır. DH.MB.HPS.108/31.Lef.3 25 Muharrem 1336 (10 Kasım 1917)

³⁵⁷ BOA.DH.MB.HPS.108/31.Lef.3 23 Muharrem 1336 (8 Kasım 1917)

³⁵⁸ BOA.DH.MB.HPS.108/31.Lef.1 11 Safer 1336 1336 (26 Kasım 1917)

Avedisyan'ın genel af ile tahliye edilmesini istemektedir.³⁵⁹ Daha sonra Meclis-i Vükela Müzakeratı'na mahsus Zabt Varakasında, bu durum ile alakalı erteleme kararı alınmıştır; Konya Vilayetine gönderilen yazıya göre, Midilli'de tümü edepsiz konuşma tarzından geçici kalebent cezasıyla cezalandırılmış altı kişi mevcuttur. Bu kişilerin üçü İstanbullu, biri Bursalı, biri Edirneli ve diğeri de İzmirlidir. Ancak bu kişiler, Midilli'de bulundukları süre zarfında kötü davranışlarda bulunmamışlardır. Öyle olmakla beraber, bunlar gibi edepsiz bir dille konuşmaktan dolayı, sekiz Müslüman da kalebent cezasına çarptırılmıştır. Adliye Nezareti'nden gelen talep üzerine hepsinin iyi hallerinden dolayı 12 Kasım 1896 (6 Cemaziyelahir 1314) tarihinde afları talep edilmiştir. Altı Ermeni ile aynı suçtan dolayı kalebent olan sekiz Müslüman'ın afları ve Antalya'da tutuklu olduğu beyan olunan Hirabet Avedisyan hakkında yapılacak muamele sonradan kararlaştırmak üzere Konya Vilayeti'ne bir telgrafla sunulmuştur.³⁶⁰

1919 yılına gelindiğinde Tecil-i Mücazaat Kararnamesi'ne uygun olan mahkumların tahliye edilmesi yönünde bir karar alınmıştır. Antalya hapishanesindeki mahkumlardan, bu kararnamenin maddelerine uygun olmayıp, tahliye edilemeyecek olan kırk bir kişiden üçü serbest bırakılmıştır. Geriye kalan otuz sekiz kişi, işledikleri suçlar neticesinde bu aftan yararlanamamışlardır.³⁶¹

Batı ve Orta Avrupa'da ise giderek genişleyen akılsal ve biçimsel hukuk anlayışına göre, kabul edilemeyecek bir uygulama olan bu tarzdaki aflar, mahkumun bir çeşit tutsak, hapsedenin ise acıma hissiyle yaklaşan bir efendi olarak konumlandırıldığı, oldukça eski bir siyaset anlayışına aittir. Avrupa ülkelerinde bu gibi afların yerine, mahkumun hapishane ortamına ayak uydurması ve itaatkar olması sonucunda serbest bırakılması ve ardından yetkililerce bir süre gözetim altında tutularak şartlı tahliyeler tatbik edilmektedir. Bunun yanında bir de, hafif suçlarda cezanın ertelenmesi gibi uygulamalara da yer verilmiştir.³⁶²

Af uygulaması 2. Meşrutiyet Döneminde de sürdürülmüş ayrıca Meşrutiyetin ilan edilmesiyle hemen bir af çıkarılmıştır. Bu af kararı başlangıçta sadece Makedonya'daki İttihatçıları içine alırken, gelen tepkiler neticesinde genel affa dönüştürülmüştür. İlk olarak Rumeli'deki siyasi suçtan mahkum olanlar, sonra cezasının

³⁵⁹ BOA.MKT.MHM.540/14.Lef.1 20 Safer 1325 (4 Nisan 1907)

³⁶⁰ BOA.MKT.MHM.540/14.Lef.2 24 Safer 1325 (8 Nisan 1907)

³⁶¹ BOA.DH.MB.HPS.109/39.Lef.2 3 Cemaziyelahir 1337 (6 Mart 1919)

³⁶² Yıldız, *Mapusane*, 302.

yarısından fazlasını bitirmiş suçlular, daha sonra da tüm suçlular af kapsamına alınmışlardır. Asıl olarak, devletin otoritesi oldukça zayıflamış olduğundan hükümet içinde bulunduğu durumu kontrol edemeyeceğini fark edince bu durumu genel affa çevirmiştir. Bununla alakalı The Times Gazetesi'nde beş haber yayınlanmıştır. Haberlerin tamamı 1908 yılına aittir. Bunlardan sadece ilkinden bahsedeceğiz. 31 Temmuz 1908 tarihli olan haber, suçluların serbest bırakılması başlığını taşımaktadır. Bu haber, cezasının üçte ikisini tamamlamamış olan ve aftan faydalanamayan iki bin kişilik bir protesto grubunun sadrazamla görüşme isteğini anlatmaktadır. Haberin içeriği şu şekildedir:

“Dün gece, suçları ne olursa olsun cezalarının üçte ikisini tamamlayan tüm mahkumların tahliye edilmesini emreden bir emir yayınlandı. Öteki mahkumlar genel aftan faydalanamadıklarından dolayı büyük bir çaba sarf ederek, başarılı bir şekilde içinde bulundukları durumu protesto ettiler. Bunun üzerine, kısa süre sonra tüm hapishaneler boşaltıldı. Bu sabah iki bin kişiden meydana gelen temsilciler grubu bu tehlikeli hoşgörüğü protesto etmek için Bab-ı Ali'ye gitti. Fakat sadrazam aracılığıyla kendilerine, “iradeye karşı hiçbir şey yapılamayacağı” cevabı verilmiştir. Mahkumların bu zamansız serbest bırakılması halkın ileri gelenlerinde huzursuzluğa sebep olmuştur.”³⁶³

Bu af ile birlikte tahliye edilen mahkumlar, altı yıllık süre zarfında hiçbir şekilde suça karışmazlar ise cezalarından tamamıyla kurtulmaları, yeniden suç işlerlerse de cezalarının ikiye katlanmasına yönelik bir karar alınmıştır. Ancak bu af kısa süreli bir rahatlama sağlamışsa da, ileriki dönemlerde hapishaneler yeniden aşırı kalabalık bir hal alacaktır. 1. Dünya Savaşı öncesi ve savaşın ortalarına doğru ki dönemlerde de yeniden toplu bir af çıkartılmış, böylece hapishaneler boşaltılmaya çalışılmıştır.³⁶⁴

3.3. SAĞLIK PROBLEMLERİ (SALGIN HASTALIKLAR)

Tarih boyunca kıtlık, yangın, deprem ve iklim düzensizlikleri gibi doğal afetlerin yanında, toplu insan ölümlerine sebebiyet veren bir diğer şey de salgın hastalıklar olmuştur. Kısa sürede hızlı bir biçimde yayılarak, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebebiyet veren salgınlar, imparatorlukları çökertmiş, orduları

³⁶³ İlay İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.17 (2005): 6.

³⁶⁴ Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 51.

yok etmiş, toplumun psikolojisinde kapanmaz derin yaralar açmıştır.³⁶⁵ Ancak insanoğlu çoğu zaman bu duruma kendi zemin hazırlamıştır. Toprağın sürekli olarak sürülmesi ve ormanların yok edilmesi, tarım imparatorluklarınca gelişim ismi altında övülürken, bu durum yeni parazitlere davetiye çıkarmıştır. Vahşi toprakların yok edilmesi, sıçanları, fareleri, pireleri, keneleri ve sivrisinekleri insanlara daha yakın yaşamaya ortam hazırlamıştır. Bunlar kendileriyle birlikte veba, tularemi, (böcek ısırmasıyla bulaşan bir tür hastalık) sıtma ve tifüs gibi insanlığı kasıp kavuracak hastalıkları da beraberinde getirmişlerdir. Böylece birçok kişinin yaşadığı kentler ortaya çıktıkça, toplu ölümler oldukça sıradan bir durum haline gelecektir.³⁶⁶

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı Devleti sınırlarından ayrılan bölgelerden, Anadolu'ya doğru bir göç dalgası meydana gelmiştir. Bununla birlikte bulaşıcı ve salgın hastalık oranında büyük bir artış gözlenmiştir. Göçmenlerin yoğun olarak geldiği Rusya'da frengi, kolera, tifüs, veba ve dizanteri; Lehistan'da tifüs; Galiçya bölgesinde ise frengi, bir hayli yaygındı. 1. Dünya Savaşı döneminde Rusya'daki bulaşıcı hastalıklar göçmen halka, Galiçya bölgesindeki frengi, cepheden dönen Osmanlı neferlerine, Hicaz'da baş gösteren kolera, Mısır ve Beyrut bölgelerindeki veba ve İspanyol nezlesi de hacılar vasıtasıyla, esirlerle ve deniz yoluyla Anadolu'ya gelmiştir. Böylelikle dışarıdan taşınan bulaşıcı hastalıklar ile beraber, Anadolu'daki yaşam koşullarının zor olması ve gerektiği kadar dikkat edilmeyen temizlik ve beslenme gibi konular bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılmasına mühim derecede katkıda bulunmuştur.³⁶⁷

Bu gibi hastalıkların genellikle mahkumlarda rastlanmasının nedenlerini, hapishane ortamının rutubetli havasız ve aşırı derecede kalabalık olması, bu kalabalığa göre temizliği ve bakımının yapılmaması, sıhhi şartlara uygun olmaması, yatak, yorgan ve kıyafet yetersizliği, mahkumların yeterince beslenmemesinden dolayı bağışıklık sistemlerinin hastalığı yenecek güçte olmaması ve bu durumun da hastalıklara davetiye çıkarması olarak sayabiliriz.³⁶⁸

³⁶⁵ Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.6, S.1 (2017): 27.

³⁶⁶ Andrew Nıkıforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, çev. Selahattin Erkanlı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 28.

³⁶⁷ Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, "1. Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2006): 206.

³⁶⁸ Bozkurt, 20. Yüzyılın Başında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu, 269.

Osmanlı Devleti'nde hapishanelerle alakalı ıslah hareketleri öncesinde, hapishane içinde hasta mahkumların yatırılıp tedavi edileceği ayrı bir koğuş olmadığı gibi, böyle bir fikir dahi mevcut değildir. Çünkü ortada ordu mensubu olmayan, sivil olarak bu görevi yapacak doktor yoktur. Ancak sadece Tersane Zindanı'nda, Osmanlı tıp geleneğinde mühim bir yere sahip olan Yahudi bir doktor görev yapmaktadır. Tersane Zindanı dışında kalan hapishanelerde hastaların tedavisinin yapılacağı bir yer olmadığından, ağır hasta olan mahkumların evlerine gönderilip, tedavi olmalarına müsaade edilmiştir.³⁶⁹ Ancak bazı durumlarda, iyileşmeleri amacıyla hastanelere gönderilen mahkumlar için öldü veya kaçtı denerek firarlarına zemin hazırlanmıştır.³⁷⁰ 1880 Nizamnamesi'nde, hapishanelerin sıhhi şartlarının iyileştirilmesi ile alakalı maddeler mevcuttur. Buna göre, bütün hapishanelerde erkek ve kadın hastaların tedavisi için ayrı birer dairenin bulunması gerektiği vurgulanmıştır.³⁷¹ Bu hapishanelerin sağlığa ilişkin durumları Adliye Nezareti'nce atanacak doktorlar tarafından sağlanmasına karar verilmiştir. Bundan başka, doktorların her gün hasta mahkumları gözetim altına almasına ve en az haftada bir kez hapishaneyi, koğuşları, ceza yerlerini ve diğer yerleri gözlemleyip gereken önlemleri alıp her yıl sonunda Adliye Nezareti'ne sağlık problemlerine üzerine bir rapor gönderilmesi yönünde karar verilmiştir.³⁷²

19. yüzyılın çeşitli dönemlerinde, Antalya'da da salgın hastalıklar meydana gelmiştir. 3 Ağustos 1866 tarihinde, ilk kez Antalya'da kolera³⁷³ salgını türemiştir. Salgın, Antalya Karantina İdaresi'nce Konya Vilayeti'ne, Vilayette içinde bulundukları

³⁶⁹ Yıldız, *Mapusane*, 117. Ancak Edirne vilayetinde arka arkaya ölümlerin yaşanması sonucu, belediye doktoru hapishaneye gelip gitmeye başlamış ve dört oda ile on beş yataktan meydana gelen bir hasta koğuşu oluşturulmuştur. Bunun yanında İzmir'de Hristiyan ve Yahudi mahkumlar oldukça şanslıydı. Çünkü hastalandıklarında yatırılıp tedavi edilecekleri cemaat hastaneleri vardı. Müslüman ve maddi gücü yetersiz olan mahkumlar ise bunlara benzer İslam vakıf hastanesinin İzmir'de bulunmadığı için kendilerine bir kefil bulup kalıcı bir ev gösteremezlerse hapishanede tedavi edilmeye çalışılıyor ya da burada hayatlarını kaybediyorlardı. İskenderiye ve Şam gibi bazı hapishanelerde ise hastalanan mahkumlar bu kadar bile yaşamıyorlardı. Hapishaneden herhangi bir hastaneye gönderilmeyen ve kaderlerine terk edilen hasta mahkumlar, genellikle koğuşlardaki yer yatakları üzerinde can veriyorlardı; A.g.e., 118.

³⁷⁰ A.g.e., 182-183.

³⁷¹ Güneş, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi*, 78.

³⁷² Akbey, 19. *Yüzyıl Sonları* 20. *Yüzyıl Başlarında Sinop Hapishanesi*, 63.

³⁷³ Kolera terimi 19. yüzyıldan sonra Avrupa'da yayılmış ve Latince hastalık anlamına gelen *morbus* ile birlikte kullanılarak *cholera morbus* şeklinde ifade edilmiştir. Araplar bu hastalığı *maraz-ı esved*, Osmanlılar ise *karasarılık*, *maraz-ı cedid* veya *cholera foudroyant* şeklinde ifade etmişlerdir. Osmanlı belgelerinde ise hastalık, Latince adı olan *cholera morbus* tabiriyle ifade edildiği gibi bazen de *illet-i kolera*, *illet-i adiyeh*, *illet-i mahûf* veya salgın hastalıklar manasına gelen *illet-i sariye* şeklinde tanımlanmıştır: Yılmaz, *1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri*, 29. Kolera salgınları hakkında daha geniş bir bilgi için bkz: Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 33-40.

durumu merkeze bildirince, merkezden vuku bulan hastalığa yönelik sağlık önlemlerinin alınması ve durum hakkında bilgilendirilmesi emredilmiştir. Ancak yeterli tedbir alınmadığından sekiz-on kişi ölünce, halk paniğe kapılmış ve şehri terk etmeye başlamışlardır. Meydana gelen bu karışıklıklar üzerine, Teke Sancağı halkının Bank-ı Osmanî vasıtasıyla ödemeleri gereken vergi gelirleri ödenememiştir. On yük tutarındaki vergilerin toplanılması, göç etmeyip şehirde kalan halkı daha zor bir durumun içine çekeceğinden, bu tutarın silinmesi Teke Sancağı Meclis İdaresi'nce hazırlanan mazbata ile 7 Eylül 1866 tarihinde merkezden istenilmiştir. Antalya Karantina Kontrol İstasyonunda 1841 yılında bir doktor bulunmasına karşın, 1866 yılında kolera salgını baş gösterdiğinde, bu hastalığa karşı gereken önlemleri alabilecek durumda tıp eğitimi almış bir doktor bulunmamaktaydı. Bundan dolayı hastaların iyileştirilmesi için Antalya'nın yıllık vergisine ilave olarak aylık, bin iki yüz maaşla bir doktor tayin edilmesi istenmiştir. Bu durum aynı zamanda Antalya'da diplomalı bir doktorun bulundurulması gerektiğini gözler önüne sermiştir.³⁷⁴

1894 yılına gelindiğinde kolera salgını Antalya'da tekrar ortaya çıkmıştır. Antalya çevresindeki, Kındıra Çiftliğiyle bazı köylerde 1894 yılı Ekim ayı sonunda, kolera salgınının görülmesiyle bu bölgede salgın başlamış ve hastalığa yakalananlardan bazılarının ölmesi sonucu durum Antalya Sıhhiye Tabipliği'nden, Sıhhiye Nezaretine bildirilmiştir. Böylece Teke yöresinde ortaya çıkan kolera salgınında Aralığın ilk on gününde, otuz dokuz ölüm yaşanmıştır. Salgın devam ederken Antalya'da, 14 Aralık'ta on üç ölüm vakası daha meydana gelmiştir. Bu da salgın sırasında günlük olarak kaydedilen en yüksek ölümün gerçekleştiği vaka olmuştur. Bu salgın, 1894 yılının son zamanlarına kadar etkisini devam ettirirken, bundan sonraki dönemde tesirini azaltarak kısmi vakalar halinde 21 Şubat 1895 tarihine kadar devam etmiştir. Böylelikle Antalya'da takribi, dört ay kadar süren kolera salgınında saptanabildiği kadarıyla yüz seksen iki ölüm vuku bulmuştur.³⁷⁵

Bu salgının, Antalya hapishanesine de sirayet ettiğini arşiv kaynaklarından edindiğimiz bilgilerden öğrenmekteyiz. Konya Vilayeti'nden, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafnamede, doktor onayıyla Antalya hapishanesindeki tutuklulara günde

³⁷⁴ Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.17 (2011): 257.

³⁷⁵ Ak, *19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını*, 258-259.

bir defa etli, limonlu çorba verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulamanın maliyeti günlük kırk kuruştur. Bu durum Teke Mutasarrıflığı'nca Sıhhiye Komisyonu'na bildirilince gereği Konya vilayetine sorulmuştur. Vilayetten gelen cevap üzerine kolera hastalığının olağanüstü bir hastalık olmasından dolayı mahkumlara, başhekimin izin vermesi sonucu etli, limonlu çorbanın verildiği ifade edilince, Sıhhiye Komisyonu'nca hastalığın tamamen geçmesine kadar bu uygulamanın sürdürülmesi uygun görülmüştür.³⁷⁶

Hapishane ortamında görülen bir diğer salgın ise çiçek hastalığıydı. Bütün virüslerin en büyüğü olan çiçek, Eski Dünya'da Kolomb'dan çok daha önce türemiştir. Genellikle maymunlarda ve ineklerde görülen döküntülü korpoks hastalığıyla bir bağı olan virüs, binlerce yıl önce, Ortadoğu'da insanların ilk defa hayvanları evcilleştirdiklerinde bu virüs bir insan parazitinə dönüşmüştür. Daha sonra Avrupa'da öldürücü hastalıklar listesinin üst sıralarında yer almıştır.³⁷⁷ Aşının üretilmesinden önce insanoğlu kendisini çiçek hastalığından koruyacak çeşitli yöntemler geliştirmiştir.³⁷⁸

Osmanlı'da da halkın çoğunun yüzü çiçek bozuğu çukurlarıyla doludur. Bu da çiçek salgının Osmanlı topraklarına da dönem dönem uğradığının bir göstergesidir. Hastalıkta ölüm oranı çok yüksek olmamasına karşın, çocuklarda körlüğe sebebiyet vermiştir. 19. Yüzyılda diğer salgın hastalıkların savaşında görülen eksiklikler, çiçek salgınında da belirmiştir. Bu hastalıkla mücadelede en önemli sorun, tüm hastalara yetecek ölçüde aşı memuru ve tıbbi malzemelerin noksanlığıydı. Tayin edilen aşı memurlarına düzgün aralıklarla maaşları ve yollukları ödenemediğinden, bazen ücretleri bütçeden bazense belediyenin bütçesinden karşılanmaktaydı.³⁷⁹

1898 yılında Antalya'da da çiçek hastalığı zuhur etmiştir. Salgına yakalanan yirmi dört kişiden on biri hapishanede hastalanmış ve bunlardan üçü vefat etmişlerdir.

³⁷⁶ BOA.DH.MKT.340/9.Lef.1 18 Recep 1312 (15 Ocak 1895)

³⁷⁷ Nıkıforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, 96.

³⁷⁸ Bunlar,Eski Hint'ten öğrenilen ilk yöntem, hastanın teninde çıkan çıbanın cerahatinden (irin) bir kısmı alınıp, kurutulup, ufalanarak henüz çiçek hastalığına yakalanmamış kişinin buruna üflenirdi. Böylece çiçek hastalığına yakalanıp kurtulan kişilerin daha sonraki salgından etkilenmediğini, bağışıklık kazandığı görülmüştür. Diğer bir yöntem de hafif çiçek çıkarmış bir çocuğun yanına sağlıklı bir çocuk yatırılarak, yirmi dört saat boyunca hastanın yatağında yatan çocuk, hafif çiçeğe tutulur ve hemen atlatırdı. Böylece yaklaşık iki yıl çiçeğe tutulma olasılığı ortadan kalkardı: Burcu Mercan, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, 9)

³⁷⁹ Abdülkadir Gül, "19. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.4 (2009): 263.

Bu da hapishanenin sıhhi koşullara uygun bulunmadığının bir ispatıdır. İçinde bulunulan durumun iyileştirilmesi için ve Antalya hapishanesinin mevcut inşası hakkında padişahın iradesi çıkmış idi. Biran evvel hapishanenin yapımına başlanması gerektiği, Islahat Komisyonu'nun, Konya Vilayeti'ne gönderdiği yazıda ifade edilmektedir. Bunun yanında, alınan çeşitli tedbirler sayesinde Elmalı kazasında çiçek hastalığından eser kalmamış, Akseki kazasına gönderilen aşı memuru sayesinde salgının yayılması engellenmiştir. Estanos nahiyesinde ise uygulanan aşidan dolayı hastalığın etkisi azaldığı görülmüştür.³⁸⁰

Antalya karantina doktoru Merkel Efendi, hapishanedeki suçluların tifo ve basur gibi hastalıkların mikroplarını taşıdığını ifade etmiştir. Bunun üzerine, halka bulaşması tehlikesi olduğundan, bir talep komisyonu oluşturulmuş ve tutuklular muayene edilmiştir. Bu konuda düzenlenen raporun bir sureti hükümete, bir sureti de Karantina Nezareti'ne gönderilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde hastalığın türüne dair bilgiler padişaha sunulmuştur.³⁸¹ Ancak karantina doktorunun yanlış beyanda bulunduğu, tüberküloz ve tifo gibi hastalıkların, ne hapishane ortamında ne de halk arasında zuhur ettiği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden içinde bulunulan durum gerekli evraklar ile birlikte Tıbbiye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁸²

Kaza hapishanelerindeki sağlık koşulları da ülke genelindeki hapishanelerden farksızdı. Alanya hapishanesinin de son derece rutubetli ve sağlık şartlarına uygun olmadığı, hapishanenin hükümet dairesinin alt katında bir adam boyunda bir yer olduğu, hiçbir taraftan güneş görmediği, ayrıca tevkifhane olmadığından mahkûm ve mevkufun bir arada bulunduğu, kadınlara ayrılan kısmın ise penceresiz ve zindan tarzında olduğu bildirilerek, sağlık koşullarına uygun bir hapishane yapılması talep edilmiştir. Hatta buradan gelen yoklama cetvellerinde bazı mahkûm ve mevkufun bulaşıcı hastalık taşıdığı ve bu hastaların tedavisi için de gerekli ilacın bulunamadığı, Dahiliye Nezareti'ne bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir.³⁸³

³⁸⁰ BOA.DH.TMIK.S.17/59.Lef.2 26 Şevval 1315 (20 Mart 1898)

³⁸¹ BOA.DH.MKT.37/62.Lef.2 7 Şevval 1304 (29 Haziran 1887)

³⁸² BOA.DH.MKT.37/62.Lef.1 13 Zilkade 1304 (3 Ağustos 1887)

³⁸³ Ali Rıza Gönüllü, "20.yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919)", Zindanlar ve Mahkumlar, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun (İstanbul: Babil Yayınları, 2006), 58.

3.4. ASAYİŞ PROBLEMLERİ

3.4.1. Firar Olayları

Bireyi işlediği suç üzerine hapseden devlet idaresi, şüphesiz kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için beslenme, barınma ve güvenliğini sağlama gibi tüm ihtiyaçlarını o mekana kapatarak üstlendiğini göstermekte ve yaşanılabilir bir ortam oluşturmak mecburiyetindedir. Aksi durumlarda ise yaşadığı alanda daralan mahkumlar bu sefer de firara, isyana ve adam yaralama-öldürme gibi fiillere kalkışmışlardır. Bu tarz olaylar genellikle hapishanedeki yaşam standartlarının düştüğü zamanlarda meydana geldiği gibi hapishane ortamının mahkumların psikolojisini olumsuz etkilediği durumlarda da görülmektedir.³⁸⁴

Gültekin Yıldız, *Mapusane* adlı eserinde merkez hapishanelerini ikiye ayırmıştır. Birincisi, eski sekban odalarının üstün körü düzenlenmesiyle hapishane olarak kullanılan yerlerdir. Buralarda, yargılanmış fakat henüz hükmü verilmemiş olan tutuklular kalmaktaydı. İkincisi ise, eski kalelerin içinde bulunan harap durumda olan binalardı. Burası, çamurdan dört duvarla çevrilmiş ve içinde dört yüzden fazla ağır ceza mahkumlarının aynı odayı soludukları trajik bir yerdi. İçinde bulundukları ortamın vahametinin yanında bir de hapishanenin darlığı eklenince, mahkumlar iyice çileden çıkıp sürekli nöbetçiler üzerine saldırarak kaçmaya çalışmışlardır. Bu durum karşısında güvenlik önlemleri arttırılmış, fakat alınan tüm önlemlere rağmen mahkumlar fırsatını bulduklarında görevlilere saldırıp firara teşebbüs etmişlerdir. Bir defasında, birbirlerinin üstüne binerek duvara tırmanmışlar, askerlerin tüm müdahalelerine rağmen iki mahkum kaçmayı başarmıştır.³⁸⁵

Antalya hapishanesindeki güvenlik sorunu, fiziksel koşullardan dolayı kapasitesinin çok üzerinde mahkuma ev sahiplik yapması ve gardiyanların her açıdan yetersiz oluşu gibi problemler hapishanede güvenliğin ve düzenin sağlanmasını güçleştirmiştir. 18 Ocak 1908 (14 Zilhicce 1325) tarihinde Adliye Nazırı'nın, Dahiliye Nezareti'ne ithafen yazdığı yazıda, Antalya hapishanesinin oldukça kötü durumda olduğundan detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Sağlıklı bir ortamın olmamasının sebebini

³⁸⁴ Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri", *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali – Hilal Oytun Altun (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 167.

³⁸⁵ Yıldız, *Mapusane*, 240.

ise, üç yüz kişilik kapasitesi olan hapishaneye, altı yüz kişinin kapatılmasına bağlamaktadır. Hatta bu kişilerden bazıları geçen sene firar teşebbüsünde bulunmuşlar ve birisi ölü, ikisi yaralı, diğer iki kişi de diri olarak ele geçirilmişlerdir. Firar sebepleri araştırılıp, bu tarz teşebbüslerin bir daha olmaması için caydırıcı kanunların çıkartılması gerekmektedir.³⁸⁶

15 Ağustos 1908 (17 Recep 1326) tarihinde Antalya hapishanesinde bir disiplinsizlik olayı meydana gelmiştir. Antalya hapishanesinde çıkarılan af sonucu, tahliye edilen otuz beş tutuklunun serbest bırakılmasına diğer mahkumlar karşı çıkmışlar ve onlarla birlikte tahliye edilmeleri için ayaklanmışlardır. Bu duruma engel olmak isteyen jandarmaları taşla yaralamış ve pencere parmaklıklarını kırmak suretiyle firar teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bunun üzerine jandarma silah kullanarak, idam cezasıyla mahkum olan sekiz kişiyi yaralamış, bir kişiyi de öldürmüştür. Bu sırada sivil ve askeri memurlar mahkumlara nasihatlerde bulunmuş olmalarına rağmen, mahkumlar tahliye edilmeleri konusunda ısrarcı davranmışlardır. Bunun yanında Antalya hapishanesinin duvarları sağlam olmadığından dolayı, mahkumlar yeniden firara teşebbüste bulunabilirlerdi. Ancak jandarma aldıkları emir doğrultusunda, mahkumların firarına engel olmak için ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir. Fakat Antalya Mutasarrıflığı'ndan gelen talimat ile bu durumda silah kullanamayacakları bildirilmiştir.³⁸⁷

Genel olarak hapishanelerde firarın önlemesi için gerekli önlemlerin alınması mevzusunda, bir hayli tahrirat kaleme alınmasına karşın firara engel olmak o kadar da kolay olmamıştır. Bedenen ve zihnen kısıtlanan mahkum, sürekli içerde olduğundan dışarıya olan merak ve isteği gün geçtikçe daha çok artmaktadır. Bunun için de dışarıya çıkmanın çeşitli yöntemlerini arama yoluna gidilmiştir.³⁸⁸ Antalya hapishanesinde de bu durumun çeşitli örneklerini görmekteyiz. 1917 yılında seksen kadar mahkum, hapishane kapısını zorlayarak hep birlikte firar etmiştir. Güvenlik güçleri tarafından yapılan araştırmalar neticesinde sadece on dört mahkum yakalanabilmiştir.³⁸⁹ Buna benzer bir

³⁸⁶ BOA.DH.TMIK.S.72/7.Lef.1 14 Zilhicce 1325 (18 Ocak 1908)

³⁸⁷ BOA.DH.MKT.1283/26.Lef.1 21 Recep 1326 (19 Ağustos 1908)

³⁸⁸ Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, 74.

³⁸⁹ BOA.DH.ŞFR.619/86.Lef.1 8 Rebiülevvel 1335 (2 Ocak 1917)

diğer olay da 1919 yılında gerçekleşmiş, hapishaneden firar eden mahkumlardan biri ölü, biri de diri olarak yakalanmıştır.³⁹⁰

Firar etmeyi başardıktan sonra, tutuklanmalarına sebep olan eylemleri devam ettiren mahkumlar da mevcuttu. Ancak büyük çoğunluğunun bu teşebbüsü hezimetle sonuçlanmıştır. Antalya hapishanesinden firar edip Posta İdaresi'ni soyan meşhur eşkıya, Balıklılı Ayşe'nin, Korkuteli Kaymakamı'nın gayretleri sonucunda ölü olarak ele geçirildiğine dair, Teke Mutasarrıflığı'ndan gönderilen telgrafın sureti Jandarma Kumandanlığı'na takdim edilmiştir.³⁹¹ Buna benzer bir diğer olay da şu şekildedir; Eşkıyalık suçundan müebbet küreğe mahkum edilen Kaşlı Yusuf, Antalya hapishanesinde iken firar etmiştir. Bunun ardından hiç vakit kaybetmeden yeniden eşkıyalığa başlamıştır. Ancak kısa süre sonra da Kaş'ta ölü olarak ele geçirilmiştir.³⁹² Eşkıyalığın o dönemde oldukça yaygın olduğu, arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. Antalya ile Korkuteli arasındaki yoldan gelip geçen yolculara saldırıp soyan hapishane firarilerinden Çaykenarı Köyü'nden Garip Osman ile Ali ve altı arkadaşı yakalanarak adliyeye teslim edilmişlerdir.³⁹³

17 Mayıs 1919 tarihinde de, Kaş kazasının Çayköy Köyünden olan Alioğlu Keçeli Mehmet cinayet suçundan dolayı on seneye mahkum edilmiş ve Antalya hapishanesinde tutuklu iken firar etmiştir. Sürekli hareket halinde olduğundan dolayı çabuk yakalanmış, bu durum Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumi Müdüriyeti'nce, Kaymakamlığa bildirilmiştir.³⁹⁴

Kaza hapishanelerinde de durum farksızdır. Alanya tevkifhanesinde tutuklu olan on altı zanlı firar etmiştir. Bu duruma sebep olanların cezalandırılması gerekmektedir. Bu gibi durumların bir daha yaşanmaması için ise öncelikle hapishanenin tamir edilmesi lüzumludur.³⁹⁵

1. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, hapishanelerdeki mahkumlardan da savaşa katılmak isteyenler olmuştur. Bu istekler karşısında duyarsız kalamayan

³⁹⁰ BOA.DH.EUM.AYŞ.6/73.Lef.1 29 Recep 1337 (30 Nisan 1919)

³⁹¹ BOA.DH.EUM.AYŞ.5/37.Lef.1 15 Recep 1337 (16 Nisan 1919)

³⁹² BOA.DH.EUM.AYŞ.5/109.Lef.1 21 Recep 1337 (22 Nisan 1919)

³⁹³ BOA.DH.EUM.AYŞ.26/63.Lef.1 24 Safer 1338 (18 Kasım 1919)

³⁹⁴ BOA.DH.EUM.AYŞ.8/74.Lef.1 19 Şaban 1337 (17 Mayıs 1919)

³⁹⁵ BOA.DH.MB.HPS.102/100.Lef.1 11 Zilkade 1335 (29 Ağustos 1917)

devlet, mahkumları savaşa göndermiştir. Ancak savaşa gönderilen mahkumlardan bazıları, bulundukları askeri kıtalardan firar etmişlerdir.³⁹⁶

Firar olaylarının engellenmesinde en etkin rol jandarmaya aittir. Jandarma, hapishanenin dış güvenliğini temin etmekte görevlidir. Bunun için Merkez Jandarma Komutanlığı, İstanbul'daki Hapishane-i Umumi hakkında, hapishanenin güvenliğinden sorumlu nöbetçilerin eksikliğiyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda: Firar olaylarının engellenmesi için çözüm teklifleri olarak, jandarmaların nöbetini daha rahat tutmaları için nöbet tuttıkları baraka ve kulübelerin eksik ya da hiç olmayan kapı, pencere camlarının takılması, çatı görevindeki çinkoların ve kiremitlerin aktarılacak tamir edilmesi, çürümüş olan ahşaptan yapılmış merdivenlerin tamir edilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Hepsi nöbetçiler ile ilgili olan bu taleplerin, mevsimin kış olmasından ötürü asayiş açısından ayrı bir ehemmiyete sahip olduğu belirtilmiştir.³⁹⁷

Osmanlı Devleti hapishanelerde düzeni sağlamak için sarf ettiği çabalara karşın, mahkumların yasadışı eylemleri ve firar teşebbüsleri, devleti en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur. Hapishanelerde güvenliğin temin edilebilmesi maksadıyla, Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müdüriyeti Umumiyesi tarafından, Kavanin ve Nizamât Kalemi mümeyyizlerine hazırlatılan 28 Mart 1920 tarihli raporda, hapishanelerin asayiş ile alakalı şu maddeler önemlidir:

1. Hapishane içinde mahkumların kişisel eşya bulundurmasına izin verilmemelidir.
2. Koğuşların yaşanabilir, temiz bir hale gelmesi için bakteri yuvası haline gelmiş eşyaların atılması gereklidir. Böylelikle koğuşların temizleneceği sağlanmış olacağı gibi güvenlik işleri de kolaylaşacaktır.
3. Hapishanedeki mahkum sayısının gereğinden fazla oluşu, koğuşlarında kalabalık olmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum da denetlemenin tam olarak yapılmasına engel teşkil etmektedir. Büyük koğuşlar bölünerek, gündüzleri elektrik ile aydınlatılması gereklidir.
4. Hapishanelerin kullanım dışı zemin katlarını değerlendirmek için öncelikle tamir edilip, elektrikle aydınlatıldıktan sonra yemekhane ve kışın da teneffüshane olarak değerlendirilebilir.

³⁹⁶ Adak, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayetindeki Hapishaneler*, 68.

³⁹⁷ Özçelik, *Mütareke Döneminde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu*, 27.

5. Yeme, yatma, çamaşır yıkama, teneffüs yapma, ibadetlerini yerine getirme, okuma dersleri, atölyelerde istihdam etmek, abdesthaneleri ve koğuşları temizleme, yatakları toplama gibi, hapishanedeki tüm mahkumların yerine getirmesi gereken işlerin yapılması.
6. Hapishanelerde kurulan atölyelerde bozuk olan aletlerin tamir edilerek, mahkumların buralarda çalıştırılması ve düzenin oturtulması açısından önemlidir.
7. Nisa hapishanelerindeki kadın mahkumların hiçbir işle uğraşmadıkları görölmektedir. Dikiş dikmek ve çamaşır yıkamak gibi işlerde çalıştırılmaları hapishane açısından faydalı olacaktır.
8. Hapishane nüfusunda meydana gelen artış sonucu mahkumlar için yer sorununun özöme kavuşturulabilmesi için hapishanelerdeki olanakların arttırılması ve hapishaneler arasında nakil yapılmaları gerekmektedir.
9. Hapishanelerde terzihane ve kundura gibi atölyelerin kurulması için, taşradaki hapishanelerde tutuklu olan sanat sahibi mahkumların buralara nakilleri gerçekleştirilerek, diğer mahkumların da bu sanatlardan öğrenmeleri sağlanmalıdır.
10. Ceza kanunnamelerinde ve hapishaneler nizamnamesinde ahlaki olarak iyileşenlerin affedileceği ifade edilse de, bununla alakalı bir kanuni düzenleme olmadığından, bu durum keyfi tatbiklere sebebiyet vermektedir. Keyfiliğin önüne geçmek için de bir yöntem belirlenmesi gerekmektedir.

Rapordaki maddelerden de anlaşıldığı gibi, hapishanelerde kapasitenin çok üzerinde mahkumun bulunması, fiziksel koşulların yetersizliği ve teftişsizlik sonucu hapishanelerin nizamnameye uygun olmayan şekilde yönetilmesi düzen ve güvenlikle ilgili ciddi sorunlar meydana getirmiştir.³⁹⁸

3.4.2. Hapishane İçi Diğer Sorunlar

Bu başlık altında genellikle mahkumların kendi aralarındaki problemlerden ve hapishanede yaşanan ilginç olaylardan bahsedeceğiz. 1887 yılında, Havi Server isimli

³⁹⁸ A.g.e., 27-28.

kişinin oğlu Hüseyin, tüfek kurşunuyla öldürülmüştür. Tek şüpheli durumunda olan diğer oğlu Ali ise soruşturulmak üzere Antalya hapishanesine gönderilmiştir.³⁹⁹

Hapishane ortamı çeşitli dinlere mensup insanları bir odada birleştirdiğinden, din değiştirme vakaları da kaçınılmazdı. Genellikle bu durumlarda, Müslümanlığı kabul eden mahkumları görmekteyiz. Ancak bu din değiştirme durumunun, kişilerin kendi rızalarıyla mı yoksa, hapishane ortamında çoğunlukta olan Müslüman mahkumların baskısı sonucunda mı gerçekleştiği konusunda bir bilgiye sahip değiliz. 1888 yılında zorla kadın kaçırmak suçundan Antalya hapishanesinde tutuklu bulunan Ermeni milletinden Kırkor isimli kişi, İslamiyet'i kabul ederek Emin ismini almıştır.⁴⁰⁰

Memleket içi asayiş ve intizamı sağlamak amacıyla vazifeli olan zaptiyelerin de görevini suiistimal ettikleri durumlar mevcuttu. 1904 yılında kaçak tütünle yakalanan zaptiye erleri, para cezasına çarptırılmışlardır. Ancak bu parayı ödemeye güçleri yetmeyince, haklarında Askeri Ceza Kanunu'nun hapis cezası maddesinin uygulanması gerekmektedir. Bu yüzden Antalya Zaptiye erlerinden, Eğinli Osman, Giritli Anabaki ve Ali hakkında hapis cezası uygulanacaktır.⁴⁰¹

18 Şubat 1911 tarihinde Antalya hapishanesinde, ilginç bir olay meydana gelmiştir. Beşinci koğuşta tutuklu bulunan İbradili İrfan isimli kişi, içinde bulundukları durumu anlatan telgrafı Meclis-i Mebusana göndermiştir. Telgraf şu şekildedir:

“Antalya hapishanesinde meydana gelen olay tam olarak şöyledir; Şöyle ki, bundan on iki sene önce Kondullu Mehmet namında bir zalim cinayet suçundan hapishaneye düşmüştür. Buranın başgardıyanıyla birleşerek, eşkıyalıklarını güven ve rahatlık içinde yaşamak için, on yedi tutukluya anüs yolu ile yaklaşmışlardır. Bu işi yapanların bazıları şuanda yargılanmaktadır. Kondullu'nun düzenli kazanç sağladığı bir işi yoktur. Köyünde bir evi ve iki yüz dönüm mesafede bir çiftliği bulunmaktadır. Antalya'daki Kadın Sığınma Evi olarak bilinen yerde de diğer bir evi olup, hapishaneden tahliye edilmesiyle kendisine verilecek iki yüz lira parası da bulunmaktadır. Bu servete ulaşınca kadar kendisine karşı gelenlerden, hapishanede iki kişiyi öldürmüş ve on beş yirmi tutukluyu da yaralamıştır. Onlarda hastanelerde vefat etmiştir. Öyle olmakla beraber, 30 Ağustos 1910 (23 Şaban 1328) tarihinde ceza süresinin yarısını tamamladığından dolayı, tahliye edilmiş ise de, üç ay sonra yine bir cinayet vakasından mahkum edilmiştir. Kılıcını çekerek, başgardıyan ve gardıyan yardımcısıyla birlikte olup,

³⁹⁹ BOA.DH.MKT.1407/125.Lef.1 3 Recep 1304 (28 Mart 1887)

⁴⁰⁰ BOA.DH.MKT.1483/35.Lef.1 23 Cemaziyelevvel 1305 (6 Şubat 1888)

⁴⁰¹ BOA.DH.MKT.891/21.Lef.1 12 Recep 1332 (6 Haziran 1914)

tutuklulara işkenceye kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Mahkumlara verilen birer lira ikişer mecdiyeyi aldıkları gibi, Martanalı Solakoğlu İsmail'in elli beş lira parasından otuz lirasını Mehmet Ağa'ya vermesi için başgardıyan ve gardıyan yardımcısı Halil, İsmail'e işkence etmiş ve Mehmet Ağayı çağırmışlardır. İşkencenin ardından sonunda anüs yolu ile yaklaştırmaya teşebbüs etmiştir. Bu sırada, İsmail'e yardım için gelen beş kişiyi olay yerinde dövüp, yaralayıp, paralarını zorla aldıktan sonra çıplak bırakmışlardır. Refik Edhem ile birlikte başgardıyanın da teşvikiyle, Kondullu Mehmet ve beraberindeki arkadaşları üzerimize saldırıp, darp ederek iki lira bir mecdiyemizi ve mühürümüzü zorla çalmışlardır. Buna benzer daha birçok canlar yakmışlardır. Bu konuda, yolluğu tarafımızdan karşılamak üzere canımızın selameti için bir müfettişin gönderilmesi rica olunur.”⁴⁰² Bu mevzunun nasıl sonuçlandığına dair arşiv belgesine ulaşamadık.

İtalyanlar Trablusgarp, On İki Ada ve Rodos'u işgal ettikten sonra Antalya ve çevresiyle ilgilenmeye başlamışlardır. 31 Mayıs 1913 tarihinde Agostini Ferrante'nin konsolos olarak tayin edilmesiyle beraber, İtalyanların Antalya'daki çalışmaları da çoğalmıştır. Bu faaliyetler arasında en önemlileri de, pek çok tartışmaya neden olan İtalyan Mektebi ile İtalyan Hastanesi'nin kurulup faaliyete geçmesi olmuştur. Fakat 1. Dünya Savaşı'nın başlaması, İtalyanların Antalya ve çevresindeki girişimlerini sekteye uğratmıştır. Bu savaş döneminde İtalyanların Antalya'ya olan ilgisi yeniden depreşmiş ve savaşın bitmesinin hemen ardından buradaki faaliyetlerini arttırmışlardır. Bunun sonucunda 28 Mart 1919 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine⁴⁰³ dayanarak şehri resmen işgal etmişlerdir.⁴⁰⁴ Bu durum konumuzla alakalı arşiv kaynaklarına da yansımıştır. Buna göre, Antalya Valisi Cemal Bey'in, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf ihbar niteliğindedir. Cemal Bey, Antalya Mutasarrıflığı'ndan aldığı telgrafta, Mutasarrıf Ali Firuzan Bey'in, otomobil ile Elmalı'ya giden eski İtalyan Konsolosuyla karısına eşlik ettiği ve oradan da İtalyan savaş gemisiyle Finike'ye geçtikleri, yine onlarla beraber geri dönüş yaptığı ifade edilmektedir. Ali Firuzan Bey son zamanlarda Antalya hapisanesini boş bırakmış ve bunun sonucu olarak beş kişi firar etmiştir. Firar eden bu kişiler, kasaba etrafında yer alan Taşağır ve Çubuk Boğazı taraflarında her türlü kötülüğü yapmaya başlamışlardır. Ali Firuzan Bey o sırada izinli olduğundan Antalya'dan ayrılarak, Rodos'ta İtalyan

⁴⁰² BOA.DH.H.47/9.Lef.1 18 Safer 1329 (18 Şubat 1911)

⁴⁰³ Madde 7: Müttefikler Emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir strateji noktasını işgal etme hakkına sahip olacaklardır. Antlaşmanın diğer maddeleri için Bkz: Nihat Erim, “Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri”, C.1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953), 519-524.

⁴⁰⁴ Evren Dayar, “Nihayetsiz Bir Cidal: Antalya Gazetesinin Kurucusu Mehmet Emin ve Muarızları(1878-1928)”, *Erdem Dergisi*, S.75 (2018): 73.

Kralı'nın huzurunda bulunmuştur. Ali Firuzan Bey'den, İtalyanların Teke'ye asker çıkardıkları sırada da şüphelenilmiştir. Bir defasında da İtalyanlar ile birleşmiş ve onların hizmetinde bulunmuştur. Antalya'nın işgalinde de parmağının olduğuna dair deliller mevcuttur. Bu yüzden, Ali Firuzan Bey'in vatana ihanetten dolayı hakkında gerekli muamelelerin yapılmasının icap ettiği, Antalya Valisi Cemal Bey tarafından ifade olunmuştur.⁴⁰⁵ Ertesi gün, Dahiye Nezareti'nin, Konya Vilayeti'ne gönderdiği yazıda, Firuzan Bey'in İtalyanları kendi tarafına çektiği durumu Antalya Mutasarrıflığı'na sorulmuştur. Oradan gelecek cevap üzerine gerekenin yapılacağı ifade edilmiştir.⁴⁰⁶

Antalya hapishanesi ve tevkifhanesinin muhafazası için memur olarak İtalyan subaylar tarafından, kapılara nöbetçi konulmuştur. Kontrol bekçisinin verdiği emre karşı itaatsizlik eden iki kayıkçıyı tutuklamak için İtalyanlar hapishaneye gönderilmiş ise de, bu durum hapishane müdürü tarafından kabul edilmemiştir.⁴⁰⁷

3.5. NİSA HAPİSHANESİ

Osmanlı Devleti'nde ilk erkek hapishanelerinin yapıldığı dönem de, yani 1870 yılında, daha kadınlar için bir hapishane uygulaması yoktur. Bunun sebebi de ekonomik imkansızlıklar dolayısıyla kadınlara özel bir hapishane inşa edilememesi ve kadın mahkum sayısının az oluşudur.⁴⁰⁸ Kadın hapishanelerinin ilk örneklerinden birini, 1883 yılında yapımı tasarlanan Karesi sancağı teşkil eder.⁴⁰⁹

Osmanlı Devleti'nde 1912 yılına kadar ayrı bina olarak nisa hapishanesinden söz etmek mümkün değildir. Bu tarihten sonra bile, pek çok kaza da dahi nisa hapishanesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, kadın mahkumların hapsedilmesi için ev kiralama ve gardiyan atamasına gerek görülmüştür. Kadın tutuklu sayısının bir hayli az olmasına karşın, hapishane kira karşılığının ve gardiyan maaşlarının ödenmesi, devlete ciddi manada bir yükü. Bu nedenle yeniden yapılandırılmakta olan hapishanelerde,

⁴⁰⁵ BOA.DH.KMS.52/94.Lef.2 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919)

⁴⁰⁶ BOA.DH.KMS.52/94.Lef.1 25 Şaban 1337 (26 Mayıs 1919)

⁴⁰⁷ BOA.DH.ŞFR.628/114.Lef.1 6 Cemaziyelevvel 1335 (28 Şubat 1917)

⁴⁰⁸ Kadınların suç işleme oranları çok düşük olsa da, hırsızlık, fitne-fesat, şirretlik, borç ödememe, hür insan ticareti, katle sebebiyet, yataklık, kerhanecilik ve fahişelik gibi suçları işledikleri ve bundan dolayı mahkum oldukları görülmektedir. Bu suçlar arasında ise yüzdesi en yüksek olan fahişeliktir; Karaca, *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar*, 157.

⁴⁰⁹ Ferudun Ata, "Osmanlı Döneminde Bozkır Hapishanesi", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Yayınları:9 (2016): 398.

kadınlara ait mekanların ayrılması, nisa hapishanesi olmayan kazalarda erkeklere ait hapishanelerden bir koğuşun nisa hapishanesine dönüştürülmesi veya yeni bir koğuş yapılması, yoluyla bu meselenin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu durumların mümkün olmaması halinde hükümleri netleşmiş kadın mahkumların, nisa hapishanesi bulunan yakın kazalardan herhangi birine ya da bahsedilen liva hapishanelerine gönderilmeleri gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹⁰ Bu imkanlarında sağlanamadığı durumlarda ise kadın mahkumlar genellikle cezalarını mahalle imamlarının denetiminde, kadın hapishanesi anlamına gelen imam evinde⁴¹¹ çekerlerdi.⁴¹²

Antalya'nın Kaş kazasında da kadınlara mahsus bir hapishane bulunmamaktadır. Bunun için Adliye Nezareti'nin, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazı da, Kaş'a bir nisa hapishanesi inşasının gerektiği beyan edilmiştir.⁴¹³

Tanzimat ile başlayan Batılılaşma sürecinde, hapishanelerin sosyal ve fiziksel koşulları ülkenin tamamında ciddi sorun teşkil etmiştir. 1871'de Çerkez köle ticaretinin yasaklanmasından sonra, özgürlük için Osmanlı mahkemelerine müracaat eden cariyeler, davaları görülürken tutuklu olarak adliyeye bağlı Havale Cemiyeti vasıtası ile Duacı Salih Ağa'nın evinde tutulmuşlardır. Zira bu dönemde kadın hapishaneleri ya da koğuşları henüz meydana getirilmemiştir. Salih Ağa'ya cariyeye başına altı kuruş yevmiye ödenmiştir. Fakat tutuklu cariyelerin sayısının artması sonucu, bu uygulamadan vazgeçilmiş ve cariyeler tamir edilen zaptiye binasına nakledilmiştir. Burada nisa misafirhanesi memuru Sıdika Hanım'ın denetiminde tutulmuşlardır. Bunun yanında yüz elli kuruş maaş karşılığında bir de gardiyan görevlendirilmiştir. Ayrıca her cariyenin gereksinimlerini karşılamaları için beşer kuruş verilmiştir. Bu uygulamaya geçilmesiyle, yıllık olarak takribi dokuz bin kuruş tasarruf edilmiştir. Cariyelerin davalarını takip etme görevini Muhacirin İdaresi ile Adalet Nezareti üstüne almıştır. Ancak her iki

⁴¹⁰ Saadet Tekin, "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29, S.47 (2010): 94.

⁴¹¹ İstanbul'da hemen hemen bütün hapishanelerde, erkeklerden ayrı bir yerde tutulan kadın zanlı ve mahkumlar, uzun zamandır İstanbul'un en eski mahpeslerinden biri olan Baba Cafer Zindanı'nda tutulmaktaydılar. Bunlardan "kolcu hanım" diye hitap edilen bir bayan görevli sorumluydu. Taşra da ise hapishaneler içinde kadınlara ait özel bir yer bulunmadığından, haklarındaki soruşturma ve ceza süreleri bitene kadar, o yerdeki imam, rahip ve hahamlar gibi din adamlarının evlerinde tutuluyorlardı. İmamlar arasında birinin baş imam seçilerek, aylık yüz elli kuruş maaş karşılığında, kadın mahkumların onun evinde tutulması yönünde Konya Valisi'nden gelen talep üzerine bu durum Mecl-i Vala ve Sadaret tarafından kabul edilmiştir. Muhtarlık makamının oluşturulduğu yerlerde ise imamın yerine muhtarın bu işle görevlendirildiği de olmaktaydı: Yıldız, *Mapusane*, 122.

⁴¹² Bozkurt, 20. *Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesi*, 264.

⁴¹³ BOA.DH.TMIK.S.33/40.Lef.1 10 Şevval 1318 (31 Ocak 1901)

kurumda görevini layıkıyla yerine getirmemiştir. 1882 yılında Adliye Müfettişi'nin uyarısı üzerine, Çerkez kadınlarının uzun yıllar mahpusta tutuldukları, özgür olmak için mahkemeye başvuran kadınların neredeyse unutulduğu açığa çıkmaktadır. Hem de devlet aracılığı ile evlenmeye teşvik edilen kadınlar, nikah iptali durumunda yeniden hapishaneye dönmüşler ve uzun süre burada kapalı kalarak özgürlüklerine yeniden kavuşmayı beklemişlerdir.⁴¹⁴

Osmanlıdaki hapishanelerinin yönetimini içine alan nizamname raporunu Hapishaneler ve Tevkifhaneler Umumi Müfettişi N. Ralhf hazırlamış ve Hapishaneler Komisyonu'na iletmıştır. Hazırlanan bu raporu inceleyen komisyon, Dahiliye ve Adliye Nezareti'ne görüşlerini ifade eden bir rapor hazırlatmıştır. Nizamname raporunun birinci bölümünde, hapishane türleri ve mahkumların işlediği suçlara göre tasnif edilmesi gibi mevzular üzerinde durulmuştur. Raporun 16. maddesinde merkez ve umumi hapishanelerde kadınlar için ayrı bölümlerin oluşturulmasının altı çizilmiştir. Gerekli durumlarda da, ayrıca kadın hapishanelerinin inşa edilmesi belirtilmiştir. Raporun ikinci bölümünde ise memurların kadroları ve derecelerinden bahsedilmiştir. Her otuz mahkum için bir başgardiyan ve gardiyan tayin edilmesi, ikiden çok kadın mahkumun bulunması halinde ayrıca bir kadın gardiyan görevli kılınması uygun görülmüştür.⁴¹⁵

1916 tarihli Nizamnamenin amacı ise hapishanelerin iç işlerini tanzim etmenin yanı sıra, bunun yanında mahkum ve tutukluların hayatlarını düzene sokmaktır. Buna göre, mahkumların üzerlerinden çıkardıkları kıyafetler temizlendikten sonra paketlenerek, mahkumlar için ayrılmış eşya ambarına konulacaktır. Kıyafetlerin diğer mahkumlarla karışmaması için paketlerin üzerine isim ve numara yazılması gerekmektedir. Çünkü mahkumların hapishanede tek tip elbise giymeleri zorunlu olacaktı. Kadın mahkumlar için belirlenmiş giysiler; Baş örtüsü, entari, gömlek, iç hırka, çorap, don ve terlikten meydana gelmektedir. Her yıl için üç tane başörtüsü, iki

⁴¹⁴ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 35-37.

⁴¹⁵ Umut Karadoğan, "Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı "Nisa Hapishanesi Örneği", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.5 (2018): 315-316; Gümüşsoy, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi*, 225; Güneş, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi*, 72.

entari, üç gömlek ve don, bir iç hırka, iki çift terlik ile birlikte, iki senede bir ise dışarıda giymek için hırka verilecekti. Ancak bu uygulama düşünceden öteye gidememiştir.⁴¹⁶

Hapishaneler İdaresi Umum Müdürlüğü memurların maaşlarında bir türlü ölçüyü tutturamamıştır. Tevkifhane gardiyanları ile hapishane gardiyanlarının maaşları arasında ciddi ayrım söz konusudur. Kaza ve köylerde görev yapan nisa gardiyanının aldığı maaş sekiz yüz kuruşken, şehirdeki hapishanelerde çalışan nisa gardiyanı altı yüz kuruş maaş almaktadır.⁴¹⁷

20. yüzyılın ilk yıllarında yapılan denetimler neticesinde, Alanya hapishanesinin çok fazla rutubetli ve sağlık koşullarına uygun olmadığı açığa kavuşturulmuştur. Ayrı bir kadın hapishanesi olmadığından, belli bir kısmı kadınlara ayrılmıştır. Bu bölüm penceresiz ve zindan tarzında olduğundan dolayı burada tutuklu ve mahkum bulundurulmasının imkanı yoktur. Şiddetli yağmurlarda hapishanenin çatısının aktığı, tutukluların bu yüzden hastalandıkları ifade edilmiştir.⁴¹⁸

1913 yılında Akseki nisa hapishanesine kira bedeli olarak ödenek gönderilmiştir. Ancak kısa süre sonra yeniden ödenek için talepte bulunulmuş olduğundan bu durumun incelenmesi gerekmektedir.⁴¹⁹ Aynı tarihlerde, Antalya nisa hapishanesinin gezinti için ayrılan yerindeki duvar oldukça harap durumdadır. Bu durum güvenlik açısından tehdit oluşturduğundan duvarın acil olarak tamir edilmesi gerekmektedir.⁴²⁰

Osmanlı Devleti hapishanelerinde kadının içinde bulunduğu duruma iki temel yönden bakılmalıdır; birincisi mahkum olan kadınlar, ikincisi ise gardiyan olan kadınlardır. Mahkum da olsalar gardiyan da olsalar Osmanlı toplumunun kadın mensupları olarak zorlu koşullar altında hayatlarını sürdürmekle mükellef olduklarını söylemek yanlış bir ifade olmaz.⁴²¹

Antalya nisa hapishanesi ile alakalı oldukça az belgeye ulaşabildik. Erişebildiğimiz kaynaklar, daha çok kazalardaki nisa hapishaneleriyle alakalıdır.

⁴¹⁶ Tekin, *Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri*, 95.

⁴¹⁷ Karadoğan, *Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı*, 317.

⁴¹⁸ Sevcan Öztürk, "19 Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 48.)

⁴¹⁹ BOA.DH.MB.HPS.41/57.Lef.1 13 Recep 1331 (18 Haziran 1913)

⁴²⁰ BOA.DH.MB.HPS.5/4.Lef.1 8 Zilkade 1331 (9 Ekim 1913)

⁴²¹ Karadoğan, *Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı*, 319.

3.6. MAHKUMLARIN KAZA HAPİSHANELERİNE AİT YOKLAMA CETVELLERİ VE MERKEZ HAPİSHANE İZAHAT VARAKASI

Osmanlı Devleti hapishanelerindeki mahkum ve tutukluların istatistik niteliğinde olan bilgilerini içine alan defterler, 20. Yüzyılın ilk dönemlerine kadar Zaptiye Nezareti'ne,⁴²² 1909 yılı sonrasında Zaptiye Nezareti'nin kaldırılmasından sonra ise bu defterler Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁴²³ Dahiliye Nezareti hapishaneleri denetim altında tutmak için Osmanlı Devleti'nin bütün hapishanelerinde yılda üç kez olmak üzere, hapishanede yer alan mahkumların cinsiyetlerine ve suç türlerine göre miktarlarını gösteren yoklama cetvelleri istemiştir. Bu cetveller bir sene de, üç defa dörder aylık periyotlar halinde Rumi takvim esas alınarak, Mart, Temmuz ve Teşrinisani aylarının birinci günü tanzim edilmesi gerekmektedir. Suçluların miktarları ile beraber işledikleri suçlar da sınıflara ayrılmıştır. Suçlar bu cetvelde, cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılırken, mahkumlar ve tutuklular ise zükûr (erkekler) ve inas (kadınlar) şeklinde bir ayırım yapılarak toplam sayıları öğrenilmeye çalışılmıştır. Tablonun ortasında da mülahazat kısmı yer almaktadır. Büyük çoğunlukla tek sayfadan oluşan yoklama cetvelleri, genellikle gardiyanlar, kimi zaman da polis ve jandarma tarafından düzenlenip, imzalanıp, mühürlenmek suretiyle, önce kaza hapishanesinin bağlı bulunduğu mutasarrıflığa, daha sonra da vilayet merkezlerine, oradan da Dahiliye Nezareti'ne gönderilmektedir.⁴²⁴

İlk istatistik cetvellerini gönderen şehirler, Diyarbakır, Van ve Aydın olmuştur. Bu istatistiklerde, hapishane görevlilerinin isimleri, aldıkları maaşlar ve tayin zamanlarından bahsedilirken, mahkumların ise sayıları, işledikleri suçlar, ceza süreleri ve cinsiyetleri kaydolunmuştur. Bunun yanında, nereye ve hangi yıla ait olduğu da belirtilmiştir.⁴²⁵

Hükümet istatistik cetvellerindeki bilgilerle, ülke ve bölge geneline dağılan suç oranlarını belirleyip buna uygun politikalar geliştirmeyi amaçlamıştır. Geliştirilecek olan politikalar tutuklu ve mahkum sayısının yoğun olduğu bölgeler için düşünülmüştür.

⁴²² Gönüllü, *20. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi*, 61.

⁴²³ Bozkurt, *20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesi'nin Genel Durumu*, 265.

⁴²⁴ Bozkurt, *20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesi'nin Genel Durumu*, 266; Temel, *XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri*, 125; Akbey, *19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, 52.

⁴²⁵ Şen, *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, 144.

Elde edilen bilgilerle, hangi bölgelerin hapishane ihtiyacı olduğu belirlenecektir. Bazı hapishanelerdeki yığılmayı en aza indirmek için, mahkum sayısı az olan hapishanelere nakledilerek denge sağlanmak istenmiştir. Ancak yaşanan siyasi bunalımın ve içinde bulunulan savaş döneminin beraberinde getirdiği olumsuz şartlar, bu çalışmanın hedefine ulaşmasına mani olmuştur. Maddi sıkıntılardan kaynaklanan çalışan yetersizliği, resmi evrakların eksik ve zamanında toplanamaması, bu projenin gerçekleşememesine ortam hazırlamıştır.⁴²⁶

Antalya hapishanesine ait yoklama cetvelleri incelendiğinde, Antalya hapishanesinin yanında, Kaş, Elmalı, Alaiye, Akseki ve Finike kazalarına ait yoklama cetvellerini de yer almaktadır. Yoklama cetvellerinde mahkumların sayıları, cinsiyetleri ve işledikleri suçlar hakkında bilgiler yer almaktadır.

Antalya hapishanesinin 1914 (1332) yılı dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan yüz altmış altısı erkek, beşi kadın olmak üzere yüz yetmiş bir mahkum; üç yüz elli üçü erkek, sekizi kadın üç yüz altmış bir tutuklu vardır. Cünha suçundan kırk ikisi erkek, üçü kadın toplam kırk beş mahkum bulunmaktadır. Kabahat suçundan ise sadece iki erkek mahkum vardır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam beş yüz yetmiş sekiz tutuklu ve mahkum mevcuttu.

Tablo 3.1: Temmuz 1330 (1914) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli

Mevkuf Miktarı			Mülâhazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
361	8	353		171	5	166	Cinayet
				45	3	42	Cünha
				2		2	Kabahat
				218	8	210	Yekün

Antalya sancağına tabi Kaş kazası hapishanesinin 1330 (1914) yılı dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan beş erkek tutuklu vardır. Cünha suçundan dört erkek mahkum bulunmaktadır. Hapishanede kadın mahkum ve tutuklu

⁴²⁶ A.g.e., 147.

bulunmamaktadır. O tarihlerde Antalya hapishanesi, Kaş kazası hapishanesine nazaran oldukça kalabalıktır. Adı geçen tarihte toplam dokuz tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.2: Antalya Sancağına Tabi Kaş Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
5		5	İkisi hırsızlık, birisi de dolandırıcılıktan mahkumdur.				Cinayet
				4		4	Cünha
							Kabahat
5		5		4		4	Yekün

Teke sancağına tabi Elmalı kazası hapishanesinin dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan on iki erkek tutuklu vardır. Cünha suçundan on yedisi erkek, ikisi kadın on dokuz mahkum bulunmaktadır. Kabahat suçlusu yoktur. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam otuz bir tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.3: Teke Sancağının, Elmalı Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
12		12					Cinayet
				19	2	17	Cünha
							Kabahat
12		12		19	2	17	Yekün

Antalya sancağına tabi Alaiye kazası hapishanesinin dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan on dördü erkek, sekizi kadın olmak üzere yirmi iki tutuklu vardır. Cünha suçundan otuz altı erkek mahkum ve yirmi üç erkek tutuklu bulunmaktadır. Kabahat suçundan ise sekiz erkek mahkum ile iki erkek tutuklu vardır. adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam doksan bir tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.4: Antalya Sancağına Tabi Alaiye Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
22	8	14					Cinayet
23		23		36		36	Cünha
2		2		8		8	Kabahat
47	8	39		44		44	Yekün

Teke sancağına tabi Akseki kazası hapishanesinin dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan dört erkek tutuklu vardır. cünha suçundan on yedisi erkek, üçü kadın toplam yirmi mahkum bulunmaktadır. Kabahat suçlusu bulunmamaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam yirmi beş tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.5: Teke sancağı, Akseki Kazası Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli.⁴²⁷

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
4		4					Cinayet
1		1		20	3	17	Cünha
							Kabahat
5		5		20	3	17	Yekün

Antalya hapishanesinin 1 Teşrin-i Sani 1330 (1914) tarihli dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan kırkı erkek, yedisi kadın olmak üzere kırk yedi mahkum; yüz dokuzu erkek, ikisi kadın olmak üzere yüz bir tutuklu bulunmaktadır. Cünha suçundan yirmi bir erkek mahkum; kırk beşi erkek altısı kadın olmak üzere elli bir tutuklu vardır. Kabahat suçlusu bulunmamaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam iki yüz yirmi tutuklu ve mahkum mevcuttur.

⁴²⁷ BOA.DH.MB.HPS.150/90.Lef.1/2/3/4/5/6 20 Şaban 1332 (14 Temmuz 1914)

Tablo 3.6: 1 Teşrin-i Sani 1330 (1914) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁴²⁸

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
101	2	109		47	7	40	Cinayet
51	6	45		21		21	Cünha
							Kabahat
152	8	154		68	7	61	Yekün

Antalya hapishanesinin 1 Mart 1331 (1915) tarihli dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan altı erkek, mahkum; kırk ikisi erkek, biri kadın olmak üzere kırk üç tutuklu bulunmaktadır. Cünha suçundan on üç erkek mahkum vardır. Kabahat suçlusu bulunmamaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam altmış iki tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.7: 1 Mart 1331 (1915) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁴²⁹

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
43	1	42		6		6	Cinayet
				13		13	Cünha
							Kabahat
				19		19	Yekün

Antalya hapishanesinin 1 Temmuz 1333 (1915) tarihli dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan elli üçü erkek, beşi kadın olmak üzere elli sekiz mahkum; yüz seksen dokuzu erkek, on biri kadın olmak üzere iki yüz tutuklu bulunmaktadır. Cünha suçundan dokuzu erkek, üçü kadın on iki mahkum vardır. Kabahat suçlusu bulunmamaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam iki yüz yetmiş tutuklu ve mahkum mevcuttur.

⁴²⁸ BOA. DH. MB. HPS.152/26.Lef.4 25 Zilhicce 1332 (14 Kasım 1914)

⁴²⁹ BOA.DH.MB.HPS.M.20/62.Lef.5 27 Rebiülahir 1333 (14 Mart 1915)

Tablo 3.8: 1 Temmuz 1333 (1915) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁴³⁰

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
200	11	189		58	5	53	Cinayet
				12	3	9	Cünha
							Kabahat
				70	8	62	Yekün

Antalya hapishanesinin 20 Teşrin-i Sani 1335 (1919) tarihli dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan yüz altısı erkek, dördü kadın olmak üzere yüz on mahkum; üç yüz beşi erkek, on üçü kadın olmak üzere üç yüz on sekiz tutuklu bulunmaktadır. Cünha suçundan yetmiş üç erkek mahkum; yüz elli dokuzu erkek biri kadın yüz altmış tutuklu vardır. Kabahat suçundan on yedi erkek tutuklu bulunmaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam altı yüz yetmiş sekiz tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.9: 20 Teşrin-İ Sani 1335 (1919) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁴³¹

Mevkuf Miktarı			Mülahazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zükûr		Yekün	İnas	Zükûr	
318	13	305		110	4	106	Cinayet
160	1	159		73		73	Cünha
17		17					Kabahat
495	14	481		183	4	179	Yekün

Antalya hapishanesinin 6 Mart 1334 (1918) tarihli dört aylık yoklama cetveline göre cinayet suçundan elli yedisi erkek, üçü kadın olmak üzere altmış mahkum; iki yüz üçü erkek, üçü kadın olmak üzere iki yüz altı tutuklu bulunmaktadır. Cünha suçundan yirmi biri erkek, yedisi kadın olmak üzere yirmi sekiz mahkum bulunmaktadır. Kabahat

⁴³⁰ BOA.DH.MB.HPS.M.30/8.Lef.1 11 Ramazan 1335 (1 Temmuz 1917)

⁴³¹ BOA.DH.MB.HPS.162/58.Lef.4 26 Safer 1338 (20 Kasım 1919)

suçlusu bulunmamaktadır. Adı geçen tarihte kadın ve erkek toplam iki yüz doksan dört tutuklu ve mahkum mevcuttur.

Tablo 3.10: 6 Mart 1334 (1918) Tarihine Ait Antalya Sancağı Hapishanesinin Dört Aylık Yoklama Cetveli⁴³²

Mevkuf Miktarı			Mülâhazat	Mahkum Miktarı			Nev-i Ceraim
Yekün	İnas	Zekur		Yekün	İnas	Zekur	
206	3	203		60	3	57	Cinayet
				28	7	21	Cünha
							Kabahat
				88	10	78	Toplam

Merkezi yönetimce yerel yönetimlerden; hapishanenin bulunduğu yerlerin isimleri (hapishane ve tevkifhane), müdürün adı ve müdürün bulunmadığı durumda memur ya da başgardıyanın adı, katiplerin ve gardiyanların adedi, hapishane ve tevkifhane mevcudu (kadın, erkek ve henüz on sekiz yaşına gelmemiş tutuklanmış kimseler), Ceza Kanunnamesi'nin 48 ile 67'nci maddelerine kadar bahsedilen suçlardan ötürü, bu maddeler ahkamına uygun olarak, mahkum olan siyasi suçlular hariç olmak üzere, cezalarını bitirmeye altı ay kalmış olan çiftçi ve yol tamircileri gibi devletin yararına çalışabilecek mahkumların adedi, tevkif edilmiş kimselerin adedi, yiyeceklerin hangi yollarla elde edildiği (hapishanenin kendi mutfağında, bir müteahhit vasıtası ile bir hayır cemiyeti tarafından) gibi bilgiler talep edilmiştir.⁴³³

⁴³² BOA.DH.MB.HPS.160/72.Lef.5 23 Cemaziyelevvel 1336 (6 Mart 1918)

⁴³³ Gönüllü, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Isparta Hapishanesi*, 352.

Tablo 3.11: 11 Kanun-ı Sani 1332 Yılına Ait İzahat Varakası.⁴³⁴

1) Hapishane yerlerinin isimleri 2) Hapishane 3) Tevkifhane 4) Müdürün ismi ve müdür bulunmadığı taktirde memur veya başgardiyanın ismi. 5) Katiplerin adedi 6) Gardiyanların adedi	1) Gureba hastanesi civarında Teşvikiye Mahallesi dışında denize nazır, kare şeklindedir. İçerisinde, alt katta dokuz koğuş, bir hamam ve çamaşırhane ile ortasında bir şadırvan vardır. Bu koğuşlardan birisi gardiyanlara özeldir. Diğer birisi de hücre evidir. Geriye kalan koğuşlardan birisi cami, birisi hastanedir. Diğer koğuşlarda adliyece ve askeriyeden tevkif edilen mahkum ve mevkufa mahsustur. Bundan başka bitişiğinde üst katında beş, alt katında üç odasını içine alan yarıca bir yer vardır. Bunlarda müdür, başgardiyan, karakol kumandanı ve jandarmalar ikamet ediyorlardı. Alt katta jandarmaya mahsus olan oda tamire muhtaç bir haldedir. 2) Hapishane ve tevkifhane ayrı ayrı olmayıp birbirine bitişik bir haldedir. Ancak hatunlara mahsus alt kattaki iki odayı içine alır. Birbirine bitişik başkaca tevkifin Antalya hapishanesi adıyla bilinir. 4) Hüseyin Avni Efendi'dir. 5) Katip yoktur. 6) Bir başgardiyan ile dört gardiyan vardır.		
7) Mevcut adedi: 157	Erkek: 151	Kadın: 6	Henüz 18 yaşında bulunmayan tutuklu
- Tevkifhanede - Hapishanede	- 119 - 32	- 3 - 3	- 12
8) Ceza kanunnamesinin 38 ile 67 nci maddelerinde bahsedilen suçlardan dolayı adı geçen maddelerin hükümlerine göre mahkum olan siyasi suçlular hariç olmak üzere cezalarını tamamlamaya 6 ay kalmış olan çiftçi ve yol tamircileri gibi faydalı işlerde çalışabilecek mahkumların adedi	- Esasen siyasi mahrem yoktur. Cezalarını almakla altı ay kalmış olan dokuz mahkumdan yedisi hakkında işlemler devam etmektedir. Diğer mahkumlar yol tamirinde faydalı işlerde bulunmuşlardır.		
9) Tutukluların adedi - Hala yararlı bir işte çalışanlar - Hapishanenin işlerinde ücretli çalışanlar. - Özel siparişlerin imalatıyla meşgul olanlar. - Hiçbir işi olmayanlar.	- 122 kişiden ibarettir. - Hapishane karşısındaki yolda 25 kişi mahkumdur. - Hapishanenin de kendi işinde bulunmadığı. - Olmadığı - Hapishane ve tevkifhane de bulunanlar bir işle meşgul değildir. Ancak bazıları çorap imaliyle uğraşıyor.		
10) Gıda maddelerinin ne suretle meydana getirildiği. - Hapishanenin kendi mutfağında - Bir müteahhit ve ustasıyla - Hayırlı bir cemiyet tarafından	- Ekmek çarşıdaki fırınlardan geliyor. Fırınlardan satın alma suretiyle elde ediliyor. - Mutfak yoktur.		
11 Kanun-ı Sani 1332			

⁴³⁴ BOA.DH.MB.HPS.M.27/27.Lef.6 30 Rebiülevvel 1335 (24 Ocak 1917)

SONUÇ

Antalya hapishanesini, 1860/1920 yılları arasını kapsayan altmış yıllık döneminin incelendiği bu çalışmada, ilk olarak İslamiyet'te, Türk toplumlarında ve Osmanlı'daki hapis kavramının ortaya çıkışından ve zaman içerisindeki gelişiminden bahsedildi. Hapis cezası ilk dönemlerden itibaren tatbik edilen, sadece uygulama şekli açısından içinde bulunulan zaman dilimine göre farklılık gösteren ve gelişen bir harekettir. Hapishanenin ortaya çıkışı ise Merkantilizm ve Kalvincilikle bağlantılıdır. İçgüdü açlığı ve arayışı ile Kalvinist ideolojide çalışmanın yaşam amacı olarak konması, yoksulları, dilencileri, çalıştırmak için yollarını hapishaneden geçirme mecburiyetini de beraberinde getirmiştir. Ancak Tanzimat Fermanı'ndan sonra suçluların cezalandırılması hız kazanmış, bu durum da hapishanenin gelişimine ve modernleşmesine katkı sağlamıştır.

İlk bilgilerine 1873 yılından itibaren rastladığımız Antalya hapishanenin ve kaza hapishanelerinin vaziyetine bakıldığında, Osmanlı Devleti'ndeki diğer hapishanelerin durumlarından pek de farklı olmadığı gözler önüne serilmiştir. Hapishanenin en büyük problemi, kapasitesinin üzerinde mahkum bulundurması ve buna bağlı olarak, sağlıklı bir ortamın oluşmasından ötürü mahkumların ölümüne sebep olan salgın hastalıkların baş göstermesidir. Aynı odayı paylaşmak zorunda kalan mahkumlar, özellikle de salgın hastalıkların yayılmasına müthiş bir ortam oluşturmaktadırlar. Bunun yanında zaten hastalıklarla baş edecek düzeyde yeterince beslenmedikleri için genellikle bu hastalıklar ölümle sonuçlanmıştır. Sonuçta sadece üç yüz gram ekmekle beslenen bir kişinin hastalığı yenmesi beklenemez. Ancak bu sağlık problemleri arttıkça ve ölüm olayları kaçınılmaz halde gelince çözüm arayışlarına gidilmiştir. Öncelikle salgın hastalıkların önlenmesi, daha fazla kişiye bulaşmasını engellemek için aşı sistemine başvurulmuştur. Tabiplerinde önerisiyle hasta mahkumlara özel beslenme planı hazırlanmıştır. Bu gibi önlemler ve iyileştirme çabaları hapishane içi sağlık sorunlarında bir nebze olsun, olumlu sonuçlar alınmasını sağlamıştır.

19. yüzyılın ilk dönemlerinde gerçekleşen ıslahat hareketlerinden, Osmanlıdaki hapishanelerde nasibini almıştır. Bunun için Avrupalı ve bu alanda uzman kişilerden yararlanılmıştır. İngiliz elçisi Lord Stratford Canning, Binbaşı Gordon ve Pollitz Bey

Osmanlı hapishanelerinin ıslahı için hazırladıkları çeşitli raporları sunmuşlardır. Bu raporlarda hapishanelerin içinde bulunduğu kötü durumdan bahsedilmiş ve acilen bu durumun içinden çıkılarak, yeni bir düzene geçilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu yüzden modern hapishanelere geçiş için çeşitli hapishane planları çizilmiş, hatta inşa olacak yerleri dahi belirlenmiştir. Ancak yapımı planlanan hapishaneler para engeline takılmış, maddi yetersizlikler sebebiyle yapımlarına dahi başlanamamıştır.

Hapishanenin diğer önemli problemi de asayıştır. Hepsi farklı suçlardan mahkum olan ve farklı karakterlere sahip olan kişilerin sürekli olarak aynı ortamı paylaşmaları ve aynı havayı solumaları mahkumlar arasında bazı olumsuz durumları da beraberinde getirmiştir. Ancak sorunlar sadece mahkumlarla sınırlı değildir. Hapishane müdürü, gardiyanlar ve hatta bazı durumlarda katipler bile sorun teşkil edebiliyorlardı. Bulundukları makamı suiistimal etmekten kaçınmayan hapishane görevlileri, çeşitli yolsuzluklara başvurmuşlardır.

Antalya hapishanesinde yatanlar genellikle cinayet suçundan dolayı mahkum oldukları tutulan kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunu cünha ve kabahat suçları takip etmektedir. Hapishanelerin kuruluşundan bu yana erkek suçlular sayı bakımından her zaman kadın suçlulardan daha fazla olmuşlardır. Toplam mahkum sayıları ise devletin izlediği politikalara ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal durumlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, 2. Meşrutiyet ilan edildikten sonra ülke genelinde hapishanelerin tamamında bir rahatlama meydana gelmiştir. Genel af çıkartılarak hapishaneler boşaltılmıştır.

Hapishanelerdeki izdihamı biraz olsun gidermek için devlet çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bunlardan ilki biraz öncede bahsettiğimiz gibi genel aflardır. Padişahların cülus yıldönümlerinde, doğum günlerinde, dini gün ve bayramlarda af ilan edilerek hapishanelerin bir nebze olsun boşaltılması sağlanmaktaydı. Bunun yanında sıkça mahkumların başka hapishanelere nakil yöntemine de başvurulmuştur. Bir de cezalarının üçte ikisini yatan mahkumlar da affa mazhar olmuşlardır. Antalya hapishanesinde de mahkumlar genellikle başka hapishaneler nakillerinin yanında bu aflardan da yararlanmışlardır.

Nisa hapishanesin eksikliği ülke içindeki tüm şehirlerde olduğu gibi Antalya ve kaza hapishanelerinde de hissedilmektedir. Ancak kadınlara özel bir hapishane inşa

etmeye maddi imkanlar el vermemekteydi. Bunun için de ya bir ev kiralanmış ya da erkeklere ait hapishanelerden bir koğuğu nisa hapishanesine dönüştürülmüştür. Bu odalar ise oldukça rutubetli ve sıhhi şartlara uygun olmayan yerlerdi.

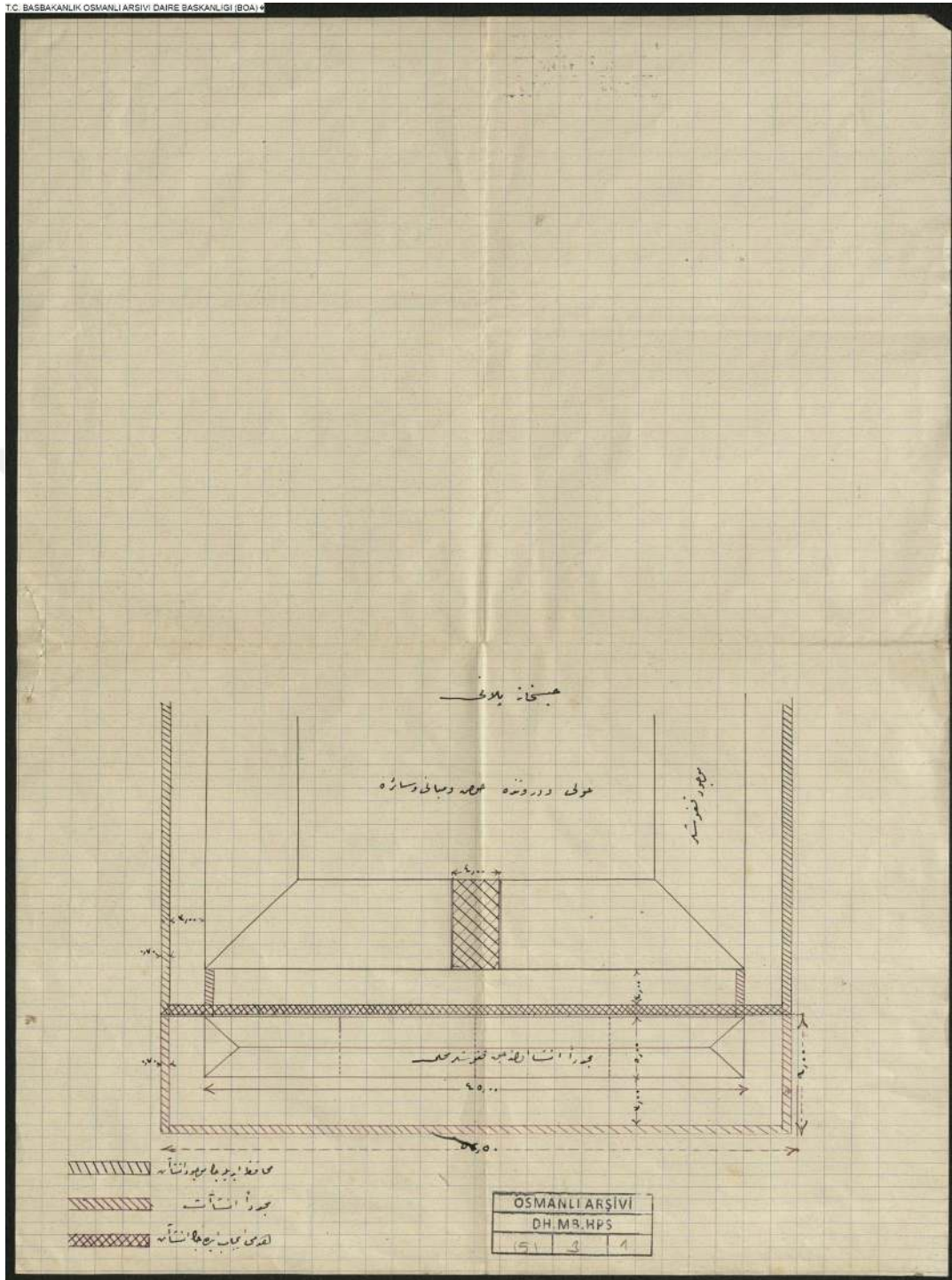
Hapishanelerde yılda üç kez olmak üzere mahkum ve tutukluların cinsiyetlerine ve suç türlerine göre miktarlarını gösteren cetvelleri ve bunun yanında daha detaylı bilgiler veren izahat varakalarının kayıtları da tutulmuştur. Çeşitli tarihlerde incelediğimiz yoklama cetvellerine göre en çok cinayet suçundan mahkum ve tutuklu bulunduğu görülmektedir.

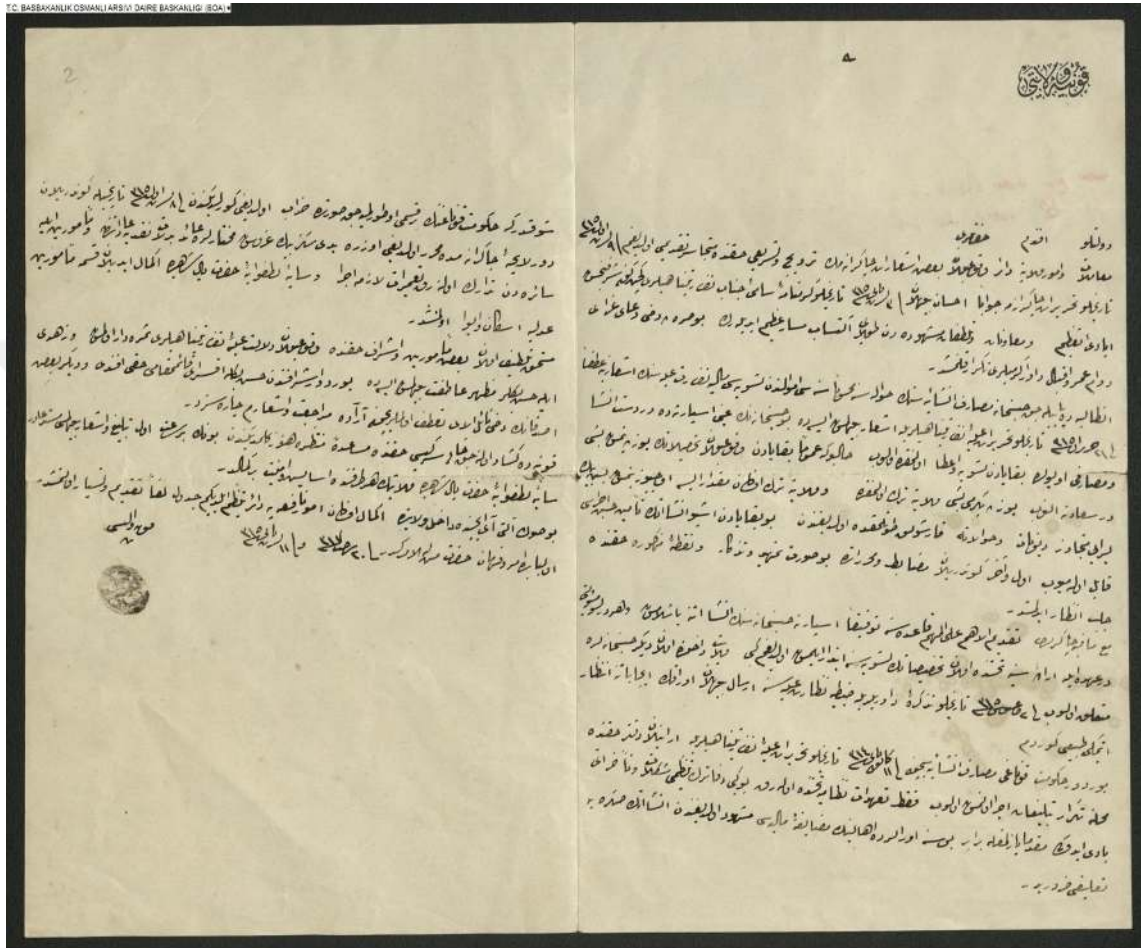
EKLER

EK-3: DH.MBHPS.151/3 Antalya hapishanesi planı.

DH.MB.HPS.00151.00003.001

EK-7: DH.TMIK.S.28/41 19 Recep 1317 (23 Kasım 1899) Antalya hapishanesi ve Hükümet Konağı inşası, Antalya eşrafından iki kişinin ödüllendirilmesi ve Antalya iskan-ı muhacirin memuru Muhiddin Bey'in Karahisar İskan Memuruyla yer değiştirmeleri hakkındaki işlemlerin takip edildiği.

KAYNAKÇA

A.ARŞİV KAYNAKLARI

BOA. BEO. 855/64118 Lef 1

BOA. BEO. 2309/1733114 Lef 2

BOA. BEO. 2245/168313 Lef 1,2,3

BOA. DH. EUM. AYŞ. 6/73. Lef 1

BOA. DH. EUM. AYŞ. 5/37 Lef 1

BOA. DH. EUM. AYŞ. 5/109 Lef 1

BOA. DH. EUM. AYŞ. 26/63 Lef 1

BOA. DH. EUM. AYŞ. 8/74 Lef 1

BOA. DH. EUM. ECB. 32/6 Lef 1,2,3

BOA. DH. H. 47/9 Lef 1

BOA. DH. İD. 19/42 Lef 2

BOA. DH. KMS. 52/94 Lef 1,2

BOA. DH. MB. HPS. 46/17 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 151/3 Lef 3,4,4

BOA. DH. MB. HPS. 78/13 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 57/34 Lef 2

BOA. DH. MB. HPS. 62/14 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 63/23 Lef 3,4,5

BOA. DH. MB. HPS. 81/32 Lef 1,2

BOA. DH. MB. HPS. 57/1 Lef 3,4,6,7,9,10,11,12,12,15,16,17,18,18,19,20,21

BOA. DH. MB. HPS. 57/57 Lef 1,2,3

BOA. DH. MB. HPS. 68/78 Lef 4,5,6,7

BOA. DH. MB. HPS. 163/83 Lef 1,2,3,4

BOA. DH. MB. HPS. 91/60 Lef 1,2,3,3,4,5,7

BOA. DH. MB. HPS. 108/31 Lef 1,3

BOA. DH. MB. HPS. 109/39 Lef 2

BOA. DH. MB. HPS. 102/100 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 41/57 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 5/4 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. 150/90 Lef 1,2,3,4,5,6

BOA. DH. MB. HPS. 152/26 Lef 4

BOA. DH. MB. HPS. 162/58 Lef 4

BOA. DH. MB. HPS. 160/72 Lef 5

BOA. DH. MB. HPS. M. 27/27 Lef

BOA. DH. MB. HPS. M. 20/62 Lef 5

BOA. DH. MB. HPS. M. 30/8 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. M. 5/5 Lef 1

BOA. DH. MB. HPS. M. 3/31 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1401/94 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1410/124 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1438/35 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1437/113 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1437/1 Lef 2

BOA. DH. MKT. 1475/36 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1484/76 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1488/94 Lef 1

BOA. DH. MKT. 378/17 Lef 2,4

BOA. DH. MKT. 2509/23 Lef 1

BOA. DH. MKT. 1400/53 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1361/80 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1049/64 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1161/61 Lef 2
BOA. DH. MKT. 1211/52 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1160/68 Lef 1,2
BOA. DH. MKT. 2707/90 Lef 1,2
BOA. DH. MKT. 1779/93 Lef 1
BOA. DH. MKT. 2319/102 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1762/77 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1410/124 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1401/194 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1438/35 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1647/25 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1656/74 Lef 1
BOA. DH. MKT. 340/9 Lef 1
BOA. DH. MKT. 37/62 Lef 1,2
BOA. DH. MKT. 1283/26 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1407/125 Lef 1
BOA. DH. MKT. 1483/35 Lef 1
BOA. DH. MKT. 891/21 Lef 1
BOA. DH. MUİ. 65/1 Lef 1
BOA. DH. ŞFR. 619/86 Lef 1
BOA. DH. ŞFR. 628/114 Lef 1
BOA. DH. TMIK. S. 24/100 Lef 2

BOA. DH. TMIK. S. 17/59 Lef 2

BOA. DH. TMIK. S. 24/100 Lef 3,4,5

BOA. DH. TMIK. S. 28/41 Lef 2,3

BOA. DH. TMIK. S. 46/36 Lef 1

BOA. DH. TMIK. S. 73/21 Lef 1

BOA. DH. TMIK. S. 72/36 Lef 1

BOA. DH. TMIK. S. 17/59 Lef 2

BOA. DH. TMIK. S. 72/7 Lef 1

BOA. DH. TMIK. S. 33/40 Lef 1

BOA. MKT. MHM. 540/14 Lef 1,2

BOA. ŞD.1711/17 Lef 1

BOA. ŞD. 1727/15 Lef 1,2,4

BOA. ŞD. 21/47 Lef 3

B.ARAŞTIRMA ESERLERİ

Adak, Ufuk. “19. Yüzyıl Sonrası 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Ak, Mehmet. “19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.17 (2011): 254-268.

Akbey, Nazmiye. “19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Akbulut, İlhan. “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”. *Dergi Park*. C.52, S.1, (2003): 168-181.

Akgündüz, Ahmet. “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’-i İrtikab Kanunnamesi”. *Belleten*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. C.51, S.199, (1987): 153-193.

- Akgündüz, Ahmet. “Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer-i Tahlili”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. C.12, S.1, (1999): 1-16.
- Akgündüz, Sadi Nuri. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.4, S.8, (2016): 1-16.
- Akgündüz, Sadi Nuri. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Akman, Mehmet. “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C.3, S.5, (2005): 489-512.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti’nde Ceza Uygulaması*, İstanbul: Eren Yayınları, 2004.
- Aktel, Mehmet. “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.3, (1998): 177-184.
- Alacakaplan, Uğur. *Suçun Unsurları*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1975
- Antalya İli Yatırım Alanları Vizyon Raporu*. İstanbul: Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı Derneği Yayınları, 2017
- Artuk, Mehmet Emin ve Mehmet Emin Alşahin. “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Geçmişi”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*. C.21, S.2, (2015): 297-338
- Ata, Ferudun. “Osmanlı Döneminde Bozkır Hapishanesi”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:9 (2006): 393-398.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2004
- Aydın, Mehmet Akif. “Osmanlı Ceza Hukuku”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.7, (2009): 478-482.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yayınları, 1999
- Bağdatlı, Selahattin. *Hukuk Sözlüğü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2002

- Baran, Tülay Alim. “Mütareke Döneminde İtilaf Devletleri’nin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi”. *Belleten*. C.72, S.263 (2008): 155-174.
- Bardakoğlu, Ali. “Hadd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.14, (2009): 547-550.
- Bardakoğlu, Ali. “Hapis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.16, (1997): 4-64.
- Bayındır, Abdülaziz. “Örneklerle Osmanlı’da Ceza Yargılaması”. *Türkler Ansiklopedisi*. C.10, (2002): 69-81.
- Bebek, Adil. “Ceza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.7, (1997): 469-470.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002
- Boynukalın, Mehmet. “Suç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.37, (2009): 453-457.
- Bozan, Oktay. “1895 Diyarbakır Yangını ve Sonuçları”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.16, S.2, (2014): 327-360.
- Bozkaya, Kemal. “Osmanlı’nın Mahbesten Modern Hapishanelere Geçiş Süreci”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. S.?, (2014): 1-42.
- Bozkurt, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996
- Bozkurt, Nurgül. “20. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.9, S.1 (2011): 87-102.
- Cin, Halil ve Ahmet Akgündüz. *Türk Hukuk Tarihi*. C.1, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995
- Çalık, Ramazan, Muzaffer Tepekaya. “1. Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2006): 205-228.
- Çalışkan, İbrahim. “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.31, S.1, (1990): 367-397.

- Dağcı, Şamil. “Kıyas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.25, (2002): 488-495.
- Dalgın, Nihat. “İrtidat ve Cezası”. *Kur’an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*. S.10,11,12, (1998): 172-189.
- Daşcıoğlu, Kemal. “20. Yüzyıl Başlarında Dinar (Geyikler) Hapishanesi”. *Belgi Dergisi*. S.13, (2017): 316-330.
- Dayar, Evren. “Nihayetsiz Bir Cidal: Antalya Gazetesinin Kurucusu Mehmet Emin ve Muarızları(1878-1928)”, *Erdem Dergisi*, S.75 (2018): 67-98.
- Demir, Emel. “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Demirbaş, Timur. “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”. *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018, 3-40
- Demirkol, Kurtuluş. “Edirne Vilayeti Örneğinde Osmanlı Hapishanesi Çalışanları”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. C.6, S.1 (2017): 79-107.
- Demiryürek, Halim. *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2019
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Lügât*, Ankara: Aydu Kitapevi, 1996
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1. 1993
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2. 1993
- Ellek, Hasan. “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.3, S.6, (2014): 119-159.
- Emecen, Feridun. “Antalya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.3, (1991): 232-236.
- Eren, Ahmet Cevat. *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, İstanbul: Derin Yayınları, 2007
- Eren, Mustafa. *Kapatılmanın Patolojisi - Osmanlı’dan Günümüze Hapishanenin Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014

- Ergin, Sami. “İslam Hukukunda Ta’zir Suçları” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953
- Erkek, Mehmet Salih. “Osmanlı Temeşvar’ında Suç ve Suçlular (1652-1653)”. *Tarih Okul Dergisi*. Yıl.10, S.32, (2017): 421,444.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitapevi. 1992.
- Gazel, Ahmet Ali. “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”. *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, 143-151.
- Gökalp, Nuray. *Dünden Bugüne Antalya*, C.1, Antalya: Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010
- Gökçe, Orhan. “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri”. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Grubu*. 2018
- Göktürk, Neslihan, İzzet Özgenç ve İlhan Üzülmöz. “*Ceza Hukukuna Giriş*”, Ed. İzzet Özgenç ve İlhan Üzülmöz. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2476, 2012
- Gönen, Yasemin Saner. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, 173-183.
- Gönüllü, Ali Rıza. “20. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919)”. *Zindanlar ve Mahkumlar*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun. İstanbul: Babil Yayınları, 2006, 57-64.
- Gönüllü, Ali Rıza. “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.29, (2011): 349-392.

- Göver, İbrahim Hakan ve Dolunay Şenol. “Toplumsal Bir Olgu Olarak Suç: Sosyolojik Bir Analiz”. *Journal of Current Researches on Social Sciences*. C.7, S.2, (2017): 191-208.
- Gül, Abdülkadir. 19. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.4 (2009): 239-270.
- Güllü, İsmail. “Suç Olgusuna Teorik ve Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. S.16 (Özel Sayı), (2014): 104-107.
- Gümüşsoy, Emine. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)”. *Tarih Okulu Dergisi*. S.20 (2014): 215-249.
- Güneş, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)”. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S.14 (2017): 64-84.
- Hayta, Necdet ve Uğur Ünal. *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (17. Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003
- İleri, İlay. “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. S.17 (2005): 1-10.
- İnalcık, Halil. “Adaletname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.1 (2009): 346-347.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi Sultani Hukuk ve Fatih Kanunları”. *Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.13, S.2 (1958): 102-126.
- İnce, İrfan. “Ridde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35 (2002): 91-93.
- İslam Ceza Hukuku*. Ed. Abdurrahman Eren ve Refik Korkusuz. C.2, İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017
- Kadri, Hüseyin Kazım. *Türk Lügâtı*, C.2, İstanbul: Devlet Matbaası Yayınları, 1928
- Karaca, Ali. “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”, *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, 152-162.

- Karadoğan, Umut. “Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı “Nisa Hapishanesi Örneği”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, S.5 (2018): 295-333.
- Karlangıç, Osman. “Ahmet Cevdet Paşa’ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricali”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C.3, S.3, (2017): 266-297.
- Keleş, Erdoğan ve Tülay Ercoşkun. “Straford Canning’in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu’nun Durumu ve İstanbul’daki Üç İsyan (1807-1809)”. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. S.33, (2014): 265-317.
- Kılınç, Ahmet. “Çocuk Düşürme Suçunun 17. Yüzyıl İstanbul’undaki Görünümü”. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.23, S.38 (2018): 31-81.
- Koç, Yunus. “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar Temel Sorunlar”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C.?, S.?. 115-126.
- Konan, Belkis. “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Düşürme Suçu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C.57, S.4 (2008): 319-355.
- Kuru, Alev Çakmakoglu. *Sinop Hapishanesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991
- Marmara, Rinaldo. *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul: Denizler Kitapevi, 2005
- Maydani, Riyad ve Şamil Dağcı. “İslam Ceza Hukukunun Genel Prensipleri” *İslami Araştırmalar Dergisi*. C.4, S.1 (1990): 61-70.
- Mercan, Burcu. “19. Yüzyılda Osmanlı’da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele”. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017)
- Nıkıforuk, Andrew. *Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı hastalıklar Tarihi*. çev. Selahattin Erkanlı. İstanbul: İletişim Yayınları. 2018
- Okur, Hamdi Kaşif. “İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.1 (2002): 244-364.

- Oppenheimer, H. “İlk Suçlar”. çev. Devrim Aydın. *Ankara Barosu Dergisi*, S.4 (2016): 271-288.
- Orat, Jülide Akyüz. “Hapishane Islahatı Bağlamında Çerkes Hapishanesinin Modernleşme Çalışmaları”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*. C.17, S.66, (2011): 81-94.
- Othmani, Ahmed. *Hapishaneden Çıkış-Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Metis Yayınları. 2003.
- Özçelik, Mücahit. “Mütareke Döneminde Osmanlı Hapishanesinin Durumu”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S.14 (2011): 16-39.
- Özdemir, Hikmet. *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010
- Özdemir, Şuayip. “Cezaevi Din Hizmetlerinin Yeterlilik Sorunu”, *Hapishane Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018, 346-358.
- Özdemir, Yavuz. Erol Çiyemen ve Elif Aktaş. “Tanzimat Fermanı’nın Arka Planı”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. C.22, (2014): 321-338.
- Öztürk, Sevcan. “19. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Öztürk, Şaban. *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi*, İstanbul: Yar Yayınları, 2004
- Rahimov, İlham. *Suç ve Ceza*. çev. Tuğrul Veli. İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Yayınları. 2014.
- Sarıhan, Serap. “1 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre 19. Yüzyıl Başında Antalya’nın Sosyo-Ekonomik Profili” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Sayar, Ahmet Güner. *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması - Klasik Dönemden 2. Abdülhamid’e*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000
- Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lügâtı*, İstanbul: Kurtuba Yayıncılık, 2015

- Sofuoğlu, Ebubekir. “Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, Hapishane Kitabı, Ed. Emine Gürsoy Naskali – Hilal Oytun Altun. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, 163-172.
- Sofuoğlu, Ebubekir. *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004
- Solak, İbrahim. “916 H/510 M. Tarihli Alaüddövlü Bey Vakfiyesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.15 (2006): 523-537.
- Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.4 (1991): 451-452.
- Şen, Murat, “Osmanlı Hukukunun Yapısı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl.6, S.31 (2000): 686-697.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkum Olmak*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007
- Şentop, Mustafa. “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C.3, S.5 (2005): 647-672.
- Şerif, Ahmet. *Anadolu'da Tanin*, Haz. Mehmet Çetin Börekçi. C.1 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999
- Şimşek, Fatma. Haldun Eroğlu ve Güven Dinç. “Osmanlı İmparatorluğunda İskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.2, S.6, (2009): 593-609.
- Tekin, Saadet ve Sevilay Özkes. “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C.7, S.16-17 (2008): 187-201.
- Tekin, Saadet. “Dr. Polliç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”. *Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. S.24 (2008): 206-221.
- Tekin, Saadet. “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishaneleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.29, S.47 (2010): 84-102.
- Tekiner, Halil. “Osmanlı Eczacılığında Bir Kilometre Taşı: İngiliz Eczanesi, İstanbul”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. C.11, S.1-2 (2010): 259-272.
- Temel, Mehmet. “20. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.26 (2009): 109-135.

- Tuncay, Ertuğrul Gazi. “İslam Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. S.3 (2017): 82-99.
- Türk Ansiklopedisi*, 10. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960
- Uslu, Rıfat. “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.8, S.37, (2015): 1049-1063.
- Üçok, Çoşkun. Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt. *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan, Ankara: Kitapevi Yayınları, 2007
- Yakut, Esra. “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S.2 (2006): 25-40.
- Yaşayanlar, İsmail. “Osmanlı Bursa’sında Eczaneler, Eczacılar ve Ecza Tüccarları (1861-1919)”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl.17, S.28 (2015): 113-130.
- Yazıcı, Nurcan. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konağı Binaları (Karadeniz Bölgesi Örneği)”. Proje No: 200908, Bitirme Raporu, 1-125.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Kur’an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Martı Yayıncılık, 2015
- Yeni Rehber Ansiklopedisi*, 8. Türkiye Gazetesi Yayınları, 1993
- Yetkin, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları, 1992
- Yıldırım, Nuran. “Osmanlı Eczacılığı’nın Gelişme Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. C.11, S.1-2 (2010): 273-283.
- Yıldız, Gültekin. “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)” Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2002.
- Yıldız, Gültekin. *Mapushane – Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2012
- Yıldız, Özgür. “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme; Karesi Hapishanesi Örneği”. *Akademik Bakış Dergisi*. C.9, S.17, (2015): 91-111.

Yılmaz, Leyla. *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002

Yılmaz, Özgür. “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.6, S.1 (2017): 23-55.

DİZİN

A

Ahmet Şerif, 46, 47, 67, 84, 141

F

Firar, viii, 66, 100, 101, 102, 103, 107,
145

H

Hadd, v, 11, 14, 15, 16, 27, 139

I

Islahat Fermanı, 39, 42, 43

K

Kanunname, 21, 36, 38, 39, 40
Kısa, 16, 18, 19, 140
Konya Vilayeti, 57, 58, 60, 61, 62, 63,
65, 66, 89, 93, 97, 98, 99, 107

M

Mutasarrıf, 70, 72, 73, 106

P

Paul Pollitz, 49, 50

S

Salgın, 95, 97, 99, 139, 142, 143, 144

T

Tanzimat Fermanı, 14, 35, 37, 38, 42,
84, 90, 120, 138, 140, 144
Tarih, v

Z

Zina, 23, 24
Zindan, 32, 33

